

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA YENİ BİR ÜSLUP ARAYIŞI:
ANLAYIŞ DERGİSİ ÖRNEĞİ

Ufuk IŞIK

2501071014

TEZ DANIŞMANI

Doç.Dr. Burcu SUNAR CANKURTARAN

İSTANBUL – 2019

TEZ ONAY SAYFASI

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : Ufuk Işık Numarası : 2501071014
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Danışmanı : Doç. Dr. Burcu Sunar Cankurtaran
Tez Savunma Tarihi : 12.09.2019 Saati : 14.00
Tez Başlığı : Türk Dış Politikasında Yeni Bir Üslup Arayışı: Anlayış Dergisi Örneği.

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / ~~ÇOKLUKLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ. DR. BURCU SUNAR CANKURTARAN		KABUL
2- DOÇ. DR. AHMET EMRE ATEŞ		Kabul
3- DOÇ. DR. GAYE ASLI SANCAR		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DR. ÖĞR. ÜYESİ GİZEM BİLGİN AYTAÇ		
2- DR. ÖĞR. ÜYESİ CAN KAKIŞIM		

ÖZ

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA YENİ BİR ÜSLUP ARAYIŞI: ANLAYIŞ DERGİSİ ÖRNEĞİ

UFUK IŞIK

Bu çalışma, bir siyasi düşünce dergisi olan Anlayış dergisinin 21. yüzyıl Türkiye'si için önerdiği dış politika vizyonunu nasıl bir “anlayış” ve “üslup” ile inşa ettiğini analiz etmek üzere yapılmıştır. Çalışmada, derginin önermiş olduğu vizyonun hangi kavramlar etrafında geliştirildiğine ve Türk dış politikası için nasıl bir kimlik tasavvur edildiğine odaklanılmıştır. İnşacı bir yaklaşımı esas alan bu çalışmada, derginin dış politika konusunda yer verdiği içeriklerinden türetilen konu başlıkları üzerinde söylem analizi metodu kullanılmıştır. Derginin önerdiği dış politika vizyonu araştırılmadan önce, Türk dış politikasının ilkeleri ve kimlik bağlamında gelişimi incelenmiştir. Böylece, Anlayış dergisinin öne sürdüğü vizyona bağlı olarak Türkiye'nin dış politikada benimsemesi gereken kimliğinin “neyi nasıl söylediği” noktasında tarihi bir çerçeve çizilmiştir. Çalışmanın sonucunda, Anlayış dergisinin 21. yüzyıl Türkiye'si için önerdiği dış politika vizyonunu Osmanlı tarihi mirasını “anlamlandırarak” inşa ettiği görülmüştür. Anlayış dergisinin dış politika vizyonunda, Türk dış politikasının Batılı karakterdeki kimliğine alternatif olarak Osmanlıcılık ve İslamcılık siyasetleri üzerinden bir kimlik tasavvur edildiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk Dış Politikası, Konstrüktivizm, İnşacılık, Söylem Analizi, İslamcılık, Osmanlıcılık, Proaktif Dış Politika, Kimlik, İslamcı Basın, Anlayış Dergisi

ABSTRACT

SEEKING FOR A NEW DISCOURSE IN TURKISH FOREIGN POLICY: THE EXAMPLE OF THE ANLAYIŞ (UNDERSTANDING) MAGAZINE

UFUK IŞIK

This thesis analyses the foreign political vision and identity suggestion of the Anlayış magazine, published in Turkey between 2003 and 2010, for Turkish foreign policy in the 21st century. The construction of a 21st century foreign policy vision in the magazine is being examined by using a discourse analysis from a constructivist approach. In order to classify the foreign political vision of the magazine, a general outline of the formation of an identity in Turkish foreign policy is being given. The thesis shows that, according to Anlayış magazine, Turkey's 21st century foreign political vision has to be constructed upon Ottoman historical heritage. A synthesis of Ottomanism and Islamism is the key to construct this vision, which suggests an alternative to Western identity in Turkish foreign policy.

Key Words: Turkish Foreign Policy, Constructivism, Discourse Analysis, Islamism, Ottomanism, Proactive Foreign Policy, Identity, Islamic Press, Anlayış (Understanding) Magazine

ÖNSÖZ

Bu çalışma, 10 yıl süren bir yüksek lisans yolculuğunun ardından ortaya çıkmıştır. Çalışmanın gecikmesindeki sebep şüphesiz ki bana aittir. Ancak, bu gecikmenin hem olumlu hem olumsuz yanlarının olduğunu belirtmeliyim.

Yapmamız gereken bir şeyi yapmayı yarım bıraktığımızda ya da bir şeye ara verdiğimizde zihnimizin bizi bu görevi tamamlamaya zorladığı bilinmektedir. Bitirilmemiş işler, zihni meşgul ve rahatsız etmektedir. Zihin, bu meşguliyet ve rahatsızlıktan kurtulmak için, tamamlanmamış döngüleri tamamlamaya yönelik çalışmaktadır. Bilinçaltı tüm bu süreç boyunca bilince işin tamamlanması gerektiğini fısıldayıp durmaktadır.

Ara verilen ya da yarım bırakılan bir şeye sonradan devam etmenin olumlu taraflarının da olduğu bilinmektedir. Bir şeye ara verip yeniden başladığı zaman yapılan şeye yeniden bütünsel bakma imkânı elde edilmektedir. Konunun üstünden geçmek, süreçleri daha iyi öğrenmeyi sağlamakta, hem de varılmak istenilen sonucu hatırlamaya yardımcı olmaktadır.

Bu çalışma, Anlayış dergisinin yayın hayatına ara verir vermez “sıcacı sıcakına” yapılmış olsaydı, başka bir şekilde evrilebilirdi. Anlayış dergisini araştırmaya ara vermenin zihnimi meşgul ettiğini söylemeliyim. Bununla birlikte, dergiyi yayınlandığı dönemden biraz daha uzak bir zaman aralığından yeniden araştırmanın bu çalışmayı daha iyi bir noktaya taşımış olabileceği kanaatindeyim.

Çalışmanın gerçekleşmesinde teşekkür etmem gereken şüphesiz ki birçok insan var. İlk teşekkürü, araştırma konusu olarak “bir düşünce dergisi” seçmemi isteyen Prof. Dr. Nuray Mert’e etmem gerekiyor. Bambaşka bir araştırma amacıyla başladığım yüksek lisans yolumda bana yeni bir ufuk açan değerli hocama çok teşekkür ederim. Ara verdiğim yüksek lisans yolumda danışmanlığıyla her zaman yanımda olan ve bana yol gösteren Doç. Dr. Burcu Sunar Cankurtaran’a özellikle teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Jüri teklifini geri çevirmeyen tüm hocalarıma

vakitlerini ayırmayı kabul ettiklerinden ötürü teşekkür ederim. Yetişmemde katkısı olan Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nün tüm hocalarına minnettarım.

En büyük teşekkürü ise yarıda bırakmak zorunda kaldığım bu yolu tamamlamamda beni motive eden evladım Marlene Derya hak ediyor. Dünyaya merhaba dediği andan itibaren, beni de yeniden doğmuşum gibi hissettirdiğin için sana çok teşekkür ederim. Yüzündeki gülümseme olmasa, bu çalışmayı ortaya çıkartabilecek gücü kendimde bulamazdım. Bu nedenle bu çalışmayı kendisine armağan ediyorum.

UFUK IŞIK

İSTANBUL, EYLÜL 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vii
TABLO LİSTESİ.....	ix
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAM VE METODOLOJİ: ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE İNŞACILIK, SÖYLEM ANALİZİ VE KİMLİK

1.1. Sosyal İnşacılık ve Temel Varsayımları	8
1.2. Uluslararası İlişkilerde İnşacılık	11
1.3. Uluslararası İlişkilerde Söylem Analizi.....	16
1.4. Uluslararası İlişkilerde Kimliğin Önemi	19

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA KİMLİK ARAYIŞLARI

2.1. Türk Dış Politikasının Kimlik İnşa Edici İlkeleri.....	24
2.1.1. Batıcılık.....	25
2.1.2. Statükoculuk	27
2.2. Türk Dış Politikasında Kimliğin Önemi.....	28
2.2.1. Cumhuriyet'in Kuruluşu ve Türk Dış Politikası.....	29
2.2.2. Soğuk Savaş Dönemi ve Türk Dış Politikası.....	31
2.2.3. 1990'larda Yaşanan Kimlik Krizi ve Türk Dış Politikası.....	36

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANLAYIŞ DERGİSİNİN TÜRK DIŞ POLİTİKA VİZYONU

3.1. Fikri Zemin: Stratejik Derinlik Düşüncesi	42
3.1.1. Beş Boyutlu Metodoloji: Düzlem-Uzay Geometrisi	42
3.1.2. Türkiye'nin Çıkış Yolu: Kaostan Kozmosa Geçiş	45
3.1.3. Türk Stratejik Zihniyeti ve Kimliği	46
3.2. 21. Yüzyıl Dış Politika Vizyonu	47
3.2.1. Yolculuk: Düzenin Tarihinden Tarihin Düzenine	48
3.2.2. Pusula: 5M Nazariyesi	48
3.2.3. Rota: Kaostan Kozmosa.....	50
3.2.4. Varış Noktası: Muhtemel Dünyanın Mümkün Türkiye'si.....	51
3.2.5. Mola: Ribat İhtiyacı	55
3.3. İslamcılık-Muhafazakârlık-Milliyetçilik Değerlendirmeleri.....	55
3.4. Dış Politika Değerlendirmeleri.....	59
3.4.1. Medeniyetler Çatışması-İttifakı Değerlendirmeleri.....	60
3.4.2. Batı Değerlendirmeleri	64
3.4.2.1. Avrupa Birliği ile İlişkilere Bakış	65
3.4.2.2. Amerika Birleşik Devletleri ile İlişkilere Bakış.....	69
3.4.3. Orta Doğu Değerlendirmeleri	72
3.4.3.1. Büyük Orta Doğu Projesi'ne Bakış.....	72
3.4.3.2. Orta Doğu'ya Bakış.....	75
3.4.4. Balkanlar Değerlendirmeleri.....	78
SONUÇ.....	81
KAYNAKÇA	88

TABLO LİSTESİ

Tablo 3.1: Stratejik Bir Analizin Sahip Olması Gereken Beş Boyutlu Metodoloji .. 43

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AK Parti	: Adalet ve Kalkınma Partisi
AP	: Adalet Partisi
BM	: Birleşmiş Milletler
BOP	: Büyük Orta Doğu Projesi (Greater Middle East and North Africa Initiative)
DP	: Demokrat Parti
İKÖ	: İslam Konferans Örgütü
NATO	: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

GİRİŞ

Bu çalışmanın amacı, bir siyasi düşünce dergisi olan Anlayış dergisinin 21. yüzyıl Türk dış politikasına yönelik ortaya koyduğu vizyonun ve bu vizyona bağlı olarak Türkiye'nin dış politikada benimsemesi gereken kimliğinin nasıl bir "üslup" ve "anlayış" ile inşa edildiğini araştırmaktır. Anlayış dergisinin 21. yüzyıl Türk dış politikası için önerdiği vizyonu araştırmaya yönelik bu çalışmada, gerçekliğin, ona ilişkin olarak paylaşılan anlamların oluşturduğu bir "anlayış" doğrultusunda var olduğunu savunan sosyal inşacılık temel alınmıştır. Çalışmanın metodu, sosyal inşacı yaklaşıma uygun olarak, olgu ve süreçlerin söylem düzeyinde incelenebileceğini savunan söylem analizidir.

2003 ile 2010 yılları arasında devam eden Anlayış dergisinin yayın hayatı, uluslararası sistemde hızlı değişimlerin yaşandığı ve bunun etkilerinin Türk dış politikasına yansıdığı bir döneme denk gelmiştir. Derginin yayın hayatına başlamadan önce Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve 11 Eylül saldırılarının gerçekleşmesi uluslararası sistemde köklü değişimlere neden olurken Türkiye'nin dünya siyasetindeki ve kendi bölgesindeki konumunu da dönüştürmüştür.

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından çift kutuplu dünya düzeni yerine tek kutuplu bir dünya düzenine geçildiği savunulmuş; Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) liderliğinde yeni bir dünya düzeni yapılandırılmaya başlanmıştır. Ancak, yapılandırılmaya başlanan bu yeni düzenin büyük bir düzensizlik ve belirsizlik potansiyeli barındırdığı sıkça ifade edilen bir görüş olmuştur. Çift kutuplu dünya düzeninin yerine tek kutuplu bir dünya düzenine geçildiği iddiası tartışılır olmuş, dünya düzeninin çok kutuplu bir yapıya geçtiği de savunulmuştur. Özellikle 11 Eylül saldırılarından sonraki süreçte tek kutupluluğu savunan tezlerin yerini çok kutupluluğu savunan tezler almaya başlamıştır. Avrupa Birliği (AB), Çin, Rusya, Hindistan, Japonya gibi uluslararası aktörlerin küresel sorunlarda daha etkili olmaya başlamaları çok kutuplu bir dünya düzeninin oluştuğuna işaret etmiştir. Çok kutuplu bir dünya düzeninin imkân verdiği hareket kabiliyeti ile bölgesel güçler de uluslararası siyasette daha etkili olmaya çalışmıştır.

Uluslararası sistemde bu değişimler olurken Türkiye'nin dış politikası da daha hassas hale gelmiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından dünya düzeninin çok kutupluluğa doğru evrildiği bir ortamda Türkiye'nin dış politikada daha etkin olabilmek adına fırsatlar yakaladığı algısı oluşmuş; Orta Doğu, Balkanlar ve Kafkaslar gibi komşu bölgelerde yaşanan yeni gelişmelere bağlı olarak Türkiye'nin dış politikasında kimlik arayışları hızlanmıştır. 1990'lı yıllarda dış politikada Avrasyacı, Yeni Osmanlıcı ve Türkçü kimlikleri tasavvur eden söylemler öne çıkmış, ancak bu tasavvurlar uluslararası sistemin içinde bulunduğu değişim sürecinde Türk dış politikası için anlamlı bir vizyon oluşturmamıştır. Türkiye'nin 1990'lı yıllarda dış politikada gerçekleştiremediği açılımı, 21. yüzyılın başında yeni bir vizyon eşliğinde gerçekleştirmesi ve alternatif siyasetler üretmesi beklenmiştir.

1990'lı yıllar Türk siyasal hayatında İslamcılığın yükselişte olduğu bir dönem olurken, 2002 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidara gelmesi Türk siyasal hayatında oldukça tartışmalı bir dönemi açmıştır. Bu tartışmaların önemli bir bölümü "dış politika" alanında yapılmıştır. "Eksen kayması", "kırılma" ya da "dönüşüm" biçiminde ifade edilen kavramlar etrafında gelişen bu tartışmalar, Türkiye'nin geleneksel dış politika çizgisinden bir sapma olup olmadığı üzerinde yapılmıştır.

Şüphesiz ki, bu dönemde Türk dış politikasının mimarı olarak anılan Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu'nun geliştirdiği stratejik derinlik düşüncesinin etkisini göz ardı etmek "mümkün" değildir. Anlayış dergisinin fikri zemininde de bu düşüncenin yoğunlaştığını belirtmek gerekmektedir. Aslen akademisyen olmasına karşın üst düzey siyasi görevlerde de bulunan Ahmet Davutoğlu'nun geliştirmiş olduğu "stratejik derinlik", Türkiye'nin 21.yüzyıl dış politikasındaki dönüşümü belirleyen bir düşünce olarak nitelendirilmesi sebebiyle de ayrıca önem ifade etmektedir.

21. yüzyılın henüz başındayken gerçekleşen 11 Eylül saldırıları ve sonrasındaki süreç ise Türk dış politikası için önemli bir dönüm noktası olmuştur. Saldırıların ardından başta Orta Doğu bölgesi olmak üzere tüm İslam dünyası uluslararası siyaset gündeminin ilk sırasında yer almıştır. Bu dönemde ABD ile stratejik ortaklık düzeyinde ilişkilerini yürüten, AB ile adaylık sürecini hızlandıran

Türkiye, tüm İslam dünyası için olmasa da, Orta Doğu’da yer alan birçok ülke için örnek bir ülke olarak gösterilmiştir.

Soğuk Savaş’ın sona ermesi ve 11 Eylül saldırılarının uluslararası sistemde neden olduğu değişimlerin Türk siyasal hayatına ve Türk dış politikasına etkisinin devam ettiği böyle bir uluslararası ortamda Anlayış dergisi, uluslararası sistemde ve Türk dış politikasında yaşanan değişimleri yorumlamaya çalışmıştır. Türkiye’nin Batıcılık ve statükoculuk ilkeleri etrafında şekillenen geleneksel dış politika çizgisine alternatifler üretmeye çalışmıştır.

Uluslararası ilişkiler, siyaset, toplum ve ekonomi gibi alanlardaki içerikleriyle öne çıkan Anlayış dergisi 2003 yılının Haziran ayında yayın hayatına başlamıştır. Dergi yayın hayatını yedi sene sürdürmüş ve 2010 yılının Mayıs ayında “bir ribat ihtiyacı içinde olduğunu” belirterek yayınına ara verdiğini ilan etmiştir. Bu çalışmanın yapıldığı süre zarfında da yayın hayatına geri dönmemiştir.

Derginin imtiyaz sahibi Abdulhalik Damar, bir dönem İstanbul Şehir Üniversitesi’nin mütevelli heyetinde yer almış, birçok şirkette üst düzey yöneticilik ve danışmanlık yapmıştır. Derginin genel yayın yönetmeni Mustafa Özel, 1986 yılında kurulan Bilim ve Sanat Vakfı’nın kurucuları arasında yer almaktadır. Özel, vakıf bünyesinde faaliyetlerini devam ettirmektedir. Derginin yayın yönetmeni Fahrettin Altun ise 25 Temmuz 2018 tarihinde Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanı olarak atanmıştır.

Ulusal ve uluslararası sorunları gündemine alan Anlayış dergisinin misyonu, “dünyayı Türkiye’ye, Türkiye’yi dünyaya taşımak”¹ olarak tanımlanmıştır. Dergi misyonunu kurumsal olarak misyon cümlesi oluşturma usulüne göre net ve kısa bir cümleyle açıklamıştır. Ancak, “dünyayı Türkiye’ye, Türkiye’yi dünyaya taşımak” misyonu uyarınca benimsemiş olduğu vizyonu kurumsal olarak belirten bir ifade dergide yer almamıştır. Bu nedenle, çalışmada, bir siyasi düşünce dergisi olan Anlayış dergisinin örnek olarak araştırılması uygun görülmüştür.

¹“Hakkımızda”, (Çevrimiçi) <http://www.anlayis.net/hakkimizda.aspx> , Erişim Tarihi: 05.12.2018.

Bu çalışmanın yapılmasında yer alan başlıca neden, uluslararası sistemin ve Türk dış politikasının içinde bulunduğu değişim sürecinde derginin 21. yüzyıl Türkiye'sine yönelik önermiş olduğu vizyonu araştırmaktır. Bu amaçla yürütülen çalışmada, derginin 21. yüzyıl için önerdiği vizyonun nasıl bir dünya görüşünün parçası olarak dile getirildiğini, hangi siyasetler temelinde nasıl kurgulandığını, Türkiye'nin 20. yüzyıldaki dış politika çizgisinden ve üslubundan farklılaşp farklılaşmadığını sorgulanmaktadır.

Anlayış dergisinin hem basılı ortamdan hem internet ortamından ulaşılabilen 84 sayısında yer alan tüm içerikler taranmış, dış politika alanında hangi konu başlıkları üzerinde durduğu tespit edilmiştir. Dergide dış politika üzerine toplam 670 adet yazı kaleme alınmıştır. 670 yazının konu başlıklarına göre tasnifi şu şekildedir: Orta Doğu üzerine 235 adet, İslamcılık-muhafazakârlık-milliyetçilik tartışmaları üzerine 121 adet, AB üzerine 92 adet, ABD üzerine 46 adet, medeniyetler çatışması/ittifakı üzerine 39 adet, Afrika üzerine 31 adet, Rusya üzerine 25 adet, Çin üzerine 22 adet, Kafkasya üzerine 22 adet, Balkanlar üzerine 22 adet, Latin Amerika üzerine 15 adet. Dış politika üzerine kaleme alınan yazıların yarısından fazlasının Orta Doğu, İslamcılık-muhafazakârlık-milliyetçilik tartışmaları ve AB hakkında olduğu görülmektedir. ABD ve medeniyetler ittifakı/çatışması hakkındaki yazıların adetçe az olmasının sebebi, bu yazıların özellikle Orta Doğu ve AB için yazılanlarla iç içe geçmiş olmasındandır. Bu noktada, pek çok içeriğin, birden fazla konu başlığıyla ilgili olabileceğini belirtmek gerekmektedir. Tasnifin, yazının içeriğinde ağırlıkta olan konuya göre yapıldığının altını çizmek yerinde olacaktır.

Bu çalışmada, Anlayış dergisinin 21. yüzyıl Türk dış politikası için önermiş olduğu vizyon araştırılırken Orta Doğu, İslamcılık-muhafazakarlık-milliyetçilik tartışmaları, AB ile ilişkiler, ABD ile ilişkiler, medeniyetler çatışması/ittifakı ve Balkanlar hakkındaki söylemleri analiz edilmiştir. Afrika, Rusya, Çin, Kafkasya ve Latin Amerika konularında yer alan yazıların nicel olarak az olmasının yanında nitelik olarak araştırmanın kapsamıyla ilgisi olmayan içeriklerden oluşması dolayısıyla analizin dışında tutulmuştur. Derginin, yayınlandığı süre zarfında, çalışmanın kapsamına giren konu başlıklarında yer alan metinler örneklendirilmiş; bu örneklerde

yer alan söylemlerin nasıl bir anlam dünyasını yansıttığına ve nasıl bir düşünceyi ifade edip güçlendirdiğine işaret edilmeye çalışılmıştır. Örnek çeşitliliğini geniş tutmak için, bir başlık altında kullanılan örneğin, bir başka başlık altında tekrar edilmediğini de belirtmek gerekmektedir. Söylem analizinin bu şekilde yürütülmesiyle, Anlayış dergisinin Türkiye'nin 21. yüzyıl dış politikası için nasıl bir üslupla vizyon tasarımında bulunduğu sorusu cevaplanmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın sonucunda, Anlayış dergisinin 21. yüzyıl Türkiye'si için önerdiği dış politika vizyonunu Osmanlı tarihi mirasını "anlamlandırarak" inşa ettiği görülmüştür. Anlayış dergisinin dış politika vizyonunda, Türk dış politikasının Batılı karakterdeki kimliğine alternatif olarak Osmanlıcılık ve İslamcılık siyasetleri üzerinden bir kimlik tasavvur edildiği sonucuna varılmıştır.

Anlayış dergisinin dış politika vizyonunu yansıtan söylem ve metinler, her söylem ve metin gibi hem teorik hem pratik açıdan çok katlı bir nitelik arz etmektedir. Bu çok katlı nitelik, söylem analizi çalışanları için ciddi bir yorum meselesini gündeme getirmektedir. Yorum meselesi gündeme geldiğinde bir ilke metnin bütünüleyici bir okuması yapılması üzerinedir. Bu okumada metni en iyi şekilde anlamak amacıyla metnin en güçlü biçimini esas alan bir yorumlama yapılır. Diğer bir ilke ise metnin çözücü bir okuması yapılması üzerinedir. Kuramlaştırmalar, kavramlar, dolaylı anlatımlar, kinayeler taranarak metindeki çelişkileri ve örtük amaçları ortaya çıkaran bir yorumlama yapılır.

Bu çalışma bu ilkelerden birisini benimseme iddiasında olmamıştır. Bu çalışmada metnin en güçlü biçimini esas alan bir okuma benimsenmekle birlikte, Anlayış dergisinin kuramlaştırma ve kavram kullanma tarzına değinildiğinden, çalışmada çözücü bir okuma yapma mecburiyetinin de doğduğunu ifade etmek gerekmektedir. Anlayış dergisinde yer alan metinleri bu şekilde yorumlamanın, derginin önermiş olduğu vizyonu nasıl bir üslupla inşa ettiğini göstermesi bakımından uygun olacağı düşünülmüştür.

Çalışmanın birinci bölümünde inşacılık ve inşacılığın Uluslararası İlişkiler disiplindeki yerini belirlemeye yönelik araştırma yapılmıştır. İnşacılığın, sosyal

dünyanın oluşmasında ve ortaya çıkmasında düşünsel unsurların ortaya çıkarıcı ve kurucu rolüne dikkat çektiğine değinilmiştir. Bu bölümde söylem analizi ve kimlik kavramının çalışma açısından ifade ettiği önem belirtilmiş; söylemlerin, belli bir duruma ilişkin “anlayış”ın ve “kimlik”lerin ana belirleyeni olarak ortaya çıktığı vurgulanmıştır.

İkinci bölümde, derginin önerdiği dış politika vizyonu araştırılmadan önce, Türk dış politikasının ilkeleri ve Türk dış politikasındaki kimlik arayışları incelenmiştir. Bu kapsamda, Türk dış politikasının kimlik inşa edici ilkeleri olarak nitelendirilebilecek olan Batıcılık ve statükoculuk ilkeleri ele alınmıştır. Ardından, cumhuriyetin kuruluşundan 21. yüzyıla kadar geçen süre içinde Türk dış politikasının kimlik arayışları araştırılmıştır. Türk dış politikasının kimlik arayışları araştırılırken cumhuriyetin kuruluşu, Soğuk Savaş dönemi ve Soğuk Savaş’ın sona ermesi temel kırılma noktaları olarak belirlenmiştir. Dış politika açısından kimlik inşası dinamik bir süreç olduğundan, Türk dış politikasını evrelere ayırmak oldukça zor olsa da, Türk dış politikasında kimliğin önemi ve etkisini genel hatlarıyla tespit edebilmek için bu şekilde bir ayırım tercih edilmiştir. Böylece, Anlayış dergisinin öne sürdüğü vizyon ve bu vizyona bağlı olarak Türkiye’nin dış politikada benimsemesi gereken kimliğinin “neyi nasıl söylediği” noktasında tarihi bir çerçeve çizilmiş olacağı düşünülmüştür.

Türk dış politikasının ilkeleri ve kimlik arayışları araştırıldıktan sonra, üçüncü bölümde, Anlayış dergisinin önermiş olduğu vizyonu yansıtan söylemlerine odaklanılmıştır. Bu kapsamda, ilk olarak Anlayış dergisinin teorik altyapısını oluşturan stratejik derinlik düşüncesinden çalışmanın kapsamıyla sınırlı olacak şekilde bahsedilmiştir. Keza derginin fikri zemininde stratejik derinlik düşüncesinin etkili olduğu gözlemlenmiştir. Stratejik derinlik düşüncesinin bu araştırmanın kapsamına giren kısımları, Davutoğlu’nun “Stratejik Derinlik: Türkiye’nin Uluslararası Konumu” eserinde tanımlamış olduğu metodoloji bölümü ve eserinin çeşitli yerlerinde değindiği kimlik meselesini Türk dış politikası açısından ele alışıdır. Çalışmada açıklandığı üzere, Anlayış dergisine verilen ismin bu metodolojiden türetilmiş olduğu düşünülmektedir. Derginin Türk dış politikasına yönelik önerdiği vizyonu inşa ederken kullanmış olduğu kavramlar ise kimlik meselesiyle yakından ilgilidir.

Ardından çalışmanın kapsamına giren konu başlıklarına ilişkin dergide yer verilen dış politika değerlendirmelerine yer verilmiştir. Bu kapsamda, İslamcılık-muhafazakârlık-milliyetçilik tartışması, medeniyetler çatışması/ittifakı tartışması, ABD ile ilişkiler, AB süreci, Orta Doğu ve Balkanlar hakkında yapılan söylemler örneklendirilmiştir. Bu örneklerde yer alan söylemlerin dış politika vizyonunu nasıl bir üslup ile inşa ettiğine işaret edilmeye çalışılmıştır.

Altını çizmek gerekir ki, çalışmanın bulguları ile derginin yayınlandığı dönemdeki hükümetlerin dış politikalarının ne ölçüde uyuştugu veya Türk dış politikasında bir dönüşüm olup olmadığı gibi “eyleme” ilişkin sorular bu çalışmanın kapsamına girmemiştir. Bu çalışma, Anlayış dergisinin Türkiye’ye önermiş olduğu 21. yüzyıl dış politika vizyonunu sorunsallaştırırken; vizyonun niteliği üzerinden eleştiri yapmak amacıyla da olmamıştır. Bu çalışmada sadece söylemler esas alınmış, dış politika vizyonunu inşa eden bu söylemlerin nasıl bir dünya görüşünün parçası olarak dile getirildiğine vurgu yapılmak istenmiştir.

Anlayış dergisinin 21. yüzyıl için önermiş olduğu dış politika vizyonunun nasıl bir “anlayış” ve “üslup” ile inşa edildiğini inşacı yaklaşımın odak noktalarından olan söylem ve kimlik kavramlarıyla araştırmanın Türk dış politikası alanında yapılan çalışmalara yeni bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Anlayış dergisinin dış politika vizyonunda öne çıkan siyasetlerin belirlenmesi bu çalışmanın olası katkıları arasında yer almaktadır. Bir diğer katkının, Türk dış politikası hakkında yapılan eksen kayması ya da dönüşüm tartışmalarına “eylem” bazında olmasa da “söylem” bazında yeni bilgiler sunacağıdır. Bu çalışmanın, stratejik derinlik düşüncesinin daha kapsamlı anlaşılması bakımından da literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAM VE METODOLOJİ: ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE İNŞACILIK, SÖYLEM ANALİZİ VE KİMLİK

Çalışmanın birinci bölümünde Uluslararası İlişkiler disiplininde inşacılık, söylem analizi, kimlik kavramlarına yönelik açıklamalar getirilmektedir. Bir sosyal kuram olarak sosyal inşacılığın temel varsayımlarından bahsedildikten sonra Uluslararası İlişkiler disiplininde inşacılığın kuramsal konumuna yer verilecektir. Ardından söylem analizinin çalışmada bir metot olarak nasıl kullanıldığından bahsedilecektir. Son olarak ise, uluslararası ilişkiler ve kimlik arasındaki ilişkinin önemi üzerinde durulacaktır.

1.1.Sosyal İnşacılık ve Temel Varsayımları

İnşacılık, yeni kurulan bir disiplin olan Uluslararası İlişkiler disiplininin gündemine gelmeden önce sosyoloji ve psikoloji gibi diğer sosyal bilimlerde de öne çıkan bir kuram olmuştur.² Bu durum, inşacılığı, Uluslararası İlişkiler disiplinine girmeden önce bir sosyal kuram olarak anlamayı gerekli kılmaktadır.³ Bu nedenle inşacılığın, Uluslararası İlişkiler disiplinine olan etkisini değerlendirmeden önce, bir sosyal kuram olarak ne anlama geldiği ve temel varsayımları üzerinde durulması gerekmektedir.

Toplumsal ve siyasal çözümlemelere ilişkin bir yaklaşım olan inşacılık, bir sosyal kuram olarak, olguları ve süreçleri algılama ve yorumlama biçimi sunmaktadır. Esasen, inşacılık, ona ilişkin anlayışımızdan bağımsız olan nesnel bir toplumsal ya da siyasal bir ‘gerçeklik’ bulunmadığı inancına dayanmaktadır.⁴

² Robert Jackson, Georg Sorensen, **Introduction to Intenational Relations: Theories and Approaches**, 4. bs., London, New York, Oxford University Press, 2010, s.168.

³ Vendulka Kubalkova, Nicholas Onuf, Paul Kowert, “Constructing Constructivism”, **International Relations in a Constructed World**, Ed. Vendulka Kubalkova, Nicholas Onuf, Paul Kowert, New York, M. E. Sharpe, 1998, s. 6-7.

⁴ Andrew Heywood, **Siyasetin ve Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları**, çev. Fahri Bakırcı, BB101 Yayınları, 2016, s.147.

Bu noktada inşacılığın ne olduğunu anlamak için ‘eden’ ve ‘yapı’ arasındaki ilişkiye ve bu ilişkiyle bağlantılı olarak inşacılığın ontolojik ve epistemolojik varsayımlarına açıklama getirmek gerekmektedir.

Sosyal kuram olan inşacılığa göre, etrafımızda gördüğümüz ‘gerçeklik’ sosyal olarak inşa edilmektedir. Gerçekliğin oluşumunda edenin düşünceleri, söylemleri, benimsediği normlar, kimliği ve sosyalizasyonu etkili olmaktadır. Ancak bu sosyal inşa süreci, sadece edenin yapıyı ya da yapının edeni etkilediği bir süreç olarak anlaşılmamalıdır. Eden ile yapı sürekli bir etkileşim dâhilinde birbirlerini sürekli inşa etmektedir. Eden ve yapı arasındaki sürekli etkileşim, onları değişen ve dinamik unsurlar haline getirmektedir.⁵ İnşacılık, eden ile yapı arasında karşılıklı olarak birbirini inşa eden bir sürecin bulunduğunu belirterek, edene veya yapıya ontolojik olarak bir üstünlük vermemektedir.⁶ Sosyal bilimlerde bu diyalektik düşüncenin en önemli temsilcisi şüphesiz ki Karl Marx’tır. Marx’ın bu düşüncesi pek çok uluslararası ilişkiler yaklaşımını etkilemiştir ancak, inşacılığın, bu düşüncüyü merkeze alacak şekilde Uluslararası İlişkiler disiplinine soktuğu belirtilmektedir.⁷

Eden ve yapı arasındaki ilişkiyi açıklamak için bahsedilmesi gereken önemli bir diğer husus, ‘yapılandırma kuramı’dır.⁸ Yapılandırma kuramına göre, edenler eylemde bulunduklarında, eylemin gerçekleştiği yapının koşullarını tekrar üretmektedirler. Yapı da, eylemlerin yeniden üretilmesinde hem izin verici hem de kısıtlayıcı bir unsur olarak işlev görmektedir. Edenler hem kendi çıkarlarına hem de yapının kurallarına göre hareket etmektedirler.⁹

⁵ Jeffrey T. Checkel, “Constructivism and Foreign Policy”, **Foreign Policy: Theories, Actors, Cases**, Ed. Steve Smith, Amelia Hadfield, Tim Dunne, Oxford, New York, Oxford University Publishing, 2008, s.72.

⁶ Andrew Bradley Philips, “Constructivism”, **International Relations Theory for the Twenty-First Century**, Ed. Martin Griffiths, Oxon, Routledge, 2007, s. 62-63.

⁷ Jennifer Sterling-Folker, “Constructivist Approaches: Constructivism”, **Making Sense of International Relations Theory**, Ed. Jennifer Sterling-Folker, Colorado, Lynne Rienner Publishers, 2006, s. 116-117.

⁸ Emmanuel Adler, “Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics”, **European Journal of International Relations**, C. 3, No: 3, 1997, 324-325.

⁹ Anthony Giddens, **The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration**, 3. bs., Berkley, Los Angeles, University of California Press, 1986, s. 1-10.

İnşacılığın ontolojik varsayımını açıklamak için, “öznelerarasılık”, “bağlam” ve “güç” kavramlarına bakmak yerinde olacaktır. Öznelerarasılık, anlamların birden fazla kişi arasında paylaşılmasıdır. Öznelerarası anlamlar, zamanla sabit hale gelmekte ve yapıyı oluşturmaktadırlar. Bazı öznelerarası anlamlar, zaman zaman diğerlerine göre üstünlük kurabilir.¹⁰ Baskın konumdaki öznelerarası anlamlar ise güçlü kabul edilmektedir. Çünkü hem kimlikleri ve çıkarları, hem de eylemlerin yorumlanacağı genel çerçeveyi bu baskın anlamlar oluşturmaktadır. İnşacılığa göre edenler, öznelerarası anlamları güçlendirebilir ya da zayıflatabilirler.¹¹

Diğer taraftan, öznelerarası anlamların ötesinde bir dünyayı asla kesinlik ölçüsünde bilemeyeceğimizi söyleyen inşacılığın ontolojisinden bahsetmenin aslında inşa süreci içinde bulunan belirsizliklere atıf yapmak anlamına geldiği belirtilmektedir.¹² Ancak, bahsedilen anlamda bir gerçekliğin zaten mümkün olmadığı, görülen veya tecrübe edilenden başka bir gerçeklik olamayacağı vurgulanmaktadır. Önemli olan, öznel anlamların nasıl nesnel gerçeklikler haline dönüştüğünün anlaşılmasıdır. Bu dönüşümü anlamaya çalışırken üzerinde durulması gereken nokta ise topluluğun üyeleri için gerçeğin ne olduğudur, dolayısıyla topluluğun genel kanaatidir.¹³

İnşacı epistemolojiyi anlamak için ise ‘yorumlama’ ve ‘nedensellik’ kavramlarına bakmak yerinde olacaktır. İnşacılık, nedensellikten ziyade yorumlamaya yakın durmaktadır. Ancak yorumlamanın sınırları konusunda anlaşmaya varılmış değildir. Bu anlaşmazlık uyarınca, inşacılık pozitivistmden post-pozitivizme uzanan bir yelpaze içine yerleşmektedir. Pozitivist yaklaşıma sahip olanlar, istikrar kazanmış anlamlar olarak gerçekler üzerinde durmaktadırlar. Sosyal gerçekler olarak normlar üzerine eğilerek, bu normlar arasındaki ilişkileri ve normların özelliklerini açıklamaya çalışmaktadırlar. Post-pozitivist yaklaşıma sahip olanlar ise sosyal gerçeklerin özüyle daha az ilgilenerek, ‘temsiller’ kavramıyla ifade ettikleri üzere, istikrar kazanmış

¹⁰ Audie Clotz, Cecelia Lynch, **Strategies for Research in Constructivist International Relations**, New York, M. E. Sharpe, 2007, s. 7-8.

¹¹ **A.e.**, s. 10-11.

¹² Ian Burkitt, “Relations, Communications and Power”, **The Politics of Constructionism**, Ed. Irving Velody, Robin Williams, London, Thousand Oaks, New Delhi, Sage Publications, 1998, s. 121-122.

¹³ Peter Berger, Thomas Luckmann, **The Social Construction of Reality**, Middlesex, Penguin Books, 1991, s. 27-30.

anlamların zaman ve mekâna bağılı olarak farklı temsillerini ve bu temsillerin nasıl istikrarsız olduklarını göstermeye çalışmaktadırlar. Post-pozitivist yaklaşıma yakınlaştıkça, bilgiler, nesnel tarihsel gerçeklikler olarak değil, güçle iç içe geçmiş şekilde hakikat iddiası olarak algılanmakta ve bir hakikat rejimi oluşturma aracı olarak anlaşılmaktadır.¹⁴

Bu noktada pozitivist ve post-pozitivist inşacı anlayışların ayrıldıkları noktalar üzerinde durmak gerekmektedir. Pozitivist çizgiyi takip eden ve neden-sonuç ilişkilerine dayalı bir inşacılığın odak noktasının kimlik sorunsalı olduğu, postpozitivist çizgiyi takip eden inşacılığın ise sosyal gerçekliğin kurulmasında dilin rolüne odaklandığı belirtilmektedir. Pozitivist çizgiyi takip edenler ‘ne’ ve ‘neden’ sorularını sorarken, postpozitivistler “nasıl” sorusunu sormaktadır.¹⁵

Ancak, inşacılığın Uluslararası İlişkiler disiplini içindeki önemi, metodolojisi ya da epistemolojisinden değil, kolektif kimlik oluşumu ve kültür gibi sosyalizasyon süreçlerine dikkat çeken kavramları disiplinde gündeme getirmiş olmasından kaynaklanmaktadır.¹⁶

1.2. Uluslararası İlişkilerde İnşacılık

Bu bölümde, farklı disiplinleri etkilemiş olan inşacılığın, Uluslararası İlişkiler disiplini içindeki doğuşuna değinilecektir. Uluslararası İlişkiler disiplininde, iki eksen arasında orta yolu bulmaya çalıştığı iddia edilen inşacı yaklaşımın ortaya çıkışını anlamak için ‘Üçüncü Büyük Tartışma’yı incelemek gerektiği sıklıkla ifade edilen bir düşüncedir.

Uluslararası İlişkiler disiplini, dünya sistemi içindeki dinamikleri ve değişimleri önemli ölçüde ‘Büyük Tartışmalar’ aracılığıyla anlamaya çalışan bir disiplindir. Disiplin içindeki ‘Birinci Büyük Tartışma’ iki dünya savaşı arasındaki dönemde İdealizm ve Realizm arasında olmuş, bunu, 1950’li yıllarda Gelenekselci ve Davranışsalcı yaklaşımlar arasında olan ‘İkinci Büyük Tartışma’ izlemiştir. ‘Üçüncü

¹⁴ Clotz, Lynch, **Strategies for Research in Constructivist International Relations**, s.11-12.

¹⁵ Checkel, “Constructivism and Foreign Policy”, s. 72-73.

¹⁶ Sterling-Folker, “Constructivist Approaches: Constructivism”, s. 118.

Büyük Tartışma' ise 1980'lerin sonu ve 1990'ların başı itibariyle Pozitivizm ve Post-pozitivizm arasında gerçekleşmiştir.¹⁷

Bununla birlikte Üçüncü Büyük Tartışma'nın kampları ve inşacılığın bu tartışma içindeki yeri üzerinde bir uzlaşma bulunmadığı da belirtilmektedir.¹⁸ Üçüncü Büyük Tartışma'nın, realizmle globalizm arasında olduğu¹⁹ iddia edilmekte, diğer taraftan pozitivizm ve post-pozitivizm arasında olduğu²⁰ görüşü de bulunmaktadır.²¹ Bir başka görüşe göre ise, Üçüncü Büyük Tartışma rasyonalistler ve eleştirel kuramcılar arasında gerçekleşmiştir.²² Üçüncü Büyük Tartışma'nın 1980'lerde realizm, pluralizm ve yapısalcılık arasında yaşanan ve 'büyük tartışma' olarak adlandırılmayacak bir paradigmlar arası tartışma olduğu düşüncesi de bulunmaktadır. Üçüncü Büyük Tartışma'nın açtığı entelektüel zeminde ilerleme imkânı bulan sosyal inşacılığın, 1990'ların sonunda disiplinde rasyonalizm ve inşacılık arasındaki 'Dördüncü Büyük Tartışma'yı başlatacak kadar merkezi bir konum edindiği de belirtilmektedir.²³

Belirtilen bu ayrımlar, inşacılığın ontolojik ve epistemolojik yaklaşımları üzerinde bir fikir birliği olmadığını göstermektedir. Ancak bu ayrımların, inşacılık içerisindeki anlaşmazlıklardan ziyade sosyal bilimlerdeki ayrımlardan kaynaklandığı söylenebilir. Bu çalışma, inşacılık hakkında belirtilen fikir ayrılıklarını kapsamına almayacak ve ayrımlardan herhangi birinin altına yerleştirilmeyecektir. Bununla birlikte, üzerinde bir uzlaşmaya varılamayan inşacılığın genel özelliklerinden bahsetmek gerekmektedir.

¹⁷ Tim Dunne, Lene Hansen, Colin Wight , "The End of International Relations Theory?", **European Journal of International Relations**, vol.19, no.3, 2013, s. 406.

¹⁸ Kubalkova, Onuf, Kowert, "Constructing Constructivism", s. 13-14.

¹⁹ Bkz. Ray Maghroori, Bennett Ramberg, **Globalism Versus Realism: International Relations' Third Debate**, Boulder, Colorado, Westview Press, 1982.

²⁰ Yosef Lapid, "The Third Debate: On the Prospects of International Theory in a 'Post-positivist' Era", **International Studies Quarterly**, C. 33, No: 4, 1989, s. 235-254.

²¹ Steve Smith, "The Self Images of a Discipline", A Genealogy of International Relations Theory", **International Relations Theory Today**, Ed. Ken Booth, Steve Smith, Cambridge, Polity Press, 1995, s.14.

²² Andrew Bradley Philips, "Constructivism", s. 62.

²³ Steve Smith, "Introduction", **International Relations Theories**, Ed. Tim Dunne, Milja Kurki, Steve Smith, Oxford, Oxford University Press, 2007, s. 4.

İnşacılığın düşüncelere verdiği önem dolayısıyla materyalizme yakın olmaktan ziyade idealizmin tesiri altında oldukları belirtilmektedir. Maddi yapılar, öznelerarasında paylaşılan anlamlar vasıtasıyla bir anlam ifade edebilir. Ancak bu durum, inşacılığın maddi yapıları reddettiği anlamına gelmemektedir. Maddi gerçekliklerin ifade ettiği anlam aktörlerin kimliklerine bağlı olarak anlam kazanabilir.²⁴

Özelikle kimlik kavramı inşacılık için merkezi önemdedir. Kimlik kavramı, eden-yapı meselesinde anahtar bir role sahiptir. İnşacılığa göre sosyal yapılar tek başına kimliğin açıklanmasında yeterli değildir. Edenler ve edenlerin davranışları da dikkate alınmak durumundadır. İnşacılıkta, edenler, bir taraftan kendi dünyalarını anlamlandıran, öbür taraftan diğer edenlerle iletişim kuran aktif varlıklar olarak görülmektedir. Diğer edenlerle kurulan bu iletişim, dünyayı anlamlandırma sürecinin bir parçası olmaktadır²⁵. Bu anlamlandırma sürecinde edenler, kendini tanımlayabilmek için, kendi ve kendisi gibi olanlar dışında kalan ötekiler arasında ayırım yapmaktadır. İnşacılığa göre devletler/toplumlar da kimliklerini oluştururken bu sürece göre hareket etmektedir. Bilhassa kriz zamanlarında kimlikler arasındaki ayırımlar artmaktadır. Bu yüzden sabit bir kimlik söz konusu olamamaktadır.²⁶

İnşacılığın genel özellikleri olarak, idealizme yakın oluşu ve kimlik kavramına merkezi önem vermesi belirtildikten sonra, çalışmada söylem ve kimlik kavramlarının ele alınacağı başlıklarla olan ilişkisi sebebiyle, inşacılığın, bu kavramlarla olan ilişkisine değinmekte yarar vardır. Bu anlamda inşacılık yapı-eden ilişkisi, kurallar ve dil üzerinde önemle durmaktadır.

Nicholas Onuf'a göre, inşacılığın temel varsayımlardan biri, insanların birbirleriyle iletişim kurarak dünyayı inşa etmeleridir.²⁷ Bu ilişki, 'sosyal kurallar' aracılığıyla kurulmaktadır. Sosyal kurallar, yasaları da içerecek şekilde, insanlara ne

²⁴ Philips, "Constructivism", s. 62.

²⁵ Paul Kowert, "Agent Versus Structure in the Construction of National Identity", **International Relations in a Constructed World**, Ed. Vendulka Kubalkova, Nicholas Onuf, Paul Kowert, New York, M. E. Sharpe, 1998, s. 102-104.

²⁶ a.y., s. 108-110.

²⁷ Nicholas G. Onuf, "A User's Manual", **International Relations in a Constructed World**, Ed. Vendulka Kubalkova, Nicholas Onuf, Paul Kowert, New York, M. E. Sharpe, 1998, s.59.

yapmaları gerektiğini söyleyen ifadelerden oluşmaktadır. Kurallar, edenlere seçim yapma olanağını tanımakta ve edenlerin ‘pratikler’ini inşa etmektedir. İnsanlar bu kurallara uyup uymamakta özgürdürler hatta bunları ortadan da kaldırabilirler. Aynı zamanda insanlar, yaptıkları seçimlerin sonuçları üzerinde düşünebilme bilincine sahiptir. Dolayısıyla eden, herhangi bir insan değil, seçimleri hakkında -her zaman olmasa da- bilinç sahibi olan insandır. Eden, yaptığı seçimlerin bilincinde olarak amacı doğrultusunda uğraşır.²⁸ Ancak bu seçim, edenin en uygun seçimi yapacağı ve yanılmayacağı anlamına gelmemektedir, seçimini içinde bulunulan durumu rasyonel olarak algıladığı şekilde yapacağı anlamına gelmektedir.²⁹ Eden her ne kadar rasyonel olsa da sonuçlarından haberdar olmadan seçim yapmaktadır.³⁰

Kurallar ve inşa ettikleri pratikler, edenlerin niyetlerine uygun olarak istikrarlı ama sabit olmayan kurumları oluştururlar. Tüm bu kurallar, kurumlar ve edenlerin seçimleriyle yol açtığı sonuçlar bir “yapı” oluşturmaktadır. Edenler bu yapıyı kabul edebilirler ya da değiştirmek isteyebilirler.³¹

Onuf’un İnşacı anlayışının varsayımlarından bir diğeri dile verdiği önemdir.³² Onuf, bir söz edimi sıklıkla tekrar edilir ve aynı sonucu verirse, bu söz ediminin bir gelenek olarak algılanmaya başlanacağını ifade etmektedir. İnsanlarda bir geleneği devam ettirme düşüncesinin oluşmasıyla birlikte geleneğin kurala dönüşeceğini belirtmektedir.³³ Edenler de bir kurala ne kadar çok bağlı olursa, kural o kadar etkili olacaktır.³⁴

Alexander Wendt ise, Uluslararası İlişkiler disiplininde ana akım kuramlarındaki iktisadi temelli sistem açıklamalarının yerine, kimlik ve çıkar değişkenlerine dayalı olarak sosyolojik bir açıklama getirme arayışındadır.³⁵ Wendt, herhangi bir olgu/süreç üzerindeki yaklaşımın inşacı olabilmesi için, edenler ve

²⁸ A.y., s. 60.

²⁹ Onuf, **World of Our Making**, South Carolina, University of South Carolina Press, 1999. s.258-261.

³⁰ Onuf, “A User’s Manual”, s. 61.

³¹ Onuf, a.y.

³² Onuf, “The Politics of Constructivism”, **Constructing International Relations: The Next Generation**, Ed. Karin M. Fierke, Knud Erik Jorgensen, New York, M. E. Sharpe, 2001, s. 245-246.

³³ A.e., s. 84-85.

³⁴ Onuf, “A User’s Manual”, s. 60.

³⁵ Alexander Wendt, “Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics”, **International Organization**, C. 46, No: 2, Bahar 1992, s. 394.

yapıların tespit edilmesi gerektiğini söylemektedir.³⁶ Wendt'e göre, yapılar sadece zihinlerde yatan bir şey değil, pratiklerle bir süreç içinde ortaya çıkan gerçekliklerdir.³⁷

Wendt'e göre, insanlar, diğer insanlara karşı, onlar hakkında sahip oldukları anlamlara bağlı olarak davranışlarını şekillendirmektedirler. Aynı şekilde devletler de diğer devletlere karşı, onlar hakkında sahip oldukları anlamlara göre davranmaktadırlar.³⁸

Bu noktada, Wendt'in kimlik anlayışına bakmak gerekmektedir. Wendt'e göre, aktörler, kimliklerini diğer aktörlerle etkileşim içinde kazanmaktadır.³⁹ İnsanlarda olduğu gibi, bir devletin de farklı farklı kimlikleri olabilir. Bu kimliklerin her biri diğer devletlerle olan ilişkilere bağlı olarak şekillenmekte ve değişebilmektedir. Devletlerin çıkarları da içinde bulunan bağlama göre anlam kazanabilmekte, dolayısıyla değişebilmektedir.⁴⁰

Kısaca özetlemek gerekirse, inşacılığa göre 'gerçeklik', ona ilişkin olarak edenler arasında paylaşılan anlamların oluşturduğu bir 'anlayış' doğrultusunda var olmaktadır. Gerçeklik oluşumunda edenin düşünceleri, söylemleri, benimsediği normlar, kimliği ve sosyalizasyonu etkilidir. Edenler kimliklerini diğer edenlerle etkileşim içinde kazanmaktadır. Ancak edenin kimliği aynı zamanda yapı tarafından da şekillenebilmektedir. Eden ile yapı sürekli bir etkileşim dâhilinde birbirlerini sürekli inşa etmektedir. Bu durumda, edenlerin içinde bulunulan bağlama göre farklı farklı kimlikleri söz konusu olabilmektedir. Nitekim insanlarda olduğu gibi devletler ve toplumlar da kimliklerini oluştururken bu sürece göre hareket etmektedir. Özellikle kriz zamanlarında kimlikler arasındaki ayrımlar artmakta, sabit bir kimlik söz konusu olamamaktadır.

³⁶ Alexander Wendt, **Social Theory of International Politics**, Cambridge, Cambridge University Press, 1999, s.7.

³⁷ Alexander Wendt, "Constructing International Relations", **International Security**, C. 20, No:1, 1995, s.74.

³⁸ Wendt, "Anarchy is What States Make of It", s. 396-397.

³⁹ A.e., s. 397.

⁴⁰ A.e., s. 398.

1.3. Uluslararası İlişkilerde Söylem Analizi

Çalışmanın bu bölümünde ‘söylem’ ve ‘söylem analizi’ kavramları üzerinde durulacaktır. Ardından, söylem analizinin çalışmayı nasıl şekillendireceğine değinilecektir.

İnşacılıkta olduğu gibi, söylem ve söylem analizi kavramlarının tanımı ve sınırları üzerinde de tam bir uzlaşıdan söz edebilmek mümkün değildir. Söylem ve söylem analizi kavramları, yine inşacılıkta olduğu gibi, disiplinlerarası etkilere açık kavramlardır.⁴¹

İnşacı anlayışın kullandığı metotlar arasında söylem analizi sıklıkla kullanılan bir metottur. Söylem analizi üzerinde çalışanlar, söylem analizinin merkezinde yer alan dil unsurunun inşa edici rolüne önemle vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla söylem analizi üzerinde çalışanların ortak noktasının inşacı bir anlayışa sahip olmaları olduğu söylenebilir.

Bu noktada, söylem analizi çalışmalarının sosyal inşacılık başlığı altında konumlandığına altını çizmek gerekmektedir. Söylem analizi çalışanları dil, tarihsel ve kültürel bağlam, bilginin üretilme süreci ve eylemler üzerinde durmaktadır. Kelimelerin kendi başına bir anlam ifade etmediği, anlamları inşa edenin insan olduğu vurgulanmaktadır. Dil, yalnızca ses ve kelimelerden ibaret değildir. Dil, aynı zamanda eylemlerin habercisidir; dünyayı inşa etmede, oluşturmada, yönlendirmede kullanılan bir araçtır.⁴²

Literatürde söyleme ve söylem analizine ilişkin farklı tanımlamalar bulunmaktadır. Aynı zamanda söylem analizinin yapılış şekline ve uygulandığı alana göre de, söylem ve söylem analizinin varyasyonları bulunmaktadır. Bu noktada, bu çalışmada, söylem ve söylem analizinin çeşitlerinden bahsedilmemekle birlikte söylem ve söylem analizine ilişkin genel tanımlamalara yer verilecektir.

⁴¹ Marianne Jorgensen, Louise Philips, **Discourse Analysis as Theory and Method**,(Çevrimiçi) <http://www.rasaneh.org/Images/News/AttachFile/27-3-1391/FILE634754469767402343.pdf>, Erişim Tarihi: 03.02.2019.

⁴² Nicola Woods, **Describing Discourse**, London, Hodder Arnold, 2006, s. 13.

İnşacılık, belirli anlamların kabul edilip edilmediğini ve nasıl baskın hale geldiğini anlamaya çalışmaktadır.⁴³ Bu açıdan söylem, “*baskın öznelarası anlamlar tarafından belirlenmiş çerçeve dâhilindeki pratiklerin sürekliliğini sağlamak üzere kullanılan dil ve yöntemler bütünü*”⁴⁴ olarak ifade edilebilir.

Söylem için verilebilecek en genel tanım, “*dünyayı ya da dünyaya ilişkin bir şeyi, belirli bir şekilde anlamak ve hakkında o yönde konuşmaktır.*”⁴⁵ Bir başka tanımda söylem şu şekilde ifade edilmiştir: “*bir cümleden daha uzun ve dil vasıtasıyla tekrarlanan ve bütünlüğü olan bir vaaz, iddia, şaka, hikâye.*”⁴⁶ Bir başka söylem tanımı ise şu şekildedir: “*cümlelerin ötesindeki her şey.*”⁴⁷

Söyleme ilişkin daha pek çok farklı tanım sıralamak mümkündür. Bu tanımların her biri söylemi daha dar veya daha geniş bir çerçeve içine alan tanımlamalardır. Bu geniş aralık içinde söylem, dile ilişkin teknik bir sorunsal olarak ele alınabileceği gibi, güç ilişkileri içinde ortaya çıkan ve dile da yansıyan pratikler olarak da ele alınabilir.⁴⁸

Öncelikle belirtmek gerekir ki söylemin tek bir tanımının olmaması dolayısıyla söylem analizi yapmanın da tek bir yolu bulunmamaktadır. Bununla birlikte yapılan söylem analizi çalışmalarının ortak noktalarından bahsetmek gerekmektedir.

Jennifer Milliken, söylem analizi çalışmalarının üzerinde durduğu üç ortak nokta olduğunu belirtmiştir: söylemlerin işaret sistemi olarak ele alınması, söylemin üretkenliği üzerinde durulması ve söylemin pratiklerle yeniden üretilmesi. Milliken, şeylere anlamlarını verenlerin insanlar olduğunu ve bu noktada söylemlerin işaret etme işlevi gören bir anlam verme aracı olduğunu ifade etmektedir. Söylemin üretkenliğinden kastettiği ise, söylemin, bazı düşünce, davranış ya da sözleri dışlayıp, bazılarını içerleyerek onların tekrarlanmasına ve tekrarlandıkça güçlenmesine izin

⁴³ Clotz, Lynch, **Strategies for Research**, s. 22.

⁴⁴ **A.g.e.**, s. 10-11.

⁴⁵ Jorgensen, Philips, **Discourse Analysis as Theory and Method**, s. 1.

⁴⁶ David Nunan, **Introducing Discourse Analysis**, London, Penguin, 1993, s. 2-5.

⁴⁷ Deborah Schiffrin, Deborah Tannen, Heidi E. Hamilton, “Introduction”, **The Handbook of Discourse Analysis**, Ed. Deborah Schiffrin, Deborah Tannen, Heidi E. Hamilton, Massachusetts, Oxford, Blackwell Publishing, 2001, s. 1.

⁴⁸ Schiffrin, Tannen, Hamilton, “Introduction”, s. 1.

verip bir ‘hakikat rejimi’ oluşturmasıdır. Milliken, söylem analizi çalışmalarının üzerinde durduğu üçüncü ortak noktanın ise, baskın söylemlerin pratiklerde kendisini nasıl meşru biçimde gösterdiğini ve yeniden ürettiğini anlamaya çalışmak olduğunu belirtmiştir.⁴⁹ Jorgensen ve Phillips de, söylem analizi çalışmalarının temel ortak noktasının, söylemin dünyayı, kimlikleri ve sosyal ilişkileri yarattığı ve değiştirmekte önemli bir rolü olduğu fikrini benimsemek olduğunu belirtmişlerdir.⁵⁰

Milliken, söylem analizi çalışmaların Uluslararası İlişkiler disiplininde giderek artmasını olumlu bir gelişme olarak değerlendirmiştir. Bununla birlikte bir söylem analizi çalışmasının nasıl yapılacağı ve hangi unsurları içermesi gerektiği noktasında belirsizliklerin olduğunu da ifade etmiştir. Bu belirsizliğin sebeplerinin başında, söylem analizi çalışması yapanların, alternatif yaklaşımların önünü kesecek metodoloji ve araştırma tasarımlarını reddetmesi gelmektedir. Söylem analizi çalışması yapanlar, aynı zamanda, bir söylem analizi çalışmasını bu yolla değerlendirilmesine de karşı çıkmaktadır. Milliken bu tavrın bilimciliğe karşı alınmış bir tavır olduğunu ifade etmektedir.⁵¹

Dil konusundaki tartışmayı biraz daha genişletmek ve dış politikayı nasıl şekillendirdiğini açmak gerekirse, ifade ve metin gibi iki önemli söylem oluşturma aracına değinmek gerekmektedir. Söylem kendi başına orada duran bir şey değildir. Anlamı belirleyen şey, ifade ve metin başta olmak üzere inşa sürecine dâhil olan tüm pratiklerdir. Bu açıdan politikacıların ya da diğer yetkililerin belli bir durum hakkında kullandıkları ifadeler ve metinler o duruma ilişkin sosyal anlayışın ve kimliklerin ana belirleyeni olarak ortaya çıkmaktadır.⁵² İfade ve metinlerin gerçekliğin inşa edilmesinde ve dolayısıyla dış politikanın şekillenmesinde önemli bir role sahip olduğu söylenebilir.

⁴⁹ Jennifer Milliken, “Discourse Study: Bringing Rigor to Critical Theory”, **Constructing International Relations: The Next Generation**, Ed. Karin M. Fierke, Knud Erik Jorgensen, New York, M. E. Sharpe, 2001, s. 136-137.

⁵⁰ Jorgensen, Philips, **Discourse Analysis as Theory and Method**, s. 1.

⁵¹ Milliken, “Discourse Study”, s. 140.

⁵² Bill McSweeney, **Security, Identity and Interest: Sociology of International Relations**, Cambridge: Cambridge University Press, 1999, s.77-78.

Anlayış dergisinin 21. yüzyıl Türkiye'si için önermiş olduğu vizyonunun araştırılacağı bu çalışmada söylem analizi teknik bir şekilde yapılmayacaktır. Derginin, yayınlandığı süre zarfında, dış politika alanında ağırlıklı olarak ele aldığı konu başlıklarındaki metinler örneklendirilecek ve bu örneklerde yer alan söylemlerin nasıl bir düşünceyi ifade edip güçlendirdiği incelenecektir. Söylem analizini bu şekilde yürütmek, derginin dünyayı nasıl anlamlandırdığına ve 21. yüzyıl Türkiye'si için nasıl bir vizyon tasarımında bulunduğu işaret edilecektir.

1.4. Uluslararası İlişkilerde Kimliğin Önemi

Kimlik, ilk olarak 1940'lı yıllarda psikoloji, sosyoloji ve antropolojide araştırma konusu haline gelmiştir. Uluslararası İlişkiler disiplinine girmesi ise 1960'lı yıllardaki davranışsalci akımla gerçekleşmiştir. Ancak kimliğin disiplin içindeki önemini artırması 1980'lerin sonunda inşacı yaklaşım ile söz konusu olmuştur. 1990'ların başından beri ise kimlik, disiplinde en çok tartışılan kavramlardan biri haline gelmiştir. Ancak, inşacılık ve söylem analizi tanımlamalarında olduğu gibi, kimlik kavramının tanımlanması konusunda da bir görüş birliğine varılamamıştır. Dolayısıyla kimlik hakkında farklı kavramsallaştırmalara rastlanabilmektedir.⁵³

Kimliğin Uluslararası İlişkiler disiplini içindeki gelişimi ve farklı tanımlamaları bu çalışmanın kapsamına girmeyecektir. Ancak, kimlik kavramının Uluslararası İlişkiler disiplinde ele alınış biçimi ve ifade ettiği önem inşacılık çerçevesinde detaylandırılacaktır.

Kimlik, esasen, toplumsal değerleri içeren sosyolojik bir unsurdur. Bu değerler, karar vericilerin zihinsel dünyalarında yer almakta ve kararlarına etki edebilmektedir. Kesin bir şekilde kimlik unsurunun karar verme sürecinde hangi düzeyde, ne şekilde ve hangi koşullarda etkili olduğunu gözlemleme imkânı sıklıkla bulunmasa da, yine de kimliğin karar verme sürecini etkilediği kabul edilmektedir.⁵⁴

⁵³ Ertan Efeğil, "Kimlik ve Dış Politika İlişkisi", **Sosyolojik Unsurların Dış Politikaya Etkisi**, Ed. Ertan Efeğil, İstanbul, Gündoğan Yayınları, 2017, s.234.

⁵⁴ a.g.e., s.231.

Temelde psikolojinin ve sosyolojinin konusu olan kimliğin genel anlamda üç boyutundan bahsedilmektedir. Bu boyutlardan ikisi, psikoloji ve sosyal psikolojinin konusu olmuştur. Bunlar, bireysel kimlik ve psiko-sosyal kimliktir.⁵⁵ Diğerisi ise siyasetin konusu olan kolektif kimliktir. Kolektif kimlik, bir insan grubunun kendine has niteliklere sahip olduğu ve bir tekillik taşıdığı yönündeki bilinci ve aidiyet duygusudur.⁵⁶ Kolektif kimlik, sosyal kimliğin topluluklar düzeyindeki bir yansıması olarak ele alınabilir. Bu açıdan, daha çok toplumsal anlam ifade eden ulusal kimlikler ile uluslararası ilişkilere konu olan devlet kimliği de kolektif kimliğin bir boyutu olarak ele alınmalıdır.⁵⁷

Bu bağlamda, Uluslararası İlişkiler disiplinde kimlik, hem ulus hem de devlet olmanın inşa edilmiş biçimlerini tanımlamaktadır. Ancak, ulusal kimlik kavramı ile devlet kimliği kavramının, her ne kadar birbirlerinin yerine kullanılıyor olsa da, aynı olmadığı belirtilmiştir.⁵⁸ Devlet kimliği, devletin belirli bir uluslararası bağlamda biricikliği ve neyi temsil ettiği ile ilgili bir kavramsallaştırmadır. Ulusal ve uluslararası çevreler tarafından şekillendirilen devlet kimliği, dış politikayı planlamakla yükümlü olan karar vericiler tarafından kendi devletlerinin doğası ve amacı hakkında paylaştıkları inançlarının veya değerlerinin bütünü olarak anlaşılmaktadır. Ulusal kimlik ise, bir ulusa üye olmakla ilgili toplumsal bir kavramsallaştırmadır. Ulusal kimlik, toplumun ortaklaşa benimsediği tarih, dil, din, etnik köken, semboller, hatıralar ve gelecek gibi unsurlar üzerinden kurulur. Bununla birlikte, ulusal kimlik ve devlet kimliği birbirini karşılıklı olarak inşa etmektedir.⁵⁹

Gerçekliklerin kimlikler aracılığıyla inşa edildiğini savunan Sosyal İnşacı kurama göre, dış politika, hem sosyal aktörler tarafından inşa edilen ulusal, hem de devlet elitleri tarafından oluşturulan devlet kimliğini yansıtmaktadır. Bu açıdan, kimliklerin dış politika üzerindeki etkisine baktığımızda; kimlikler, aktörlere,

⁵⁵ Cengiz Güleç, **Türkiye’de Kültürel Kimlik Krizi**, Ankara, Verso Yayınları, 1992, s. 11.

⁵⁶ Nuri Bilgin, **Kollektif Kimlik**, İstanbul, Sistem Yayıncılık, 1999, s. 62.

⁵⁷ Nuri Bilgin, **Kimlik İnşası**, Ankara, Aşina Kitaplar, 2007, s. 13.

⁵⁸ Yücel Bozdağlıoğlu, **Turkish Foreign Policy and Turkish Identity: A Constructivist Approach**, New York & Londra, Routledge, 2003, s. 29

⁵⁹ Kuniko Ashizawa, “When Identity Matters: State Identity, Regional Institutions-Building, and Japanese Foreign Policy”, **International Studies Review**, C. 10, 2008, p. 575.

kendileri ve diğerleri (ötekiler) hakkında bir şeyler söylemektedir. Aynı zamanda diğer aktörlerin dâhil olduğu uluslararası sistemde, belli koşullarda devletlerin davranışlarını belirleyen çıkarları ve öncelikleri tanımlamaktadır. Kimlikler, devlet davranışlarının yer aldığı yapıları oluşturarak, aktörlerin davranışlarına rehberlik etmekte ve diğer aktörlerin davranışlarını tahmin etme imkânı sunmaktadır. Diğer bir ifadeyle, kimlik, karar vericilerin algılarını filtreler, dış politika rollerini belirler, ulusal ve uluslararası kurumları inşa eder ve toplum için mantıklı açıklamalar ortaya koyar.⁶⁰ Sonuç olarak kimlikler, siyasi dünyanın gerçekliğini inşa ederek ve belirli dış politika davranışlarını “muhtemel veya mümkün”⁶¹ şekilde göstererek, dış politikayı etkileyebilirler.

Kimlik ve dış politika ilişkisinde bahsedilmesi gereken önemli diğer bir husus, her devletin kimliğinin temelde içeride kimlik yaratma pratiklerinin bir ürünü olduğudur.⁶² Bu noktada kolektif hafızanın önemi ortaya çıkmaktadır. Kolektif hafıza sembol, mit, inanç, alışkanlık gibi unsurlardan oluşmaktadır ve kimlikler kolektif hafıza yoluyla inşa edilmektedir.⁶³ Kimlik inşası gerçekleştirildikten sonra, devletler kimliklerini ulusal ve uluslararası çevrede kurumsallaştırmaya çalışırlar. Öbür yandan, kimlikler, ulusal ve uluslararası çevrenin etkilerine göre de şekillenebilmektedir.⁶⁴

Bu noktada, sosyalleşmenin kimlik ile olan ilişkisinden dış politika bağlamında bahsetmek gerekmektedir. İnşacılığa göre aktörlerin kimliklerini sosyalleşme yoluyla değiştirmesi söz konusu olmaktadır. Sosyalleşme, “*aktörün eylemlerine ilişkin sosyal/kültürel/bilişsel anlamlandırmaların oluşumunu ve değişimini açıklamaya çalışan ve sosyal ortam ile aktör arasındaki etkileşimi inceleyen araştırmacıların kullandığı kurumsal bir ölçek*”⁶⁵ olarak tanımlanmaktadır. Sosyalleşmenin, uluslararası ilişkiler disiplini dâhil, sosyal bilimlerin tümünde paradigmatik ve metodolojik zemin tercihindan bağımsız olarak ve her türden sosyal ortam ile her

⁶⁰ Ertan Efegil, “Kimlik ve Dış Politika İlişkisi”, s.232.

⁶¹ Dergiye göre “Muhtemel” ve “Mümkün”ün ne anlama geldiği 3. bölümde açıklanacaktır.

⁶² William Bloom, **Personal Identity, National Identity and International Relations**, Cambridge, Cambridge University Press, 1990, s. 55.

⁶³ Nuri Bilgin, **Sosyal Bilimlerin Kavşağında Kimlik Sorunu**, İzmir, Ege Yayıncılık, 1994, s. 53.

⁶⁴ Bozdağlıoğlu, **Turkish Foreign Policy and Turkish Identity**, s. 25.

⁶⁵ Hüsrev Tabak, “Sosyalleşme, Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika”, **Sosyolojik Unsurların Dış Politikaya Etkisi**, Ed. Ertan Efegil, Gündoğan Yayınları, 2017, s.175.

türden aktör arasındaki etkileşimi açıklamak için kullanıldığı belirtilmiştir.⁶⁶ Sosyalleşmenin, uluslararası ilişkiler ve dış politikaya konu oluşu ise, aktörlerin uluslararası kurallar ve normlara nasıl ve hangi süreçlerle uyar hale geldiklerini açıklamaya yönelik uğraşlar çerçevesinde gerçekleşmektedir.⁶⁷ Diğer sosyal bilimler alanlarındaki kullanımına paralel olarak Uluslararası İlişkiler disiplininde de sosyalleşme, aktöre referansla hem etken yani aktörün sosyalleşmesi hem de edilgen yani aktörün sosyalleştirilmesi anlamlarında kullanılagelmiştir; bu anlamda eden-yapı tartışmasına da konu olmuştur.⁶⁸

Dış politikada kimliğin oluşturulması ve değiştirilmesi uzun bir süreç olduğu için sosyalleşme ayrı bir önem ifade etmektedir. Bir devletin kimliğinin yeniden üretilmesi veya değişmesinin; o devletin dış politikadaki söylemlerinin değişmesine neden olabileceği de belirtilmektedir.⁶⁹ Bu nedenle, değişen ve gelişen koşullar neticesinde devletlerin dış politikasında değişimlere yol açan süreçlerin bulunduğu dair farkındalığa sahip olmak gerekmektedir.

Kısaca özetlemek gerekirse, kimlik, karar vericilerin zihinsel dünyasına ve dolayısıyla kararlarına -hangi düzeyde ve ne şekilde olduğu tam olarak gözlemlenemese de- etki edebilmektedir. Kimlik unsuru ilk başta psikoloji ve sosyolojinin konusu olsa da daha sonra siyasetin de konu olmuştur. Uluslararası İlişkiler disiplininde kimlik, ulus ve devlet olmanın inşa edilmiş biçimlerini tanımlamaktadır. Bir ulusa üye olmakla ilgili toplumsal bir kavramsallaştırma olan ulusal kimlik ve devletin belirli bir uluslararası bağlamda neyi temsil ettiği ile ilgili bir kavramsallaştırma olan devlet kimliği, her ne kadar birbirlerinin yerine kullanılıyor olsa da aynı değildir. Bununla birlikte, ulusal kimlik ve devlet kimliği birbirini karşılıklı olarak inşa etmektedir. Kimlik inşası gerçekleştirildikten sonra devletler kimliklerini ulusal ve uluslararası çevrede kurumsallaştırmaya çalışırlar. Öbür yandan, kimlikler, ulusal ve uluslararası çevrenin etkilerine göre de şekillenebilmektedir. Kimliğin değiştirilmesi ise hem edene hem de yapıya referansla sosyalleşme ile söz

⁶⁶ A.e. s.175.

⁶⁷ Bahar Rumelili, “İnşacılık/Konstrüktivizm”, **Küresel Siyasete Giriş: Kavramlar, Teoriler ve Süreçler**, Ed. Evren Balta, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014, s.160.

⁶⁸ Hüsrev Tabak, “Sosyalleşme, Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika”, s. 182.

⁶⁹ Paul Kowert, “National Identity: Inside and Out”, **Security Studies**, C:8, No 2-3, 1998-1999, s.1-2.

konusu olmaktadır. Bir devletin kimliğinin yeniden üretilmesi veya değişmesi; o devletin dış politikasının değişmesine neden olabilmektedir.

Gerçekliklerin kimlikler aracılığıyla inşa edildiğini savunan inşacılığıa göre, dış politika, hem ulusal hem de devlet kimliğini yansıtır. Dış politikada kimlikler, aktörlere, kendileri ve diğerleri (ötekiler) hakkında bir şeyler söyler. Aynı zamanda uluslararası sistemde, belli koşullarda devletlerin davranışlarını belirleyen çıkarları ve öncelikleri tanımlar. Sonuçta kimlikler, belirli dış politika davranışlarını ‘muhtemel’ veya ‘mümkün’ şekilde göstererek, dış politikayı etkileyebilirler.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA KİMLİK ARAYIŞLARI

Çalışmanın ikinci bölümü, kimlik çerçevesinden olacak şekilde Türk dış politikası hakkındaki araştırmaya ayrılmıştır. Türk dış politikasında kimlik arayışlarının izini sürerken yapılması gereken ilk şey şüphesiz ki Türk dış politikası ilkelerinden bahsetmek olacaktır. Bu ilkelerle ilgisi olması sebebiyle modernleşme/batılılaşma hareketine de temas edilen noktalar bulunmaktadır. Ardından, cumhuriyetin kuruluşundan 21. yüzyıla kadar geçen süre içinde Türk dış politikasının kimlik çerçevesinde arayışlarına yer verilecektir. Böylece, Türk dış politikasında kimlik arayışlarına yönelik açıklamalar getirilirken, Anlayış dergisinin öne sürdüğü vizyon ve bu vizyona bağlı olarak Türkiye'nin dış politikada benimsemesi gereken yeni kimliğinin 'ne söylediği' noktasında tarihsel bir arka plan sağlanmış olacaktır.

2.1. Türk Dış Politikasının Kimlik İnşa Edici İlkeleri

Bu başlık altında, cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte Türk dış politikasının kimlik açısından hangi ilkeler etrafında belirlendiği değerlendirilecektir. Bu kapsamda, Türk dış politikasında etkili olan Batıcılık ve statükoculuk ilkelerine yer verilecektir.

Şüphesiz ki, Türk dış politikasında sadece bu iki ilke etkili olmuştur denemez. Bu iki ilke dışında gerçekçilik, şüphecilik ve ihtiyatlılık ilkelerinin de Türk dış politikasında etkili olduğu ifade edilmektedir.⁷⁰ Türk dış politikasının temel ilkeleri olarak meşruiyetçilik ve barışçılıktan da bahsedilmektedir.⁷¹ Türk dış politikasının aynı zamanda pragmatik olduğu da söylenmektedir.⁷² Ancak, diğer ilkelerin kimlikle ilişkisi dolaylı olduğundan ve bu ilkeler daha çok birer dış politika stratejisi olarak

⁷⁰ Mustafa Aydın, "Rüzgâra Karşı Durmak: Türk Dış Politikası Kırılmadan Esneyebilir mi?", **Foreign Policy**, No: 34, Ekim-Kasım 2005, s. 50.

⁷¹ Ömer Kürkçüoğlu, "Çok yönlü bir dış politika izleyecek birikim ve maharet Dışişleri'nde var", **Mülakatlarla Türk Dış Politikası: Cilt I**, Ed. Habibe Özdal, Osman Bahadır Dinçer, Mehmet Yeğin, Ankara, USAK Yayınları, 2009, s.27.

⁷² Kemal Kirişçi, "Türkiye daima kendisini AB'ye yakınlaştıracak politikalar izlemelidir", **a.g.e.**, s.7.

yorumlandığından çalışmanın kapsamına girmeyecektir. Tartışma, Türk dış politikasında kimlik bağlamında ön planda olan Batıcılık ve statükoculuk çerçevesinde yürütülecektir.

2.1.1. Batıcılık

Türk dış politikasında etkili olan ilkelerden belki de en önemlisi şüphesiz ki Batıcılık olmuştur. Batıcılığın, yeni kurulan devletin uluslararası sistemin içinde kendine yer bulma kaygısının ve modernleşme hareketi doğrultusunda Batı'nın medeniyet seviyesine ulaşmak istenmesinin bir sonucu olarak Türk dış politikasında belirleyici olduğu söylenebilir.⁷³ Batıcılık ilkesini açıklamadan önce yeni devletin kurucu kadrolarının modernleşme anlayışından bahsetmek gerekmektedir.

Yeni kurulan Türk devletinin en önemli özelliği, devletin kuruluş felsefesinin modernleşme doğrultusunda belirlenmiş olmasıdır. Bu anlamda kurucu kadrolar modernleşmeyi, Batı medeniyetinin seviyesine ulaşılması bağlamında Batılılaşma olarak adlandırmışlardır. Bu anlayışa göre kurucu kadro, modernleşme/batılılaşma ile birlikte Batı'yı sadece siyasal olarak değil, kültürel ve sosyal olarak da içselleştirecek bir dönüşüme yönelik adımlar atmıştır. Bu dönüşüme yönelik atılan adımların Atatürk inkılabında vücut bulduğu ifade edilmektedir.⁷⁴

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte modernleşme hareketi, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönem modernleşme deneyimiyle benzerlikler göstermiş olsa da, yeni kurulan devletin modern bir ulus-devlet olarak inşa edilmesi bakımından özgünlük göstermiştir.⁷⁵ Bu özgünlüğün bir yansıması olarak yeni kurulan devletin, bağımsızlığına yeni kavuşan bir ülke dış politikası izlediği görülmektedir.⁷⁶

Bu noktada Baskın Oran'ın, sömürge veya yarı-sömürge olan ülkelerde ortaya çıkan milliyetçilik ile Batıcılığı özdeş tuttuğundan bahsetmek yerinde olacaktır.

⁷³ Baskın Oran, "Türk Dış Politikasının Teori ve Pratiği", **Türk Dış Politikası Cilt I: 1919-1980**, Ed. Baskın Oran, 15. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2009, s. 46-53.

⁷⁴ Halil İnalcık, **Rönesans Avrupası: Türkiye'nin Batı Medeniyetiyle Özdeşleşme Süreci**, 8.bs, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016, s. 359.

⁷⁵ Fuat Keyman, "Atatürk ve Dış Politika Vizyonu", **Türk Dış Politikası (1919-2008)**, Ed. Haydar Çakmak, Platin Yayınları, Ankara, 2008, s. 155.

⁷⁶ Haydar Çakmak, "Türk Dış Politikasında Karar Alma ve Uygulama Yöntemleri", **Türk Dış Politikası (1919-2008)**, Ed. Haydar Çakmak, Platin Yayınları, Ankara 2008, s. 40.

Oran'a göre, sömürge veya yarı-sömürge olan ülkelerde ortaya çıkan milliyetçilik ülkenin bağımsızlık kazanması, modernleşmesi/batılılaşması ve pozitif bir kimlik geliştirmesi amaçlarına yönelmiştir. Bu ülkelerde ortaya çıkan milliyetçiliğin, Batı'ya hem hayran hem karşı olmasıyla birlikte en önemli özelliği, Batı'yı hem siyasal hem toplumsal açıdan kurmaya çalışmasıdır.⁷⁷ Batılılaşma yoluyla modernleşmeyi yeni devletin inşasının temeli haline getiren anlayışın, dış politikayı da bu bağlamda belirlemiş olması olağan gözükmemektedir. Oran'ın belirtmiş olduğu özdeşliğe göre ifade edecek olursak, yeni kurulan devletin dış politikasında Batıcılığı/milliyetçiliği ihtiva eden bir kimlik anlayışının benimsendiği söylenebilir.

Yeni kurulan devlet uluslararası sistemde egemen bir devlet olarak kalabilmenin yollarını ararken, Batı'ya odaklı bir dış politika anlayışı benimseyerek Osmanlı geçmişini 'öteki' olarak konumlandırmıştır.⁷⁸ Burada 'Batı'dan kastedilen, coğrafi bir alana değil, bir medeniyet türüne işaret etmektedir. Bu anlamda Batıcılık siyasal, ekonomik, kültürel ve sosyal alanda Osmanlı toplumsal yapısının dinamikleri yerine ulus devlet dinamiklerine dayanan bir anlayış olarak ortaya çıkmaktadır.⁷⁹

Türk dış politikasının Batıcı karakterdeki kimliğini oluşturan unsurlara bakılacak olursa, Kurtuluş Savaşı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin temel ilke ve hedeflerini belirleyen Kemalizm'in dış politika oluşumunda büyük katkısı olduğu görülmektedir. Türk dış politikasına Batıcı karakterini veren unsurun, devletin ulusçu karakterine tehlike arz eden etnik Kürt, laik karakterini tehdit eden İslamcı ve rejimine muhalif olan Komünist kanatlarla mücadeleleri sonucunda şekillenen kimliği olduğu vurgulanmaktadır.⁸⁰ Bu mücadeleler sonucunda Türk dış politikasında şekillenen Batıcı kimlik; milliyetçilik, laiklik ve cumhuriyetçilik ilkelerinin Türk dış politikasının oluşumundaki belirleyiciliğini göstermektedir.

⁷⁷ Baskın Oran, "Türk Dış Politikasının Teori ve Pratiği", s.51.

⁷⁸ Şaban H. Çalış, "Ulus, Devlet ve Kimlik Labirentinde Türk Dış Politikası", **Türkiye'nin Dış Politika Gündemi: Kimlik, Demokrasi, Güvenlik**, Ed. Şaban H. Çalış, İhsan D. Dağı, Ramazan Gözen, Liberte Yayınları, Ankara 2001, s. 28.

⁷⁹ Faruk Sönmezoğlu, **İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası**, Der Yayınları, İstanbul, 2011, s. 258.

⁸⁰ Ali Balcı, **Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler, Uygulamalar**, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 28-29.

Bununla birlikte yeni kurulan devletin Batıcı bir dış politikayı benimsemesinde vurgulanması gereken diğer önemli bir husus, 19. yüzyıldan beri süre gelen Batı'nın egemen konumunun, kurucu kadro tarafından, yeni kurulan devletin uluslararası sistemde egemen bir şekilde yaşamasının temel şartı olarak algılanmış olmasıdır.⁸¹ Bu anlamda Batıcılığın, yeni kurulan devletin ayakta kalması ve Batı dünyasının bir parçası olma hedefinde somutlaştığı görülmektedir.⁸²

2.1.2. Statükoculuk

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte Türk dış politikasını belirleyen önemli özelliklerinden bir diğeri 'statükoculuk'tur. Statüko, kurulmuş olan mevcut düzen anlamına gelmektedir. Statükoculuk ise, Türkiye bağlamında, yeni kurulan devletin sınırlarını koruması ve uluslararası ilişkilerde mevcut dengeleri devam ettirmesi anlamına gelmektedir.⁸³ Yeni kurulan devletin, Lozan Antlaşması'nı imzalamakla statükoya bağlı kalacağını kabul ettiği görülmektedir.⁸⁴ Bu statükocu kabul, karşılığını Atatürk'ün 1931 seçimleri dolayısıyla zikrettiği 'Yurtta Sulh, Cihanda Sulh' anlayışında karşılığını bulmuştur. Bu barışçıl anlayışın uluslararası ilişkiler diline çevirisinin kesinkes statükoculuk; diğer bir deyişle anti-revizyonizm olduğu belirtilmektedir.⁸⁵ Bu barışçıl anlayış daha sonra 1961 ve 1982 anayasalarında yer alarak Türkiye'nin temel dış politika üslubu ve amaçlarından biri haline gelmiştir.

Teknik anlamda revizyonizm I. Dünya Savaşı'nı bitiren antlaşmalara karşı çıkmak demektir. Bu anlamda Türkiye, Kurtuluş Savaşı sırasında silaha başvurarak Avrupa'daki ilk revizyonist ülke olarak ortaya çıkmış olsa da cumhuriyetin ilanından sonra elindekileri sağlamlaştırmak adına kesin bir şekilde statükocu yani anti-revizyonist bir dış politika benimsenmiştir. Türk dış politikasında statükocu anlayış yeni kurulan devletin zayıflığı ve komşu-bölge dengelerindeki değişimlerin

⁸¹ Ayşe Zarakol, **Yenilgiden Sonra: Doğu Batı ile Yaşamayı Nasıl Öğrendi**, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2011.

⁸² Mehmet Seyfettin Erol-Emre Ozan, "Türk Dış Politikasında Süreklilik Unsuru Olarak Siyasal Rejim", **Gazi Akademik Bakış**, Cilt 4, Sayı 8, Yaz 2011, s. 25.

⁸³ Oran, "Türk Dış Politikasının Teori ve Pratiği", s. 46.

⁸⁴ Faruk Sönmezoglu, **İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası**, Der Yayınları, İstanbul 2011, s. 254.

⁸⁵ Baskın Oran, "Türk Dış Politikası: Temel İlkeleri ve Soğuk Savaş Ertesindeki Durumu Üzerine Notlar", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 51, Sayı 1, Ankara 1996, s. 355.

Türkiye'nin sınırlarını da sorgulamaya açabileceği endişesinden kaynaklanan rasyonel bir tercih olmuştur. Bununla birlikte revizyonizm olarak değerlendirilebilecek gelişmeler de söz konusu olmuştur. Yıllar içerisinde Hatay ve Kıbrıs örnekleri bu ilkenin istisnaları olmuşsa da Türk dış politikasında statükoculuk dışına çıkan genel bir yönelim oluşturmamışlardır.⁸⁶

Kurtuluş Savaşı sonrası yaralarını sarmaya çalışan ve bir tehditle karşılaşmadıkça statükoyu devam ettirme niyetini taşıyan Türkiye'nin; Batılılaşma hareketinin gerçekleştirilmesi, Kürt ve İslamcı kimlik taleplerinin soğurulması ve iktidar alternatiflerinin üstesinden gelinmesi gibi konuların üzerinde durduğundan daha önce bahsedilmişti. Bu bağlamda, ülkenin yeniden inşa edildiği bir süreçte olası dış sorunlardan uzak durarak ülkenin güvenliğini sağlamanın bu dönemin temel amacı olduğu ifade edilmektedir.⁸⁷

Kısaca özetlemek gerekirse, Kurtuluş Savaş'ında Batı'ya karşı verilen mücadelenin ardından kurulan yeni devlet, Batı dünyasının eşit ve saygın bir ülkesi olmak ve aynı zamanda bağımsızlığını korumak istemiştir. Bu doğrultuda yeni devlet siyasal, kültürel ve sosyal alanlarda Batılı değerleri içselleştirecek bir inşa sürecini başlatırken, uluslararası ortamda barışın korunmasından yana bir tavır sergilemiştir. Bu anlamda statükoculuk ve Batıcılık “*madalyonun iki yüzü*”⁸⁸ olarak ortaya çıkmıştır.

2.2. Türk Dış Politikasında Kimliğin Önemi

Dış politika açısından kimlik inşası dinamik bir süreç olması dolayısıyla, Türk dış politikasını, başlangıç ve bitiş noktaları olacak şekilde evrelere ayırmak oldukça zordur. Bununla birlikte kimlik bağlamında Türk dış politikasında yaşanan değişimleri ve bunların niteliklerini anlamak için bazı kırılma noktalarını tespit etmek önemlidir. Bu açıdan bu aşamada, cumhuriyetin kuruluşu, Soğuk Savaş dönemi ve Soğuk Savaş'ın sona ermesi temel kırılma noktaları olarak belirlenmiştir. Türk dış

⁸⁶ Mustafa Aydın, **a.g.e.** s. 49.

⁸⁷ Ali Balcı, **Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler, Uygulamalar**, s. 50.

⁸⁸ Baskın Oran, “Uluslararası Ortam ve Dinamikler”, **Türk Dış Politikası Cilt III: 2001-2012**, Ed. Baskın Oran, 2.bs., İletişim Yayınları, İstanbul 2013, s. 49.

politikasında kimliğin önemi ve etkisini genel hatlarıyla tespit edebilmek için bu şekilde bir ayırım tercih edilmiştir. Bu kırılma noktalarına göre oluşturulan başlıklar içerisinde kimlik çerçevesinden Türk dış politikası değerlendirmeleri yapılacaktır.

2.2.1. Cumhuriyet'in Kuruluşu ve Türk Dış Politikası

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte yeni kurulan devletin bağımsızlığının korunmasının ve yeni devletin inşasının Türkiye'nin en önemli gündem maddeleri olduğu ifade edilmiştir. 1923'te başlayan bu süreçte temel amaçlar bağımsız bir ulus devlet kurmak, modern bir kimlik yaratmak ve modernleşmek/batılılaşmak olarak belirlenmiştir.⁸⁹

Batılı güçlere karşı yapılan bir mücadele sonucunda kurulan Türkiye'nin dış politikası Batıcılık temelinde ancak bağımsız bir dış politika olarak oluşturulmuştur.⁹⁰ Batılı güçlerle mücadele edip kurulmuş olan Türkiye'nin dış politikasının Batıcılık temelinde oluşturulması ise bir çelişki gibi görünebilir. Aslında bu durum tam da kimlikle ilgili olarak ortaya çıkmaktadır. Milli mücadelenin batılı değerlere değil batılı devletlere karşı yapıldığı düşüncesi⁹¹ klasikleşmiş ve sıklıkla ifade edilen bir düşünce olmuştur.

Yeni kurulan devletin batılı değerlere sahip olması gerektiğine inanan Atatürk'ün, *"Medeniyete girmeyi arzu edip de Garb'a teveccüh etmemiş devlet hangisidir?"*⁹² şeklindeki ifadesinde batılılaşmayı modernleşmenin bir gereği olarak gördüğü söylenebilir. Batılı değerleri ihtiva etmesi anlamında Atatürk inkılaplarının, *"Yaptığımız ve yapmakta olduğumuz inkılapların gayesi, Türkiye Cumhuriyeti halkını tamamen asri ve bütün mana ve eşkâliyle medeni bir heyet-i içtimaiye haline isal etmektir. İnkılabımızın umde-i asliyesi budur. (...) Beş altı sene içinde kendimizi kurtarmışsak bu, zihniyetimizdeki tebeddüldendir. Artık durmuyoruz. Behemehâl ileri*

⁸⁹ E. Fuat Keyman ve Ziya Öniş, **Turkish Politics in a Changing World: Global Dynamics and Domestic Transformations**, İstanbul, İstanbul Bilgi University Press, 2007, s.11.

⁹⁰ E. Fuat Keyman, "Atatürk ve Dış Politika Vizyonu" s.157.

⁹¹ Haluk Ülman ve Oral Sander, "Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler (1923-1968)-II", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt. 27, 1972, s. 2-3

⁹² Utkan Kocatürk, **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri**, Üçüncü Basım, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2007, s. 198.

gideceğiz.” şeklindeki ifadelerinde karşılığını bulan dünya görüşüne yaslandığı görülmektedir.⁹³

Bu anlamda, Osmanlı devletinin son dönemlerinde Batı karşında devleti kurtarma projesinin bir parçası olarak görülen batılılaşma hareketinin, cumhuriyetin ilanıyla birlikte Batı ailesine dâhil olarak modernleşme biçimini aldığı tespit edilmektedir.⁹⁴ Bu bağlamda, yeni kurulan devletin inşasında, yeni devleti Osmanlı ve İslam geçmişinden ayıran sınırların da çizilmeye başlandığı belirtilmektedir.⁹⁵

Yeni kurulan devlet, dış politika açısından bakılacak olursa, Osmanlı İmparatorluğu’nun son döneminde takip edilen çizgilerden farklı bir çizgide ilerlemeyi benimsemiştir. Panislamizm ve Panturanizm siyasetlerinin Türkiye’nin imkânlarıyla bağdaşmadığı için hayalci hedefler olduğunu belirten Atatürk, *“Yeni Türkiye’nin izleyeceği siyaset, belirsiz ve keyfî olamaz. Bizim siyasetimiz, kesinlikle milletin yetenek ve gereksinimiyle uyumlu olacaktır. Bizim için ne İslâm birliği, ne Turanizm mantıkî bir siyaset yolu olamaz. Artık yeni Türkiye’nin devlet siyaseti, millî sınırları içinde, egemenliğine dayanarak bağımsız yaşamaktır. Hareket kuralımız budur!”*⁹⁶ şeklindeki ifadelerinde Osmanlı İmparatorluğu’nun çöküşüne yol açan politikalardan sakınan ve riskten kaçınan gerçekçi bir dış politika izlemenin gerekliliğini ortaya koyduğu görülmektedir.

Batılı güçlerle mücadele edip kurulmuş olan Türkiye’nin uluslararası sistemde egemen bir devlet olarak bağımsızlığını koruma noktasında statükocu bir tavır almasının ve Osmanlı’dan farklı bir batılılaşma hareketi içerisine girmesinin, Batıcı kimliğinin güvencesi olduğu söylenebilir.

⁹³ Halil İncalcık, **Rönesans Avrupası: Türkiye’nin Batı Medeniyetiyle Özdeşleşme Süreci**, s. 359.

⁹⁴ Alper Kaliber, “Türk Modernleşmesini Sorunsallaştıran Üç Ana Paradigma Üzerine”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt III: Modernleşme ve Batıcılık**, Ed. Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s. 107.

⁹⁵ Kaliber, “Türk Modernleşmesini Sorunsallaştıran Üç Ana Paradigma Üzerine”, s. 109.

⁹⁶ Mahmut Soydan, Gazi ve İnkılâp, (Çevrimiçi) <http://www.atam.gov.tr/duyurular/dis-siyaset>, Erişim Tarihi: 13.06.2019.

2.2.2. Soğuk Savaş Dönemi ve Türk Dış Politikası

Avrupa devletlerinin İkinci Dünya Savaşı'ndan zayıflamış olarak çıkması, ABD ve SSCB'nin birer süper güç olarak ortaya çıkışını kolaylaştırmıştır. Savaşın yıkımına yoğun bir şekilde maruz kalan Avrupa, ekonomik ve askeri olarak kolay nüfuz edilebilir bir duruma gelmiştir. Savaşın ardından her ne kadar Batı Avrupa Birliği kurulmuş olsa da, bu yeni oluşumun SSCB karşısında zayıf olması, ABD'nin Batı Avrupa üzerindeki hamiliği ile sonuçlanmış, Doğu Avrupa ülkeleri ise Sovyet modeline göre yeniden kurulmuştur.⁹⁷ Avrupa'nın ideolojik olarak ikiye bölünmesiyle, ABD ve SSCB çevresinde iki bloğun mücadelesi şeklinde özetlenebilecek Soğuk Savaş başlamıştır.

Türkiye'nin Soğuk Savaş döneminde Batı bloğu içinde yer alması Batıcılık politikası ile koşutluk arz ettiği söylenebilir. Türkiye'nin Marshall yardımına dâhil edilmesi ve NATO'ya girme teşebbüsü, bugün de devam eden 'stratejik ortaklık' kavramının temelini oluşturmuştur. Kıbrıs meselesi bir istisna olmuş ise de Soğuk Savaş döneminde Türkiye, Batı bloğu içinde politika geliştirmeye özen göstermiştir. Bu açıdan Türkiye'nin Soğuk Savaş döneminde Batı temelli bir kimlik yönünde politikalar üretmeye devam ettiği belirtilmektedir.⁹⁸

İkinci Dünya Savaşı'nın son bulmasıyla birlikte Batı merkezli kurulmaya başlayan yeni uluslararası sistemin içinde yer alma arzusunun Türkiye'de çok partili hayata geçişi etkilemiş olduğu belirtilmektedir.⁹⁹ Türkiye'nin çok partili hayata geçişi, Batılılaşma hareketiyle uyumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilir.

Bununla birlikte, Soğuk Savaş döneminin başında yaşanan Sovyetler tehlikesinin, Türkiye'nin Batıyla olan ilişkilerinin daha da hızlanmasına neden olduğu belirtilmektedir. Savaş sonrasında SSCB, Türkiye'ye, 1925 tarihli SSCB-Türkiye Tarafsızlık ve Saldırmazlık Paktı'nı yenilemeyeceğini bildirmiş; ayrıca, Türkiye'den, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin SSCB lehine değiştirilmesini ve Doğu Anadolu'da

⁹⁷ Abdülkadir Baharçipek, "Soğuk Savaşın Anlamı ve Sona Ermesinin TDP Üzerindeki Etkileri", **21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası**, Ed. İdris Bal, İstanbul, Alfa, s.31.

⁹⁸ Bozdağlıoğlu, **Turkish Foreign Policy and Turkish Identity**, s. 105.

⁹⁹ Necdet Ekinci, **II. Dünya Savaşından Sonra Türkiye'de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkiler**, İstanbul, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1997.

sınırların yeniden düzenlenmesini talep etmiştir. 19. yüzyıl Osmanlı-Rus rekabetinin 20. yüzyılda da devam edeceğinin anlaşılması, Türkiye’yi ABD öncülüğündeki Batı bloğuna yönlendirmiştir. Türkiye’nin bu yöneliminin ABD tarafından olumlu karşılandığı ifade edilmektedir.¹⁰⁰

Sovyet tehdidi dolayısıyla Türkiye’nin NATO’ya üye olmak istemesinin sadece güvenlik ihtiyacı yüzünden değil, cumhuriyetin kuruluşundan itibaren Batılı bir devlet olma arayışından kaynaklandığı görüşü ileri sürülmektedir. Türkiye’nin NATO’ya 1950 yılındaki ilk başvurusunun ABD ve İngiltere tarafından reddedilmesi, Türkiye tarafında kaygıya sebep olmuştur. Ancak, modernleşmek için Batılılaşma amacını dış politikasının temeline oturtan Türkiye’nin, güvenlik ihtiyaçlarını da dikkate alarak Batılılaşmak için NATO’ya girme arayışından geri dönmediği belirtilmektedir.¹⁰¹ Sovyetler tehlikesinin artıyor olması ve meclise danışmadan Kore Savaşı’na asker gönderilmesi, ABD ve İngiltere’nin, Türkiye’nin NATO’ya üyelik başvurusuna olan bakış açısını değiştirmiştir. Türkiye için ise NATO üyeliğine kabul edilmiş olmak, Türkiye’nin sadece güvenliği açısından atılmış bir adım olarak görülmemiş, aynı zamanda Batılılaşma yönünde kazanılan bir başarı olarak görülmüştür.¹⁰² Kazanılan bu başarıyla, ‘aktif tarafsızlık’ olarak tarif edilen ilke¹⁰³ uyarınca, İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye’nin cephede savaşa girmemiş olmasının savaş sonrasında Türkiye’ye doğurduğu sıkıntıların da telafi edildiği belirtilebilir. Bu anlamda, Demokrat Parti yöneticilerinin Batılılaşmadan ve Batıcı kimlik ihtiva eden bir dış politikadan vazgeçmediğini söylemek mümkündür.

Türkiye’nin NATO’ya üye olmasının bu dönemde Türk dış politikası açısından eleştirilen en önemli sonucu, Batılı olmayan ülkelerin Türkiye açısından artık bir anlam ifade etmemesi olmuştur. Türkiye’nin NATO’ya girmesi ile birlikte Orta Doğu ve Araplar ile olan ilişkiler dikkate alınmamıştır. Türkiye, Süveyş krizinde Mısır’ın yanında yer almamış, Bandung Konferansı’nda Batının taleplerini savunmuş, Cezayir’in bağımsızlığına karşı Fransa’dan yana tavır almıştır. Bu açıdan, Batılı

¹⁰⁰ Baharçiçek, “Soğuk Savaşın Anlamı ve Sona Ermesinin TDP Üzerindeki Etkileri”, s.40.

¹⁰¹ Nur Bilge-Criss, “Türkiye-NATO İttifakının Tarihsel Boyutu”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt 9, Sayı 34, 2012, s.4.

¹⁰² A.y. s.16.

¹⁰³ Ali Balcı, **Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler, Uygulamalar**, s.55.

lkeler bile Orta Doğulu lkeler ile olan ilişkilerine devam ederken, Türkiye, bu ülkelerden uzak bir politika benimsemiştir. Bu noktada, Türkiye'nin, NATO'ya yeliği ile birlikte, Batılı olmayan ülkeleri unutarak, sırtını Batıya dayamayı seğtiği söylenebilir. Batı ile olan ilişkilerin bu şekilde yürütülmesi, Türkiye'nin inşa etmeye çalıştığı batılı kimlikle açıklanabilir.

Türkiye'de çok partili siyasal yaşama geçiş ve ardından Adnan Menderes nderliğindeki Demokrat Parti'nin iktidara gelişinin, Batılı kimlik inşa etme sürecinde önemli bir değişimin öncüsü olduğu söylenebilir. DP'nin, yeni devletin batılılaşma çerçevesinde yaratmaya çalıştığı ulusal kimliğin, dinsel ve geleneğe dayalı öğeler üzerinden geçmişe atıfla yeniden yorumlanmasını ifade eden muhafazakâr bir düşünce sisteminin siyasal ifadesi haline geldiği belirtilmektedir.¹⁰⁴ Diğer yandan, DP'nin iktidara gelişiyle 1950'ler boyunca sürdüğü siyasetin, kamusal alanda İslam'ın eski haline getirilme sürecine hız verdiği tespit edilmiştir.¹⁰⁵

Bu açıdan Türkiye, DP'nin iktidar yıllarında yeni bir siyaset tarzıyla, yeni bir siyaset üslubuyla tanışmıştır. Bu siyaset tarzının; 'milli irade', 'görülmemiş kalkınma' ve 'nurlu ufuklar' sloganları üzerinden kurulduğu ileri sürülmüştür. Milli irade, önceden aşağılanmış büyük kitlelerin seçimleri ve beğenilerine karşılık gelirken; görülmemiş kalkınma, ülkeyi baştanbaşa imar etmek anlamı taşıyordu. Nurlu ufuklar ise, milliyetçilik, İslamılık ve liberalizmin yerli ve özgün bir bileşiminin yaratmak istediği seferberliği ifade etmekteydi. Bu üç dştura karşı yapılan her türlü eleştirinin milli iradeye karşı gelmek, görülmemiş kalkınmayı engellemek, nurlu ufukları bulandırmak şeklinde değerlendirildiği ifade edilmektedir.¹⁰⁶

DP, yeni kurulan devletin batılılaşma çerçevesinde yaratmak istediği ulusal kimliğin muhafazakâr bir yorumunu sunmuş olsa da, dışsal alanda paradoksal biçimde Batı'yla bütünleşme yönünde adımlar atmıştır. DP'nin, Kore Savaşı'na katılması

¹⁰⁴ Nuray Mert, "Muhafazakârlık ve Laiklik", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, Cilt V: **Muhafazakârlık**, Ed.. Ahmet iğdem, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s. 336.

¹⁰⁵ 1950'lerde İslami canlanışın Amerika Birleşik Devletleri diplomatlarının raporları vasıtasıyla zl bir anlatımı için, bkz. Rıfat N. Bali, **Revival of Islam in Turkey in the 1950's through the Reports of American Diplomats**, İstanbul, Libra, 2011.

¹⁰⁶ Gökhan Atılğan, "Tarımsal Kapitalizmin Sanağı Altında", **Osmanlıdan Günümüze Siyasal Hayat**, Ed. Gökhan Atılğan, Cenk Saraçoğlu, Ateş Uslu, İstanbul, Yordam Kitap, 2015, s.414.

kararıyla NATO'ya girme çabasına hız vermesi¹⁰⁷ Batı'yla bütünleşme yönünde atılan en önemli adımlardan olmuştur. Bir diğer önemli adım, DP'nin ekonomik kalkınmada özel sektörün önemine vurgu yapmış olmasıdır. Ekonomik liberalleşmeyi benimseyen DP'nin, Batı'da 'Türk Liberaller' olarak anılmasına neden olduğu ifade edilmektedir.¹⁰⁸

DP döneminin, ulusal kimlik tanımlarında batılılaşmadan ayrılmış olmasının, dışsal alanda Batı'yla bütünleşme yönünde bir engel oluşturmamış olması, hatta tam tersine Batı'yla bütünleşme çabalarının artmış olduğu bir dönem olması ilginç görünmektedir. Bu durum, inşacılığın savunduğu üzere, devlet kimliği ile ulusal kimliğin birbirinden farklı olduğu yönündeki görüşü de destekler niteliktedir.

Türkiye'nin Batı'yla olan bütünleşme süreci 1960'lı yıllarda toplum içinde ciddi tepkilere yol açmıştır. Türkiye'nin ABD ve NATO'ya bağımlı hale gelmesi, toplumda Amerikan karşıtlığına ve hükümet protestolarına neden olmuştur. Bu tepkilere rağmen, ABD ve NATO ile olan ilişkilerde değişikliğe gidilmemiştir. Ancak, Küba Krizi'nde ve 1965'te Birleşmiş Milletler'de Kıbrıs meselesinin çözümü dolayısıyla yapılan oylamada ortaya çıkan ABD'nin Türkiye'ye karşı olan tutumu, Türk yöneticilerinde NATO ile olan ilişkilerin ekonomik ve askeri bir bağımlılık oluşturduğu düşüncesini doğurmuş, Türk dış politikasının Batıya olan bağımlılığının sorgulanmasına neden olmuştur.¹⁰⁹ Bu krizlerin, Türk yöneticilerinde, Türkiye'nin sırtını koşulsuz bir şekilde Batıya dayamasının yanlış olduğuna, Türk dış politikasının çeşitlenmesi gerektiğine yönelik bir farkındalık oluşturduğu söylenebilir.

1965'te BM'de Kıbrıs meselesinde yapılan oylamada Türkiye'ye karşı çıkan tutumdan sonra da Türk dış politikasında Batı ile olan ilişkilerin zayıfladığını söylemek mümkün değildir. Ancak, bununla birlikte, Süleyman Demirel önderliğindeki Adalet Partisi programında, dış politikada Atatürk'ün çizdiği esaslar üzerinden yürümenin ve Batı ülkeleri ile olan ilişkileri geliştirmenin önemi ortaya

¹⁰⁷ Rıfat Uçarol, **Siyasi Tarih 1789-2001**, İstanbul, Der Yayınları, 2006, s.937.

¹⁰⁸ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, çev. Ahmet Fethi, İstanbul, Hil Yayınları, 1996, s. 23.

¹⁰⁹ Tarık Oğuzlu, "NATO ve Türkiye: Dönüşen İttifakın Sorgulayan Üyesi", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt 9, Sayı 34, 2012, s.102.

koyulurken, Sovyetler de dâhil olmak üzere Balkan memleketleriyle ve Orta Doğu ve Mağrip'teki Arap ve Müslüman memleketlerle iyi ilişkiler geliştirilmesinin gerektiği de kabul edilmiştir.¹¹⁰ Bu açıdan AP'nin, Kıbrıs meselesinin de gündemde olması dolayısıyla, Batı ittifakına bağlılığın korunması çerçevesinde, dış politikada bir çeşitlilik arayışı içine girdiği belirtilmektedir.¹¹¹

Türkiye'nin, Kıbrıs meselesi ve Küba Krizinde ABD ile yaşanan gerilimler sonucunda dış politikasında çeşitliliğe olan ihtiyacı, Avrupa Birliği ile olan ilişkilerine ivme kazandırmıştır. Nitekim Türkiye, 1963 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu ile imzalan Ankara anlaşmasıyla AB ile bütünleşme sürecini başlatmıştır. AB ile bütünleşme düşüncesi, aynı zamanda, cumhuriyetin ilanından itibaren inşa edilmek istenen Batılı kimlik ile de örtüşmektedir.¹¹² Ankara anlaşmasının imzalanması, Türkiye'nin hem ekonomik alanda hem de Batılılaşma amacı içinde atılan büyük bir adım olarak değerlendirilmiştir.¹¹³

Avrupa Birliği ile devam eden bütünleşme süreci, 1970'li yıllarda Türkiye'ye dayatılan ekonomik düzenlemeler sebebiyle sarsıntıya uğramıştır. Bu ekonomik düzenlemeler, Türkiye'de hem solcuların hem de İslamcıların tepkilerine neden olmuştur. Sol akımlara göre Türkiye, Avrupa'nın pazarı haline gelmemeli ve bağımsızlığını korumalıdır. İslamcılara göre ise bu ekonomik talepler, Türkiye'de İslam kimliğinin Hristiyan Avrupa içinde kaybolmasına hizmet edecektir. Milli Selamet Partisi lideri Necmettin Erbakan, ortak pazarın Batı ülkeleri yerine Müslüman ülkelerle oluşturması gerektiğini savunmuştur.¹¹⁴ Bu tepkilere temel oluşturan şeyin ise, bu düşünce akımlarının farklılaşan kimlikleri olduğu söylenebilir.

Toplumun farklı kesimlerinde oluşan tepkilere rağmen, Türkiye-AB ile ilişkileri, 1980 askeri darbesi sebebiyle sekteye uğramıştır. Fakat darbeden sonra

¹¹⁰ Fatma Ülkü Selçuk, "1965-1971 Döneminde Başbakan Demirel: Koşullar, Vaatler, İcraatlar", **Türkiye'de Siyasi Liderlik: Dönemler, Özellikler ve Karşılaştırmalar**, Ed. Emre Toros, Ankara, Atılım Üniversitesi Yayınları, Haziran, 2011, s. 74.

¹¹¹ A.e.,s.75.

¹¹² Şaban Çalış, Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri-Kimlik Arayışı, Politik Aktörler ve Değişim, 5.B., Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2015, s.87.

¹¹³ Selim Ilkin, "A History of Turkey's Association with the European Community", **Turkey and the European Community**, Ed. Ahmet Evin, Geoffrey Denton, 1990, s.34.

¹¹⁴ a.g.e., s 41.

Turgut Özal liderliğindeki Anavatan Partisinin serbest piyasa ekonomisi doğrultusunda ekonomik ve politik reformları gerçekleştirmesi, Türkiye'nin Batılı kimliğini yine ön plana çıkarmıştır.¹¹⁵ Nitekim 1987 yılında Türkiye AB'ye tam üyelik başvurusunu yapmıştır. Ancak AB, Türkiye'ye kesin bir tarih vermeyerek devlet yöneticilerinde endişeye neden olmuştur. AB'ye üye olunmadığı takdirde, bu boşluğun dönemin yükselen İslamcı hareketi tarafından doldurulacağı varsayılmıştır.¹¹⁶

1980 askeri darbesinden sonra Türkiye Batı ile olan ilişkilerini yeniden tesis etmeye çalışırken Soğuk Savaş döneminin sona ermesi, Türkiye'nin stratejik öneminde soru işaretleri doğurduğu ifade edilebilir. Aslında, Türkiye'nin, Soğuk Savaş içinde kutuplar arasındaki gerilim azaldıkça, Batı dünyası içindeki öneminin azaldığının farkına vardığı söylenebilir. Bu açıdan, 1984 yılında SSCB ile imzalanan Doğal Gaz Anlaşması'nın uluslararası arenada dikkat çeken bir konu olduğu belirtilmektedir.¹¹⁷

2.2.3. 1990'larda Yaşanan Kimlik Krizi ve Türk Dış Politikası

Türkiye'nin, 1980'li yıllarda liberalleşme hamleleri ile gerçekleştirdiği ekonomik atılımla, AB'ye kabul edilen birçok doğu Avrupa ülkesinden daha güçlü bir ekonomiye sahip olmasına rağmen AB'ye kabul edilmeyişinin asıl nedeninin kültürel ve kimlik ile ilgili olduğu ileri sürülmektedir. Türkiye-AB ilişkilerini, Osmanlı-Avrupa ilişkilerinin tarihsel çerçevesinden okuyacak olursak, tarafların kendi kimliklerini diğerini ötekileştirmek üzerine kurduğu ve bugün bile bunun izlerinin devam ettiği belirtilmektedir.¹¹⁸

1990'lı yıllarda Türkiye'nin içinde bulunduğu duruma bakmak gerekirse, İslamcılar ve laikler arasında süregelen tartışmaların yoğunlaştığını görebiliriz. Özal çizgisini sürdüren Mesut Yılmaz önderliğindeki merkez sağ Anavatan Partisi ile milliyetçi ve İslamcı akımların politikaları çatışmaktadır. Milliyetçi ve İslamcı

¹¹⁵ Gökhan Erdem, "12 Eylül Darbesi'nin Türkiye'nin Avrupa İle İlişkilerine Etkileri: Avrupa Topluluğu Ve Avrupa Konseyi'yle İlişkiler", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, C:14, No:1, 2015, s.53.

¹¹⁶ Mehmet Murat Erdoğan, *Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri 1990-2005*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2006, s. 98-100.

¹¹⁷ Baskın Oran, "SSCB'yle İlişkiler", *Türk Dış Politikası Cilt II: 1980-2001*, Ed. Baskın Oran, 12.bs., İstanbul, İletişim Yayıncılık, 2010, s.163. (158-167)

¹¹⁸ Hakan Yılmaz, *Avrupa Haritasında Türkiye*, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayın Evi, 2005, s.8

Partiler, AB yerine Müslüman ve Türk dünyası ile kurulacak olan ilişkilerin daha önemli olduğuna vurgu yaparken, merkez sağ AB'ye tam üyeliği savunmuştur. 1990'lı yılların sonuna doğru bir başka çatışma ise Doğru Yol Partisi ile Refah Partisi arasında olmuştur. Necmettin Erbakan liderliğindeki Refah Partisi, Müslüman olan ülkelerle yakın ilişkiler kurma yönünde eylemlerde bulunarak Türkiye'nin geleneksel dış politikasını değiştirme gayesinde olsa da ordunun tepkisiyle karşılaşmıştır.¹¹⁹ Refah Partisi'nin dış politikada bu eylemleri başarılı olamasa da kimlik tartışmalarını daha da yoğunlaştırmıştır.

Soğuk Savaş'ın ardından Türk dış politikasında süre giden İslamcı-laik tartışmaların yanına Balkanlarda ve Kafkaslardaki gelişmeler ile Orta Asya'daki Türki devletlerin kurulması, Türkiye'nin bu bölgelerde yaşanan gelişmelere olan dikkatini arttırmıştır.¹²⁰ Bu bölgelerde yaşanan sorunları gündemine alan bu yeni hareket, özellikle 1990'ların terör ortamında toplumsal taban bularak Milliyetçi Hareket Partisi'nin yükselişine neden olmuştur.

Bu açıdan, 1990'lı yıllarda yaşanan kimlik tartışmaları ile Türkiye'nin dış politikasında arayışlara girmesinin aynı döneme denk gelmesi dikkate değerdir. Batılı ve Batıya karşı bir duruşu vurgulayan bu grupların kimlik kavramı üzerinde durdukları görülmektedir. Burada üzerinde durulan kimliğin aslında milli kimlik olarak anlaşılması gerektiği belirtilmiştir.¹²¹ Bu gruplar kimlik kavramını yeni bir dönüşümün aracı olarak görmüşlerdir.¹²² Nitekim İslam kimliği, batılaşma/modernleşme hareketi içinde ötekileştirilip dışlanmasından sonra 1980'ler ve 1990'lar siyasetinde süreklilik kazanan bir unsur olarak siyasi partilerin gündemine girmiştir.¹²³

Cumhuriyetin kurulmasından bu yana izlenen Türk dış politikasının temel özellikleri arasında; Batı yönelimli olması ve statükonun korunması öne çıkmıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle, Türkiye'nin çevresinde gerçekleşen değişimlere uyum

¹¹⁹ Sabri Sayari "Turkish Foreign Policy in the Post-Cold War Era: The Challenges of Multi-Regionalism," **Journal of International Affairs**, No:54, Fall 2000, s.181

¹²⁰ A.y.

¹²¹ Nevzat Köseoğlu, **Milli Kültür ve Kimlik**, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2013, s.15

¹²² Akif Pamuk, **Kimliğin İnşasında Tarihin Kullanımı, Kimlik ve Tarih**, İstanbul, Yeni İnsan Yayınevi, 2014, s.11

¹²³ Hakan M. Yavuz, "Cleansing Islam from the Public Sphere", **Journal of International Affairs**, No:54, 2000, 21-42, p.25.

sağlayabilmek için bu temel ilkelerde bazı değişiklikler yapma ihtiyacı doğmuştur. Orta Doğu, Balkanlar ve Kafkaslar gibi komşu bölgelerde ortaya çıkan yeni durumlar Türkiye'nin, Osmanlı faktörünü yeniden hatırlamasına ve buralardaki gelişmelerle yakından ilgilenmesine yol açmıştır. Türkiye'nin 1990'lı yılların başından bu yana bu bölgelere yönelik olarak siyaset yapım biçimleri incelendiğinde birden fazla paradigma arasında gelgitler yaşadığı görülmektedir.¹²⁴ Bu açıdan Türk dış politikasında kimlik arayışlarının olağan karşılanması beklenebilir. Uzun süreli bir vizyon oluşturulamaması, Türk dış politikasında kimlik arayışlarını sürekli gündemde yer alan bir konu haline getirdiği söylenebilir.

1990'lı yıllardan itibaren Türk dış politikasında kimlik arayışları, Türk dış politikası için vizyon belirleme çalışmaları ve farklı siyasetlerin geliştirilmesi şeklinde sonuçlanmıştır. Bu arayışlar ve içerikleri şu şekilde açıklanmaktadır: (a) Genişletilmiş Büyük Asya Projesi: Türkiye'nin hem Asya hem de Avrupa kıtalarında topraklarının olması sebebiyle Avrasya söyleminin öne çıktığı bu projede Türkiye'nin Rusya, Çin ve Hindistan ağırlıklı bir dış politika benimsemesi gerektiği savunulmaktadır. (b) Türk Dünyası Birliği: Orta Asya ve Kafkaslar ağırlıklı bir politikadır. Türk dış politikasında Türk Dünyası Birliği istikrar ve güvenlik potansiyeli ile ayırt edici nitelikte görünmektedir. (c) Eski Osmanlı Coğrafyası Ağırlıklı İslam Dünyası: Türkiye'nin Orta Doğu bölgesinin lideri olmasını içeren bu politikada Yeni Osmanlıcılık tartışmaları sıklıkla yaşanmaktadır. Orta Doğu bölgesindeki gelişmelerin ve Türkiye'nin bölgedeki etkinliğinin öncelikli hedef olması gerektiği bu politikanın öne çıkan özelliğidir. (d) Yeni Batı Politikası: AB üyelik sürecinin uzaması ve birlik ülkelerinin Türkiye'yi Asya ülkesi olarak görmesi sebebiyle ortaya çıkmıştır. Bu politikada AB üyelik sürecinin devam etmesinin kısa vadedeki kazanımlar açısından önemli olduğu, ABD ile ilişkilerin de benzer şekilde ele alındığı görülmektedir.¹²⁵

Bu açıdan cumhuriyetin ilanından Soğuk Savaş'ın bitişine kadar geçen süre içerisinde statükoculuk ve Batıcılık Türk dış politikasında etkin olmuştur denebilir. Soğuk Savaş sonrası dönem ise Türk dış politikasında vizyon ve bu vizyona bağlı

¹²⁴ Talha Köse, "Türk Dış Politikasının Orta Doğu'daki Yeni Kimliği ve Çatışma Çözümlerinin Keşfi", **Türk Dış Politikası Yıllığı**, 2010, s.627.

¹²⁵ Mehmet Seyfettin Erol, "11 Eylül Sonrası Türk Dış Politikasında Vizyon Arayışları ve Dört Tarz-ı Siyaset", **Akademik Bakış Dergisi**, C.1, S.1, 2007, s.38.

olarak kimlik arayışlarının hızlandığı ve farklı siyasetlerin geliştirildiği bir dönem olagelmıştır. Ancak bu arayışların Soğuk Savaş'ın sona ermesinin yarattığı şaşkınlık içerisinde hazırlıksız ve tutarsız oldukları belirtilmektedir. 1990'lı yıllarda Türk dış politikasının vizyon ve kimlik arayışlarında özgün bir çerçevenin geliştirilemediği söylenmektedir.¹²⁶

Anlayış Dergisi'nin yayın hayatının 2000'li yılların ilk on yılına denk gelmesi ve son bölümde incelenecek olması sebebiyle, Türk dış politikasında kimliğin önemi ve tarihsel arka planını incelerken 2000'li yıllara özel bir başlık açılmamıştır. Bir diğer sebep de 2000'li yılların başında Türk dış politikasında stratejik derinlik düşüncesinin etkili olduğunun genel kabul görmesidir. Anlayış Dergisi ile olan organik bağından ötürü stratejik derinlik düşüncesine bir sonraki bölümde değinileceği için, Türk dış politikasının 2000'li yıllardaki kimlik arayışlarına bu bölümde yer verilmeyecektir.

¹²⁶ Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, 112.bs., İstanbul, Küre Yayınları, 2016, s.90.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANLAYIŞ DERGİSİNİN TÜRK DIŞ POLİTİKA VİZYONU

Çalışmanın üçüncü bölümünde bir siyasi düşünce dergisi olan Anlayış dergisinin Türkiye için önerdiği 21. yüzyıl dış politika vizyonunun nasıl inşa edildiği söylem analizi yöntemiyle araştırılacaktır. Derginin önermiş olduğu vizyon araştırılmadan önce, teorik altyapısını oluşturan stratejik derinlik düşüncesinden çalışmanın kapsamıyla sınırlı olacak şekilde bahsedilecektir. Keza derginin Türk dış politikasına önermiş olduğu vizyon stratejik derinlik düşüncesi temelinde inşa edilmektedir. ‘Stratejik Derinlik’ Türkiye’nin 21.yüzyıl dış politikasındaki dönüşümü belirleyen bir yaklaşım olarak nitelendirilmesi sebebiyle de ayrıca önem ifade etmektedir.

Anlayış dergisi, 2003 yılının Haziran ayında yayın hayatına başlayan bir dergidir. Dergi, yayın hayatını yedi sene sürdürmüş ve 2010 yılının Mayıs ayında yayınına ara vermiştir. Toplam 84 sayısı yayınlanan Anlayış dergisinin görev dağılımı şu şekildedir: Derginin imtiyaz sahibi Sistem Danışmanlık Limited Şirketi adına Abdulhalik Damar’dır. Genel yayın yönetmeni Mustafa Özel, yayın yönetmeni ise Fahrettin Altun’dur. Derginin editörleri arasında Ali Aslan, Ebru Afat, Melike Akkuş, Mücahid Eker, Neşe Nova ve Zahide Tuba Kor yer almıştır.¹²⁷ Anlayış dergisinin görev dağılımına bakıldığında iki isim dikkat çekmektedir. Bu isimlerden ilki Mustafa Özel’dir. Derginin genel yayın yönetmeni Mustafa Özel, 1986 yılında kurulan Bilim ve Sanat Vakfı’nın kurucuları arasında yer almıştır.¹²⁸ Bilim ve Sanat Vakfı, bu çalışmanın yapıldığı tarihte faaliyetlerine devam etmektedir. İkinci isim ise derginin yayın yönetmeni Fahrettin Altun’dur. Altun, 25 Temmuz 2018 tarihinde Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanı olarak atanmıştır.¹²⁹

¹²⁷ <http://www.anlayis.net/kunye.aspx>, Erişim Tarihi: 05.03.2019.

¹²⁸ “Bilim ve Sanat Vakfı Hakkında”, (Çevrimiçi) <https://www.bisav.org.tr/Kurumsal/Hakkimizda>, Erişim Tarihi: 05.12.2018.

¹²⁹ (Çevrimiçi) <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/baskan>, Erişim Tarihi: 05.12.2018.

Uluslararası ilişkiler, siyaset, toplum ve ekonomi gibi alanlardaki içeriklerle öne çıkan Anlayış dergisi, ulusal ve uluslararası sorunları ele almıştır. Derginin misyonunun, ‘dünyayı Türkiye’ye, Türkiye’yi dünyaya taşımak’ olarak tanımlandığı ifade edilmişti. Dergi, misyonunu kurumsal olarak misyon cümlesi oluşturma usulüne göre net ve kısa bir cümleyle açıklamıştır. Ancak, ‘dünyayı Türkiye’ye, Türkiye’yi dünyaya taşımak’ misyonu uyarınca benimsemiş olduğu vizyonu kurumsal olarak belirten bir ifade dergide yer almamaktadır. Bu çalışmanın yapılmasında yer alan başlıca neden de, derginin Türk dış politikasına yönelik önermiş olduğu vizyonu araştırmaktır.

Anlayış Dergisi’nde yer alan metinler ve söylemler, hem teorik hem pratik yönü olan her metin ve söylem gibi çok katlı bir nitelik arz etmektedir. Bu çok katlı nitelik metin ve söylem ile çalışanlar için ciddi yorum zorlukları doğurur. Özellikle metin ya da söylem sahibinin fikri ve eylem düzeyinde etkinliğini sürdürdüğü durumlarda yorum meselesi daha da güçleşmektedir.

Yorum meselesi belirlediğinde bir ilke, metni ya da söylemi mümkün olan en iyi şekilde anlamak amacıyla metnin en güçlü biçimini esas alan bir yorumlamayı hedefler. Böylece metnin bütünleyici bir okuması yapılır. Diğer bir ilke ise metindeki tutarsızlıkları, çelişkileri, çarpıtmaları ve örtük amaçları açığa çıkaran bir yoruma dayanır. Kuramlaştırmalar, kullanılan kavramlar, dolaylı anlatımlar, kinayeler ve sembolik anlatımlar taranarak çözücü bir okuma yürütülür. Metnin bütünleyici değil çözücü bir okuması yapılır.¹³⁰

Anlayış Dergisi’nin metinleri her iki ilkeye göre de incelenebilecek zenginliğe sahiptir. Dolayısıyla bu çalışma bu ilkelerden birisini benimseme iddiasında olmayacaktır. Bu çalışmada metnin en güçlü biçimini esas alan bir yorumlama benimsenmekle birlikte, Anlayış dergisinin kuramlaştırma ve kavram kullanma tarzına değinileceğinden, çalışmada çözücü bir okuma yapma mecburiyetinin de doğduğunu ifade etmek gerekmektedir. Anlayış dergisinde yer alan metinleri bu şekilde

¹³⁰ Ahmet Okumuş, “Kavramların Stratejisi, Stratejinin Kavramları”, **Stratejik Zihniyet: Kuramdan Eyleme Ahmet Davutoğlu ve Stratejik Derinlik**, Ed. Talha Köse, Ahmet Okumuş, Burhanettin Duran, Küre Yayınları, 1.bs., 2014, s.17.

yorumlamanın, derginin önermiş olduğu vizyonun nasıl inşa edildiğini göstermesi bakımından uygun olacağı düşünülmüştür. Böyle bir yorumlama, aynı zamanda stratejik derinlik düşüncesinin de daha bütüncül bir şekilde anlaşılmasına vesile olabilecektir.

3.1. Fikri Zemin: Stratejik Derinlik Düşüncesi

Aslen akademisyen olmasına karşın 2002-2009 yılları arasında dış politika danışmalığı, 2009-2014 yılları arasında dışişleri bakanlığı ve 2014-2016 yılları arasında başbakanlık gibi üst düzey siyasi görevlerde bulunan Ahmet Davutoğlu'nun geliştirmiş olduğu “stratejik derinlik”, Türkiye'nin 21.yüzyıl dış politikasındaki dönüşümü belirleyen bir düşünce olarak nitelendirilmesi sebebiyle önem ifade etmektedir.

Anlayış dergisinin dış politika vizyonunun inşasında stratejik derinlik düşüncesinin benimsendiği söylenebilir. Dolayısıyla, çalışmanın kapsamıyla sınırlı olmak üzere stratejik derinlik düşüncesine kısaca yer vermek gerekmektedir. Bu çerçevede stratejik derinlik düşüncesine açıklama getirirken incelenecek konu başlıklarından ilki, Davutoğlu'nun “Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu” eserinde bahsetmiş olduğu beş boyutlu metodolojik yaklaşımdır. Keza, Anlayış Dergisi'ne verilen ismin bu metodolojik yaklaşımdan türetildiği ilerleyen bölümlerde yapılacak olan incelemelerde açık olarak görülecektir. Ardından bu metodolojiye bağlı olarak Davutoğlu'nun eserinin çeşitli yerlerinde pek çok kez tekrar ettiğı kimlik ve yenilenme konusuna değinilecektir.

3.1.1. Beş Boyutlu Metodoloji: Düzlem-Uzay Geometrisi

Stratejik derinlik düşüncesinin metodolojisinden bahsetmek, şüphesiz ki Anlayış Dergisi'nin Türk dış politikasına yönelik olarak önerdiği yeni vizyonu nasıl bir ‘anlayış’ ile inşa ettiğini göstermesi bakımından yeterli değildir. Ancak dergiye ‘Anlayış’ isminin verilmesinde bu metodolojik yaklaşımın etkili olduğu düşünülmektedir. Bu metodolojinin, dergide yer alan içeriklerde çeşitli şekillerde, zaman

zaman birebir alıntılanarak¹³¹ sıklıkla ifade edildiği görülmektedir. Dolayısıyla bu metodolojiden bahsetmek önem arz etmektedir.

Ahmet Davutoğlu'nun Stratejik Derinlik eserinde yer verdiği metodoloji ve bu metodolojinin boyutlarını kısaca özetlemek için çalışmanın bu bölümde aşağıdaki tablo oluşturulmuştur:

Tasvir	İncelenen olguyu gözlemlendiği şekliyle resmetmek.
Açıklama	Özgün bir kavramsal çerçeve geliştirerek, gözlenen olgunun görünen dinamiklerini sebep-sonuç ilişkileri çerçevesinde ortaya koymak.
Anlama	İncelenen olgunun derinliğini kavrayacak bir perspektifle gerçekliğine nüfuz edebilmek.
Anlamlandırma	Perspektife yön veren bir duruşa sahip olmak.
Yönlendirme	Anlamlandırma boyutundan sonuç çıkarabilmek ve bu sonuçlara dayalı olarak süreçleri etkileyebilmek.

Tablo 3.1: Stratejik Bir Analizin Sahip Olması Gereken Beş Boyutlu Metodoloji

Davutoğlu'na göre 'derinliğe sahip stratejik bir analiz' yapabilmek için, son derece yoğun bir zihni faaliyetin parçası olan bir metodoloji gereklidir. Bu metodoloji tasvir (betimleme), açıklama, anlama, anlamlandırma ve yönlendirme boyutlarından oluşmaktadır. Tasvir boyutu, incelenen olguyu gözlemlendiği şekliyle resmetmektir. Açıklama boyutu ise, gözlenen olgunun görünen dinamiklerini sebep-sonuç ilişkileri çerçevesinde ortaya koymaktır. İncelenen olgunun tasviri günlük kullanımdaki kelimelerle basit bir düzeyde yapılabilir, ancak bu tasvirin açıklama boyutuna taşınması için özgün bir kavramsal çerçeve geliştirilmelidir. Anlama boyutu, incelenen olgunun gerçekliğine nüfuz edebilme çabasıdır. Anlamak için incelenen olguları derinliğine kavrayan bir perspektife ihtiyaç vardır. Anlamlandırma boyutunda olguları anlamlandırabilmek için perspektife yön veren bir duruşa sahip olmak önemlidir. Yönlendirme boyutu ise, anlamlandırma çerçevesinden sonuç çıkarabilmek ve bu

¹³¹ Bu metodolojinin birebir alıntılındığı içerikler için Bkz. "Saddam sonrası Irak, Orta Doğu, Türkiye ve Dünya", *Anlayış Dergisi*, Sayı:1, Haziran 2003, s.9.

sonuçlara dayalı olarak olguları ve süreçleri etkileyebilmektir.¹³² Davutoğlu bütün bu süreci bir bütünlük içinde görülmesi gerektiğinden bahsederek kısaca şu şekilde ifade etmiştir:

“(...) bir duruş sahibi olmaksızın bir yön sahibi olmak, bir yön sahibi olmaksızın bir anlamlandırma çerçevesi oluşturabilmek, bir anlamlandırma çerçevesi oluşturmaksızın olgulara nüfuz edecek şekilde onları anlamak ve nihayet görüneni görünmeyen boyutları ile açıklayabilmek mümkün değildir”.¹³³

Davutoğlu, bu metodolojik çerçeveyi çizerken ilginç bir benzetme yapmıştır: Açıklama boyutunu bir düzlem geometrisi mantığı ile işlem yapmaya, anlama boyutunu ise olguların gerçekliğine ve arka planına nüfuz edebilecek bir perspektifle uzay geometrisi mantığı ile işlem yapmaya benzetmiştir. ‘Anlayış’ perspektif, anlama biçimi, zihniyet demek olduğundan, derginin uzay geometrisi mantığı ile işlem yapmaya çalıştığı söylenebilir.

Davutoğlu, tasvir boyutundan yönlendirme boyutuna doğru gidildikçe öznenin kavramsal dünyasının (zihniyet parametrelerinin) daha çok devreye girmeye başladığından söz etmiştir. Tasvir ve açıklama boyutlarında nesnellik içinde kalınmasının daha kolay olduğu, anlama boyutunda algılama ve sembollerin devreye girdiği, anlamlandırma boyutunda incelenen nesneden çok inceleyen öznenin ön planda olduğunu vurgulamıştır. Yönlendirme boyutunda ise öznenin ait olduğu toplum/devlet/medeniyet ile aynileşerek olgulara baktığını ve süreçleri yorumladığını belirtmiştir.¹³⁴

Bu beş boyutlu metodolojinin, metodoloji alanında yapılan araştırmalara yeni bir yaklaşım getirdiğini söylemek oldukça zordur. Bununla birlikte, olguları anlamak için bir ‘perspektif’ ve anlamlandırabilmek için bir ‘duruş’ sahibi olunması gerektiğine yapılan vurgu, tam da inşacılığın edenlerin dünyayı anlamlandırması ve gerçekliğin inşası hakkında ileri sürdükleriyle uyumaktadır. Bu açıdan, derginin isminin türetildiği bu beş boyutlu metodoloji, derginin Türk dış politikasına yönelik olarak

¹³² Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, s. 1-12.

¹³³ Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, s. 3.

¹³⁴ a.y.

çizdiği vizyonu nasıl bir ‘anlayış’ ile inşa ettiğini göstermesi bakımından bir başlangıç noktası olmaktadır.

3.1.2. Türkiye’nin Çıkış Yolu: Kaostan Kozmosa Geçiş

Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte, çift kutuplu dünya düzeninden tek kutuplu dünya düzenine geçildiği iddia edilmiştir. Ancak, bu yeni düzenin büyük bir düzensizlik ve belirsizlik potansiyeli barındırdığı sıkça ifade edilen bir görüş olmuştur.

Davutoğlu’na göre, uluslararası sistemin içinden geçtiği her yeni süreç Türkiye’nin stratejik tanımlamalarını yeni intibak problemleriyle karşı karşıya bırakmaktadır. Her yeni intibak ihtiyacı ise Türkiye’nin tarihî ve coğrafi birikimini yeniden ‘anlamlandırma’ zorunluluğunu beraberinde getirmektedir. Davutoğlu’na göre, dinamik bir uluslararası çevrede kendileri de dinamik bir değişim süreci içinde bulunan toplumların önünde üç ayrı psikolojiye dayanan üç alternatif vardır. Birincisi, statik bir tavrı benimseyerek uluslararası yapının dinamizminin geçmesini beklemek ve bütün tanımlama ihtiyaçlarını uluslararası sistemin istikrara kavuşmasına kadar ertelemektir. İkincisi, kendi dinamizminin odaklandığı güç unsurlarını anlamlandırmaksızın uluslararası dinamizmin akışına kendini kaptırmaktır. Üçüncüsü ise kendi dinamizm potansiyelini uluslararası çevrenin dinamizminin içinde bir güç parametresi haline dönüştürebilmek için çabalamaktır. Davutoğlu, bu üç alternatifin farklarını şu şekilde açıklamakta ve üçüncülerin tarihi bir yürüyüşe¹³⁵ çıktığını ifade etmektedir:

“Birinciler bir özgüven, ikinciler bir kimlik tanımlaması problemi ile boğuşurken, üçüncüler kendi tarih ve coğrafya derinliklerinden kaynaklanan bir özgüvene sahip olmanın psikolojik gücü ile (...) uluslararası dinamizmin dengeye dönüşmesi sürecinde belirleyici olabilen bir strateji performansı gösterebilirler. (...) Birinciler kendi toplumsal potansiyellerini kontrol altında tutmaya, ikinciler kendi toplumları ile yabancılaşarak kültürel trendlerin trenini kaçırmamaya çalışırken, üçüncüler kendi toplumları ile tarihi bir yürüyüşe çıkmış olmanın kararlılığı içinde toplumun kendi bünyesinde barındırdığı her dinamik unsuru gerektiği anda ve gerektiği şekilde kullanmaya çalışırlar”¹³⁶

¹³⁵ Anlayış dergisinin ise yayın hayatına başlarken bir yolculuğa çıktığından belirtmiştir. Bu çalışmada Anlayış dergisinin çıkmış olduğu “yolculuk” -vizyon- araştırılırken, aynı zamanda tarihi bir yürüyüşe çıkan grupların toplumsal psikolojilerine yönelik açıklamalar da getirilmiş olacağı düşünülmektedir.

¹³⁶ a.g.e, s.12.

Davutoğlu'na göre de Soğuk Savaş sonrası uluslararası düzenin temel işleyiş ilkelerinin ve kurallarının belirlenememesi düzenin kaotik bir hale gelmesine neden olmaktadır.¹³⁷ Davutoğlu, uluslararası düzendeki belirsizliklerin devam ettiği bir kaotik ortamda Türkiye'nin tarihin önemli yol ayrımlarından birinin önünde durduğunu belirterek, Türkiye'nin bu kaotik durumdan çıkış yolunun üçüncü psikolojiye göre hareket eden toplumsal kesimlere bağlı olduğunu ifade etmiştir: *"Birinciler kaosun anaforundan korunmaya, ikinciler bu anafora kapılmaya çalışırken, üçüncüler kaostan kozmosa geçişin aktörleri olmaya gayret ederler."*¹³⁸

3.1.3. Türk Stratejik Zihniyet ve Kimliği

Stratejik derinlik düşüncesi, Türkiye'nin Osmanlı Devletinin tarihi mirası ile İslam geleneğinin bir arada yer aldığı, uluslararası siyasette tarihi ve kültürel değerlerin belirleyici konumda olduğu bir düşüncedir.¹³⁹ Davutoğlu, Türk dış politikasının 21. yüzyılın başında stratejik bir vizyon eksikliği yaşadığını, coğrafi konum ve zengin tarih birikiminin avantajlarının dış politikada kullanılamadığını savunmaktadır. Nitekim Davutoğlu, Soğuk Savaş sonrasında etkisini giderek arttıran bu eksikliğin Türk dış politikası açısından sonucunu şu şekilde açıklamaktadır:

"Asrın başında Osmanlı tarih mirasından yeni tanımlamalara dayalı bir ulus-devlet olarak ortaya çıkan Türkiye Cumhuriyeti, asrın sonunda bu mirasın jeokültürel ve jeopolitik sorumlulukları ile tekrar yüzleşmek zorunda kalmıştır. Türk dış politikasına önemli yüklerle birlikte yeni ufuklar ve imkânlar da kazandıran bu sorumluluklar, önümüzdeki dönemde, Türk stratejik zihniyet ve kimliğinin yeniden şekillenmesindeki en belirleyici unsurlar olarak devreye girecektir."¹⁴⁰

Görülüyor ki Türkiye'nin asrın sonunda yüzleşmek zorunda kaldığı sorumluluklar, Osmanlı Devletinin tarihi mirasının ve İslam geleneğinin dış politikada kullanılamamış olmasından kaynaklanmaktadır. Bu sorumlulukların Türk stratejik zihniyeti ve kimliğinin yeniden şekillenmesinde etkili olacağının belirtildiğinin altını çizmek gerekmektedir. Dolayısıyla, Davutoğlu'na göre Türk dış politikasında ortaya çıkan vizyon eksikliği, aslında Türkiye'nin 21. yüzyılda karşı karşıya kaldığı stratejik

¹³⁷ Ahmet Davutoğlu, **Küresel Bunalım:11 Eylül Konuşmaları**, 42. bs., Küre Yayınları, 2017.

¹³⁸ Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, s. 11.

¹³⁹ Sinan Ülgen, "Turkey's Shifting Foreign Policy: What's Next?", **Carnegie Europe**, Haziran 2010, <https://carnegieeurope.eu/2010/07/14/turkey-s-shifting-foreign-policy-what-next-pub-41198>, Erişim Tarihi: 16.02.2019.

¹⁴⁰ Davutoğlu, **a.g.e.**, s.23.

zihniyet ve kimlik meselesiyle ilgilidir. Bu eksikliğin giderilmesinin ise Türk stratejik zihniyet ve kimliğinin yenilenmesi ile mümkün olacağı anlaşılmaktadır.

Anlayış Dergisi'nin 21. yüzyıl için önerdiği vizyon araştırılırken, derginin hangi söylemlerle bir zihniyet dünyası ve kimlik oluşturarak, nasıl bir dış politika inşa ettiğine işaret edilmeye çalışılacaktır.

3.2. Yirmi Birinci Yüzyıl Dış Politika Vizyonu

“Dünyayı Türkiye’ye, Türkiye’yi dünyaya taşımak” misyonu uyarınca yayın hayatına başlayan Anlayış dergisinin vizyonunun ne olduğunu anlamak için ilk olarak kendisini nasıl tanıttığına ve yayımlanmaktaki iddiasını nasıl ifade ettiğine bakmak yerinde olacaktır. Dolayısıyla öncelikle dergiye seçilen isme bakmak gerekmektedir. Keza dergiye ‘Anlayış’ isminin verilmesi, derginin yayımlanma iddiasını açıklamaktadır.

Dergiye Anlayış isminin verilerek yayın hayatına başlamasıyla derginin bir ‘yolculuğa’ çıkmış olduğundan bahsedilmiştir. Siyasi bir düşünce dergisi olan Anlayış dergisinin bir yolculuğa çıkmasından bahsetmesi, derginin bu yolculukta kullanacağı pusulanın özelliklerinin neler, gideceği rotanın hangisi ve varış noktasının neresi olduğunu sormamıza neden olmuştur. Anlayış dergisinin çıkmış olduğu bu yolculuk, fenomenolojik anlamlarıyla ‘Yolculuk’, ‘Pusula’, ‘Rota’ ve ‘Varış Noktası’ kavramları kullanılarak, bu kavramlara denk düşen söylemler örneklendirilerek açıklanmaya çalışılacaktır. Derginin çıkmış olduğu yolculuğu bu şekilde kavramlaştırmanın, derginin yayımlanma iddiasını (vizyonunu) daha anlaşılır kılacağı düşünülmektedir. Ayrıca, Anlayış dergisinin kendisinin de kuramlaştırma ve kavram kullanma konusundaki zenginliği göz önünde bulundurulursa, dergide inşa edilen vizyonun bu şekilde bir kavramlaştırmayla incelenmeyi hak ettiği düşünülmektedir.

3.2.1. Yolculuk: Düzenin Tarihinden Tarihin Düzenine

Dergiye isim seçme sürecinde çeşitli seçenekler yer almıştır. Derginin isimlendirilme sürecinde belirlenen ‘Yüzleşme’, ‘Karar’, ‘Duruş’ ve ‘Anlayış’ seçeneklerinden ilk üçü tescil edilmiş olduklarından ‘Anlayış’ta karar kılındığı¹⁴¹ ve bu isimlendirme sürecinin derginin niçin yayımlanmakta olduğunu bir ölçüde açıkladığı ifade edilmektedir:

“Kendimizle ve dünyayla yüzleşmek istiyoruz. Bu karar, bizi sağlam bir duruş ve derin bir anlayış sahibi kılacak temel adımdır. Yüzleşmeden istikametimizi doğrultamaz, kendimizi ve dünyayı anlayamayız. Anlamadan, değiştiremeyiz. Değiştirme niyeti taşımadan da anlayamayız. Bu diyalektik sarmal, kendimizi içine mahpus bulduğumuz düzenin tarihini keşfetme yolculuğuna çıkarır bizi. Sonunda ‘anlınız’ ki, düzenin tarihi ile tarihin düzeni iç içedirler. Tarihin düzenine akıl erdirdikçe, düzenin tarihini doğru anlamaya başlarız.”¹⁴²

Derginin isimlendirilme sürecinde bu seçeneklerin beraber üretmiş oldukları anlam ile Davutoğlu’nun eserinde bahsettiği beş boyutlu metodolojik yorumun benzeştiği görülmektedir. Bu metodolojik yaklaşımın Anlayış dergisinin isimlendirilme sürecinde etkili olduğu ve dergiye verilen ‘Anlayış’ isminin bu metodolojik yaklaşımdan türetildiği açıktır.

3.2.2. Pusula: 5M Nazariyesi

Derginin ‘Anlayış’ ismiyle yayın hayatına başlamasıyla ‘düzenin tarihine yapılacak bir keşif yolculuğuna’ çıktığının belirtilmiş olması, bu yolculukta kullanılacak bir ‘pusula’nın olması gerektiğini akıllara getirmiştir. Derginin çıktığı bu yolculuktaki pusulasının ‘5M Nazariyesi’ olduğunu söyleyebiliriz. 5M Nazariyesi Mukadder, Muhtemel, Mevcut, Muhayyel ve Mümkün’den oluşmaktadır. Derginin bu kelimeleri yorumlayıp kuramlaştırmamasından önce bu kelimelerin sözlük anlamlarını belirtmek faydalı olacaktır.

¹⁴¹“Anlayış” başlığıyla yayınlanan derginin ardından ‘Duruş: Gençlerle Yüz Yüze’ isimli kitap 2017 yılında basılmıştır. İleride ‘Yüzleşme’ ve ‘Karar’ isimleriyle yayınlanacak çalışmalar yapılması muhtemel görülmektedir.

¹⁴² “Merhaba”, **Anlayış Dergisi**, Sayı: 1, Haziran 2003, s. 1.

Nazariye: Kuram¹⁴³

Mukadder: Yazgıda var olan, alında yazılı olan.¹⁴⁴

Muhtemel: Gerçekleşmesi de gerçekleşmemesi de ihtimal dâhilinde olan, beklenen, beklenir, umulur, olası.¹⁴⁵

Mevcut: Var olan, bulunan.¹⁴⁶

Muhayyel: Hayal gücüyle yaratılan, hayal edilen.¹⁴⁷

Mümkün: Muhtemel, olası.¹⁴⁸

Bu kelimeler gündelik anlamlarının dışında bir ‘perspektif’ oluşturacak şekilde dergide ele alınmıştır. Eş anlamlı olan Muhtemel ve Mümkün kelimelerinin nazariye içinde yer alması farklı tasavvurlara işaret edecek şekilde kullanılmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Mukadder’i ‘alın yazısında var olan, ilahi düzlemde kaçınılmaz olan’ şeklinde tanımlayan Anlayış dergisi, 5M Nazariyesi’ni şu şekilde oluşturmuştur:

“Tarihin düzeninde hiçbir şeyin gerçekleşmesi kaçınılmaz değildir. Fakat bazı şeylerin gerçekleşmesi daha muhtemeldir. Beşerî aklın sınırları içinde, ‘Muhtemel’i kavramaya çalışıyoruz. Yolculuğun ilk durağında bizi üç M daha karşılıyor: Mevcut, Muhayyel ve Mümkün. Mevcudu kabullendikçe, yolculuk arzumuz köreliyor. Düzenin tarihini kutsamaya başlıyoruz. Muhayyelden başka bir şey düşünmedikçe, tarihin düzenini kavrayamıyoruz. Radikalliğimiz bir nesil içinde teslimiyete dönüşüyor. Kurtuluşumuz, Mümkünü kavramakta yatıyor. Mümkün, mevcuttan daha muhteşem; muhayyelden daha soyludur.”¹⁴⁹

Anlayış dergisinin oluşturmuş olduğu 5M Nazariyesi ile düzenin tarihinden tarihin düzenine bir yolculuğa çıkmış olduğu görülmektedir. Anlayış dergisinin çıkılan bu yolculukta dünya düzeninin içinde bulunduğu ‘Mevcut’ durumu anlamlandırarak, Türkiye için, ‘Muhtemel’ çözümler arasından ‘Mümkün’ olan çözümü aradığı söylenebilir:

¹⁴³ (Çevrimiçi) http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=NAZARİYE.

¹⁴⁴ (Çevrimiçi) http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=MUKADDER.

¹⁴⁵ (Çevrimiçi) http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=MUHTEMEL.

¹⁴⁶ (Çevrimiçi) http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=MEVCUT.

¹⁴⁷ (Çevrimiçi) http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=MUHAYYEL.

¹⁴⁸ (Çevrimiçi) http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=MÜMKÜN.

¹⁴⁹ “Merhaba”, **Anlayış Dergisi**, Sayı: 1, Haziran 2003, s. 1.

“Anlamak için realist, değiştirmek içinse idealist olmak gerekir.¹⁵⁰ (...) Pür realizm güncelin, pür idealizm ise boş hayallerin kölesi yapar bizleri. ANLAYIŞ, her iki uç arasındaki ‘mümkün’de karar kıldı. Mevcut ile muhayyel arasındaki mümkünü bulmak için güncelin geçiciliğine kapılmamak, değişenin ardındaki değişmeyi aramak gerekirdi.”¹⁵¹

Bu nazariyenin, Davutoğlu’nun Stratejik Derinlik eserinde belirttiği ‘kaostan kozmosa geçişin aktörleri olmaya gayret eden’ toplumların psikolojilerine yönelik ipuçları taşıdığı görülmektedir.

3.2.3. Rota: Kaostan Kozmosa

Derginin yayın hayatına başladığı tarihten kısa bir süre önce, uluslararası sistemde yaşanan değişim açısından önemli gelişmeler meydana gelmiştir. Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte uluslararası sistemin tek kutuplu hale geldiği yaygın bir görüştür. 11 Eylül saldırılarından sonra bu yeni düzenin aslında büyük bir düzensizlik ve belirsizlik potansiyeli barındırdığı sıkça ifade edilmektedir.

Derginin Temmuz 2003 tarihli ikinci sayısının takdim yazısında, dünya sisteminin geçtiği bu dönemde tabiat yasalarının değil ‘son derece şevk verici’ yasaları olan kaos yasalarının geçerli olduğu belirtilmiştir. Kaosun bir ‘endişe kaynağı’ olduğu kadar bir ‘heyecan ve ümit kaynağı’ olduğunun altı çizilerek, kaos yasaları şu şekilde açıklanmıştır:

“Birinci kaos yasası, oransızlık yasasıdır. Kaotik ortamlarda, girdi-çıktı münasebeti bozulur. Küçük bir girdi, muazzam hâsıla ile sonuçlanır. İkinci kaos yasası, hem oyuncusu hem seyircisi olduğumuz tarihin düzeninde, oyuncu yanımızın ağır basmasıdır. Oyuncu isek, her şey önceden belirlenmemiş demektir. (...) Üçüncü kaos yasası, ilk iki yasanın bileşkesidir: Kontrolden çıkmış bir dünyada, bilinçli/sistemli hareket edebilen topluluklar akıl almaz sonuçlara ulaşabilirler!”¹⁵²

¹⁵⁰ 5 M Nazariyesinin, Ahmet Davutoğlu’nun 2019 yılında bir konferansta gündeme getirdiği “realist iyimserlik” kavramıyla benzerlik gösterdiği söylenebilir: “Realist (gerçekçilik) iyimserlikten ne kastettim? Kastettiğim şu, dünya sisteminin ve dünyadaki problemleri tanımlarken realist olmak, realist bir çerçeve çizmek. Çözüm üretirken iyimser olmak. Bir kriz varsa o krizin ilk çözüm şartı o krizi kabul etmektir, bundan korkmamaktır. Realist olmak gerekiyor ama o realizmin kötü tablosu içine hapsoldüğünüz zaman da vizyon üretemezsiniz.” Bkz: Orhan Uğuroğlu, “Ahmet Davutoğlu neler söylüyor?”, (Çevrimiçi), <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/ahmet-davutoglu-neler-soyluyor-50758yy.htm>, Erişim Tarihi: 15.02.2019.

¹⁵¹ “Hakkımızda”, (Çevrimiçi) <http://www.anlayis.net/hakkimizda.aspx>, Erişim Tarihi: 05.12.2018.

¹⁵² “Merhaba”, **a.g.e.**, Sayı: 2, Temmuz 2003, s. 1.

Dini düşünceye göre kaosun belirsiz ve kötü bir durum olduğu söylenebilir. Kaos, ilahi düzeni altüst etmeye yönelik bir yıkıcılıktır, içinde şeytani güçleri taşır.¹⁵³ Dünyada süren yoksulluk, toplumsal çatışmalar, savaşlar, insanın ‘anlam’ dünyasını bozan kaoslardır. Bu kaoslar toplumu ve insanı anomileştirmektedir. Bunlara karşı ruhani güçler hem makro kozmosta (evrende) hem de mikro kozmosta (insanda) direnirler. Kâinatı bilgeliğe, insanı ‘anlama’ çağırır.¹⁵⁴

3.2.4. Varış Noktası: Muhtemel Dünyanın Mümkün Türkiye’si

Pusulasını 5M Nazariyesi olarak kabul ettiğimiz Anlayış Dergisi’nin varış noktasında ise, Mustafa Özel’in kaleme aldığı makalenin başlığı ile ifade edecek olursak “*Muhtemel dünyanın mümkün Türkiye’si*”¹⁵⁵ olduğunu söyleyebiliriz.

Anlayış dergisine göre, 21. yüzyılda dünya düzenindeki belirsizliklerin sürdüğü bir ortamda Türkiye’nin, 1990’lı yıllardaki tutarsız vizyon arayışları yerine kendi iç dinamiklerini de dikkate alan bir yaklaşım geliştirmesi gerekmektedir. Bunun için ise, Türkiye, öncelikle yeni bir sözleşme çerçevesinde buluşturulmalı ve 21. yüzyıldaki vizyonu Osmanlıcılık ve İslamcılık siyasetleri üzerinden kurulmalıdır:

“Modern Türk devleti, milletin tarihle bağıını kesti. Daha doğrusu, hâkim Avrupa Devletleri’ne, milletin yurdunun tarih değil vatan olduğu taahhüdünde bulundu. Bugünse, günün ‘Avrupa’sı karşısında vatani elde tutmaya çalışıyor. Çünkü sınırlar yeni baştan çizilmek isteniyor ve devlet ipin ucunu kaçırmış durumdadır. İçerideki yegâne dayanağı olan milleti çok yakın zamanda bile ‘iç düşman’ ilan edecek kadar kafa karışıklığı yaşamıştı. Millet ise, böyle bir devlete karşı, Avrupalı Efendilere sığınmanın çare olabileceği vehmine düşmüştür. Hülasa, Millet ile Devlet bugün yeni bir misak çerçevesinde buluşturulamazsa, ikisinin de geleceği karanlıktır. (...) Türk ile Müslüman arasında devletçe tanımlanan farkın ortadan kaldırılmak zorunda olduğu bir uğraktır. Devlet, 80 yıllık ‘Türkçülük-Batıcılık’ siyasetinin vatani korumaya yetmediğini görmeye başlamıştır. ABD’nin Irak operasyonu, etkinlik alanını genişletemeyen bir Türk Devleti’nin içe doğru büzüleceği ve belki de ayakta kalma imkânını topyekûn yitirebileceği endişesini yaratmıştır. Türkiye Cumhuriyeti, 20’nci yüzyıl başlarındaki dört tarzı siyasetten ikisinin bileşiminden bir milli siyaset türetmişti. Bunlar Türkçülük ve Batıcılık siyasetleriydi. Şimdi diğer ikisinin sunabileceği hayat iksiriyle yaşamaya mahkûmdur: Osmanlıcılık ve İslamcılık.”¹⁵⁶

¹⁵³ Mircea Eliade, **Kutsal ve Din Dışı**, Ankara, Gece Yayınları, 1991, s.11-12.

¹⁵⁴ Peter Ludwig Berger, **The Social Reality of Religion**, Middle-sex, Penguin Books, 1976.

¹⁵⁵ Mustafa Özel, “Muhtemel dünyanın mümkün Türkiye’si”, **Anlayış Dergisi**, Sayı: 2, Temmuz 2003, s. 12.

¹⁵⁶ Özel, “Milletin yurdu tarihtir”, **a.g.e.**, Sayı: 3, Ağustos 2003, s. 16.

ABD'nin 2003 yılında gerçekleştirdiği Irak operasyonunun Türk dış politikasında Türkiye'nin sınırlarını sorgulamaya açabileceği endişesi doğurduğu derginin içeriklerinde sıkça ifade edilen bir görüştür. Bu endişenin yanında, Türkiye'nin iç siyasi bütünlüğünü sağlayamamış olması da eleştirilen bir başka husus olmuştur. Bu endişeleri bertaraf etmek için Türkiye'nin 21. yüzyıldaki vizyonunun neden Osmanlıcılık ve İslamcılık üzerinden kurgulanması gerektiği ise şu şekilde açıklanmıştır:

“Türkçülüğün üç önemli kaleminden hiçbirisi ‘kavmi anlamda net Türk değildi: Ziya Gökalp Diyarbakırlı bir Kürt, Yusuf Akçura Tatar, Ahmet Ağaoğlu ise ömrünün üçte birini ‘Türk düşmanlığı’ ile geçirmiş bir Azeri idi. Üçü de 20. yüzyılın şafağında Türk olmayı seçtiler. Sadece Türk olmakla kalmadılar, Türklüğü ‘Ben varım’ diyemeyen bir topluluğu kabul de ettirdiler. Bu dönüşümü ve gerekçelerini kavrayamayanlar, 21. yüzyıl eşiğinde hangi dönüşümlerin bu millete kurtuluş kaynağı olabileceğine akıl erdiremezler.”¹⁵⁷

Anlayış dergisinde, ulusçuluğun yeni yüzyılın sosyolojisinde yerinin bulunmadığının sıkça ifade edildiği görülmektedir. Derginin içeriklerinde ulusçuluğun yeniden düşünülmesi gerektiği pek çok sayıda dile getirilmiştir. Bunlardan bir tanesi şu şekildedir:

“19’uncu yüzyıl sosyal biliminin anahtar kelimesi ‘sınıf’, 20’nci yüzyılın ‘ulus’, 21’inci yüzyılın ise ‘medeniyet’tir. (...) Ulus olmak, Küresel Devlet’in kanatları altındaki Dünya Meclisi’ne kabul edilmek demektir. (...) Dünya toplumuna katılmak istiyorsanız, dinî kimliğinizi kapıda bırakmak zorundaydınız. Bu, çok önceden süregelen ‘doğal’ milliyetçilik (Türkçülük) akımıyla uyumlu veya irtibatlı bir gelişme de değildi. (...) Dini dışlayan ulus anlayışı ne Türkiye’de tuttu, ne başka yerde. Onun içindir ki, 21’inci yüzyılın örgütleyici kelimesi olarak medeniyet seçilmek zorunda kalındı. Sınıf bir gerçeklik, ulus bir tahayyül, medeniyet bir tasavvurdur. Tutarsız tahayyülümüzü tutarlı bir tasavvura dönüştürebilir ve bunu bütün esnafa (sınıflara) gönüllüce benimsetebilirsek, Millet olabilir ve tarihin akışına etki edebiliriz.”¹⁵⁸

Stratejik derinlik düşüncesinde de ulus devlet modeli Avrupa’ya ait¹⁵⁹ ve bu yüzden Türkiye’nin dokusuna yabancı olarak görülmektedir. 20. yüzyılın başında ulus devlet olarak kurulan Türkiye’nin, yüzyılın sonunda Osmanlı mirasının sorumlulukları ile tekrar yüzleşmek zorunda kaldığı ve bu yüzleşme ile birlikte Türk stratejik zihniyet ve kimliğinin yeniden şekilleneceği ifade edilmişti. Nitekim Davutoğlu’na göre

¹⁵⁷ Özel, “Niçin Türk oldular?”, **a.g.e.**, Sayı:57, Şubat 2008, s.18.

¹⁵⁸ Özel, “Ulustan millete yükseliş”, **a.g.e.**, Sayı:8, Ocak 2004, s. 25.

¹⁵⁹ Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, s.102.

Türkiye “*zengin tarihi birikimini, (...) etkin ve tutarlı bir iç siyasi yenilenme ile birleştirebildiği takdirde gelecek yüzyılda uluslararası konumunu güçlendirme ve kendi etki alanını oluşturma imkânına sahip olabilir.*”¹⁶⁰

Yeni bir sözleşme çerçevesinde iç siyasi bütünlüğünü sağlaması gereken Mümkün Türkiye’nin, yeni bir siyasi elit ve dinamik girişimci toplum zümreleriyle kader birliği edebildiği ölçüde ‘mümkün’ olacağı belirtilmiştir:

“Yeni ekonomik gerçeklik, karşımıza takatten düşmüş bir siyasî elit (devlet) çıkarıyor: Halktan topladığı vergilerin üçte ikisini, sermaye sınıfını ayakta tutmak için harcamak zorunda kalan bir elit. Yeni jeopolitik gerçeklik, karşımıza kafası karışık bir siyasî elit çıkarıyor: Elli yıl ‘yanaşmalık’¹⁶¹ yaptığı süper gücün emperyal emelleri karşısında, müseccel emperyalist Avrupa’ya sığınmak zorunda kalan bir elit. Mümkün Türkiye, bu iki gücün kendi aralarındaki kapışmayı üstün bir diplomasiyle kendi lehine çeviren; bu arada kendi bölgesinin toparlayıcı gücü haline gelebilen Türkiye olacaktır.”¹⁶²

Türkiye’ye önerilen vizyonun nasıl inşa edildiğine bakılacak olursa dergide paylaşılan bir kinaye açıklayıcı görünmektedir. İstanbul’un, Bursa’nın bir “çınar” ağacına, Ankara’nın ise bir “akasya” ağacına benzetildiği bu kinayede akasyanın Anadolu’yu bozduğu, Anadolu’da çınarın yeniden fark edilmesi gerektiği ifade edilmiştir:

“Anadolu çınarı¹⁶³ yeniden keşfediyor. İstanbul, Anadolu’yu(...) Anadolu’yu Müslümanlaştıran bilge insanlar, dergâhlarını birer çınar ile ölümsüzleştirdiler.(...) Mekâna vurulan mühürdür çınar, zamana okunan içten bir dua. Serin bir gölgeliktir, derin bir rüya. (...) Akasyaların bozduğu Anadolu, çınarı yeniden keşfediyor. Akasya Ankara’dır, çınar Bursa ve İstanbul. Akasya bencidir, bir neslin ağacıdır. Çınar özgecirdir, beşinci, onuncu, yüzüncü neslin gölgelenmesi içindir. Ankara Akasya’dır, sadece kendini gölgeler. İnsanı canlandırmaz, yutar. Anadolu çınardır, gölgesi dünyayı tutar.”¹⁶⁴

¹⁶⁰ a.g.e., s. 78.

¹⁶¹ Siyasi elitin süper güce ‘yanaşmalık’ yapması, Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun Sodom ve Gomora romanında yer alan karakterlerden Leyla ile İngiliz zabiti Jackson Read arasındaki ilişkiye benzetilmiştir. Bkz.: Mustafa Özel, “Sodom ve Gomora; Türkler Kim, Türkiye nereye?”, **Anlayış Dergisi**, Sayı:22, Mart 2005, s.27.

¹⁶² Özel, “Muhtemel dünyanın mümkün Türkiye’si”, a.g.e., Temmuz 2003, Sayı: 2, s.17.

¹⁶³ Dergide, İstanbul çınara, Ankara ise akasya ağacına benzetilirken, Tarık Buğra’nın Yağmur Beklerken romanına göndermede bulunulmuştur. “Fasulye sırtığı gibi akasyalar! Neye çınar değil de akasya dikerler? Çabuk büyür de ondan... görüversinler büyüdüğünü kendileri. Dedelerimiz yol kıyılarına, meydanlara, mesire yerlerine bizim için çınarlar, kestaneler, ardıçlar, gürgenler dikmiş; biz de parklara kendimiz için akasyalar dikeyoruz.” Bkz. Mustafa Özel, “Kadife devrimler, milliyetçilik ve kapı kulluğu”, a.g.e., Sayı: 23, Nisan 2005, s.27.

¹⁶⁴ “Merhaba”, a.g.e., Sayı:4, Eylül 2003, s.1.

Derginin yayın hayatına ara vermesinden sonra Türkiye'nin gündeminde yer alan kimlik tartışmalarında 'Türkiyelilik' tahayyülünün ön plana çıktığı görülmektedir. Türkiye'nin etnik ve dinsel sorunlarını çözmek için bir 'erime potası' olarak da düşünülen Türkiyelilik tahayyülünün, dış politikada referans noktasını devletten medeniyete büyüten bir yenilenmeyi de beraberinde getirdiği ifade edilmektedir. Bu yenilenme uyarınca ulus devletin bir birim olarak varlığını sürdürdüğü ancak Türkiyelilik çerçevesinden Türkiye'nin yeni bir devlet kimliği etrafında inşa edildiği belirtilmektedir.¹⁶⁵

Türkiye açısından bu kimlik arayışı, aynı zamanda iç politikada çokça tartışılan ve muhalefet tarafından dile getirilen bir konu olmuştur. Türkiyelilik tahayyülü, Anlayış dergisinde 'kozmpolit demokratlık' olarak nitelendirilmiş ve bu tahayyülün Türkiye için yeterli olamayacağı ifade edilmiştir. Derginin Türkiyelilik tahayyülüne yaklaşımı şu şekildedir:

"Kimlik hususunda görünürde iki tercihimiz vardır: 1. Ulus-devlet anlayışını sürdürmek, fakat 'Türkiyelilik' veya benzeri bir kavram üreterek alt kimliklerin kendilerini ifade etmesine imkân vermek. Yani daha demokrat, çoğulcu, grup haklarına saygılı vb. olmak. 2. Bu kozmpolit demokratlıkla yetinmeyip, tarihin derinliklerinden süzülüp gelen ortak bir kimliği yeniden üretmek; tarihdışlığı ete kemiğe büründürmek. Türkiye'deki insanların tarihdışlık bağlamında Orta Asya'dan Balkanlara, Kafkasya'dan Yemen'e ve Kuzey Afrika'ya kadar geniş bir coğrafyadaki insan kütlesine karşı büyük bir sorumluluğu/yükümlülüğü vardır. (...) Komşularla sıfır sorun stratejisi, ortaya atıldığında birçok Soğuk Savaş kafalının ileri sürdüğü gibi 'bir entelektüelin fantezisi' değil, çeyrek asırdır süre gitmekte olan ekonomik ve kültürel bir açılımın, siyasal ifadesini bulmasıydı. Genç Türk girişimci ile genç Türk öğretmen el ele, Buhara'dan Nairobi'ye, Aşkabat'tan Dakar'a kadar geniş bir coğrafyada 'Türk Yüzyılı'nın işaretlerini vermişlerdi zaten. Mesele yeni bir Osmanlıcılık filan değil, belki son temsilciliğini Osmanlıların yaptığı yeni bir 'vermeyi bilen' siyasa geliştirmektir."¹⁶⁶

Anlayış dergisinin, Türkiye'nin hem kendi bünyesindeki krizleri aşmasına hem de uluslararası düzendeki belirsizliklerin devam ettiği bir ortamda iddia sahibi olması için önerdiği dış politika vizyonunu Osmanlı tarihi mirasına atıfla inşa ettiği söylenebilir.

¹⁶⁵ Murat Yeşiltaş, "Türk Dış Politikasında Yeni Dönem", **Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları**, Sayı:65, Ağustos 2014, s.6.

¹⁶⁶ Mustafa Özel, "Kimlik, medeniyet ve siyaset", **Anlayış Dergisi**, Sayı:80, Ocak 2010, s.18.

3.2.5. Mola: Ribat İhtiyacı

Yedi yıllık yayın hayatı boyunca toplamda 84 sayısı yayınlanan Anlayış dergisi 2010 yılında, maddi sebepler de dâhil olmak üzere hareketini zorlaştıran nedenlerden¹⁶⁷ dolayı yayın hayatına bir süre için ara verdiğini ilan etmiştir. Bu nedenler yüzünden “*bir ribat ihtiyacı içinde olduklarını, bir çınar gölgesinde nefeslendikten sonra*”¹⁶⁸ yeniden yayın hayatına dönmeyi arzuladığını belirtmiştir:

“Anlayış, 5M nazariyesiyle gün ışığına çıkmıştı: Mukadder, Muhtemel, Mevcut, Muhayyel ve Mümkün. İlahî düzende her şey mukadder olsa da, beşerî düzlem açık uçluydu. İnsanlar çaba ve dualarıyla birçok şeyi değiştirebilirdi. Bununla beraber, bazı şeylerin gerçekleşmesi, başka bazı şeylerin gerçekleşmesine nispetle daha Muhtemel’di. Anlayış’lı insanlar ‘bineceği’ bilebilirdi. (...) Muhtemel’i öngöremeyenler, Mevcut’un mahkûmu olurdu. Varolan düzeni kutsar, hiçbir ‘iyi ve güzel’ alternatifine kafa yormazdı. Buna canı sıkılan veya vicdanı başkaldıranlar ise Muhayyel’e kanat açardı. Süt ve bal ülkesine. Oysa Mümkün’e kafa yormalıydık. Mümkün, Mevcut’tan daha soylu, Muhayyel’den daha muhteşemdi. (...) Aradan 7 yıl geçti. Bilinebileceği ne kadar bildik? (...) Mevcut’un mahkûmu olmamak adına bazen Muhayyel’e doğru kanat çırttık; bazen de Mümkün’ün sınırlarını yokladık.”¹⁶⁹

Kısaca özetlemek gerekirse, Anlayış Dergisi’nde, 21. yüzyılın başında uluslararası düzendeki belirsizlikler sebebiyle Türkiye’nin önemli bir yol ayrımında olduğu ileri sürülmektedir. Keza 20. yüzyılın başında ulus devlet olarak doğan Türkiye, yeni yüzyılın başında uluslararası düzendeki gelişmelere ve kendi bünyesindeki meselelere cevap vermekte zorlanmaktadır. Bu yol ayrımında derginin önerdiği dış politika vizyonunun, Türkiye’nin kuruluşunda ötekileştirdiği Osmanlı tarihi birikimini içerecek şekilde inşa edildiği söylenebilir. Önerilen bu vizyonda Osmanlıcılık ve İslamcılık siyasetlerinin dikkate alınması gerektiği sıkça ifade edilmektedir. Bu vizyonun oluşturulması için ise Türkiye’nin iç bütünlüğünü sağlayacak bir sözleşmenin önemine işaret edilmiştir.

3.3. İslamcılık-Muhafazakârlık-Milliyetçilik Değerlendirmeleri

Ak Parti iktidarının ilk yıllarında kamuoyunda yer alan konulardan biri Ak Parti’nin İslamcılıkla olan ilişkisine dair tartışma olmuştur. Bu tartışmada kimileri Ak

¹⁶⁷ Derginin hareketini zorlaştıran bu nedenler açıklanmamıştır.

¹⁶⁸ “Merhaba”, a.g.e., Sayı:84, Mayıs 2010, s.3.

¹⁶⁹ a.y.

Parti'nin İslamcı bir kimliğinin olduğunu ileri sürerken, kimileri Ak Parti'nin muhafazakâr demokrasiyi savunan bir parti olduğunu belirtmişlerdir. Ak Parti de kendisini kuruluş döneminde tanımlamış olduğu 2023 Siyasi Vizyonu'nda muhafazakâr demokrat bir kitle partisi olarak tanıtmıştır.¹⁷⁰ Anlayış Dergisi'nin bu tartışmalara olan bakışını, önermiş olduğu dış politika vizyonu bağlamında analiz etmekte fayda vardır.

Kimlik açısından derginin eleştirdiği konulardan bir tanesi muhafazakârlıktır. Bu açıdan dergide muhafazakârlık için yapılan tanımlara kısaca bakmak gerekmektedir. Bunlardan bir tanesinde muhafazakârlığın Türkiye özelinde İslamcılık ile liberalizm arasında cereyan ettiği belirtilmiştir: *“İslamcılık, yüz yıllık bir siyasî duruşun etiketi. Muhafazakârlık, bazen utangaç İslamcılık, bazen atılğan liberallik. (...) Muhafazakâr Demokrasi ise çok bilinçli bir tercih: Hem İslamcılıkla irtibatı koparmıyor, hem iç ve dış güç odaklarıyla köprüleri atmıyor.”*¹⁷¹

Muhafazakârlık kavramına ait dergide yer alan bir başka tanımlamada ise, kavramın Batı siyasal tecrübesinde neye tekabül ettiğini ve felsefi arka planını incelemeden yapılacak olan bir değerlendirme eksik bulunmaktadır: *“Toplumsal ve siyasal anlamda sekülerleşmeyi mümkün kılacak ‘kitabı olmayan’ bir din anlayışının adıdır muhafazakârlık. (...) Olanca muhafazakârlığına, toplumsal değerlere yaptığı vurguya rağmen çıkarıcılığı ve pragmatizmi elden bırakmayan bu çizgi, toplumsal yozlaşmayı yaygınlaştıran siyasal projeye dönüşmekte gecikmeyecektir.”*¹⁷²

Ak Parti iktidarının kendine meşru bir taban oluşturmak için muhafazakârlığı kullandığı dergide eleştirilen noktalardan birisidir. Ak Parti'nin savunduğu muhafazakâr demokrasi anlayışı eleştirilerek muhafazakârlığın çağrışımlarının ne olduğu vurgulanmış ve muhafazakâr demokrasiye yönelik açıklamalar getirilmiştir. Bu eleştiriler derginin 21. yüzyıl dış politika vizyonu bağlamında kimlik anlayışına ilişkin fikir verecek niteliktedir:

¹⁷⁰ “2023 Siyasi Vizyon”, (Çevrimiçi) <https://www.akparti.org.tr/parti/2023-siyasi-vizyon/>, Erişim Tarihi: 01.06.2019.

¹⁷¹ “İslamcılık ve Muhafazakâr Demokrasi”, **a.g.e.**, Sayı:31, Aralık 2005, s.41.

¹⁷² Akif Emre, “Toplum mühendisliği projesi olarak muhafazakârlık”, **a.g.e.**, Sayı:9, Şubat 2004, s.28.

“ (...) muhafazakâr demokrasi anlayışını mutlaklaştırmanın, bir ‘üst kimlik’ olarak yansıtmanın, bu kimliğin merkezine temelde Amerikan tarzı bir neo-muhafazakârlığı niteleyen muhafazakârlık sözcüğünü yerleştirmenin ne anlama geldiğini çok iyi kavramak gerekiyor. AKP’nin ideologları, hâlâ bu kimliğin ne olduğunu değil, ne olmadığını; daha doğrusu ne olmaması gerektiğini tartışmaya devam ediyorlar. Hatta ‘yanlış yerlerde’ kalmaya devam edenleri de yanlarına çağırıyorlar. Muhafazakâr demokrasi tartışmasını yalnızca siyasal kültüre ilişkin bir problematik olarak değerlendirmek doğru değil. Bu tartışma, AKP’nin gerçekleştirmeye çalıştığı toplum ve kültür projesinin çok açık bir yansımasıdır. Bu proje içerisindeki en merkezi unsur, modernleşme ve Batılaşma ilişkisini yorumlama tarzıdır. (...) Sorun, AKP’nin modernleşme projesine bakışı ile ilgilidir. AKP ‘kendisi kalarak’ modernleşmeyi seçebilmiş olsaydı, “çoğul modernlikler”den bir modernlik üretebilirdi. Oysa modernleşme ve küreselleşme gibi değerleri kendi durduğu noktadan tanımlamak yerine, kendisini bu değerlere göre tanımlamış ve alelacele bunun felsefesini üretmeye soyunmuştur.”¹⁷³

Dergide Ak Parti’nin kuruluşunda muhafazakâr demokrat kimliği benimsemesine eleştiriler getirilmiştir.¹⁷⁴ Muhafazakârlık kavramına ilişkin yapılan değerlendirmelerde muhafazakârlığın kendine has hiçbir değerler sistemi üretmediği vurgulanmaktadır.¹⁷⁵ Ak Parti’nin İslamcılık, muhafazakârlık ve demokrasiyle olan ilişkisi sorgulanarak; muhafazakâr demokrat kimliği benimseyerek iktidara hızlı bir şekilde yükselen bu hareketin aynı zamanda İslamcılığa siyasî taleplerde bulunmayan ve kültürel sistem öngörmeyen bir yol haritası çizdiği ifade edilmektedir:

“Muhafazakâr demokrasi, Ak Parti’nin İslamcılıkla yüzleşme girişimidir ve gücünü de buradan almaktadır. (...) Ancak tüm bunların yanında muhafazakâr demokrasi kuramının icadı hâlihazırdaki İslamcı gündem ve birikimin yeniden biçimlendirilmesini de içeren bir projeydi. (...) Bunun Ak Parti açısından bir çelişki olduğunu kim iddia edebilir? Zira Ak Parti, gücünü tam da buradan aldığı bilincinde. Ak Parti, 28 Şubat iradesinin doğrudan karşısına aldığı bir siyasî geleneğe mensup isimlerin kurduğu bir parti. Bu isimler, siyasete ‘biz oyunun kurallarını biliyoruz’ diyerek başladılar ve ilk siyasî başarıları sistemin ötekileştirdiği bir partiyi çökertmek oldu. (...) ‘Oyunun kurallarını biliyoruz, kendimizi ve rakiplerimizi tanıyoruz’ diyenler, iktidara geldikten sonra ‘oyun yok, devlet var!’ nidaları atmaya başladılar. (...) Ak Parti, İslamcı olmayan hâli ve muhafazakâr demokrat kimliğiyle, aslında son derece çelişkili bir biçimde, ekonominin alanına girmekten imtina eden, siyasî taleplerde bulunmayan ve kültürel bir sistem öngörmeyen bir İslamcılık önerisinde bulunmuş olmaktadır.”¹⁷⁶

¹⁷³ Fahrettin Altun, “AKP ve Muhafazakâr Demokrasi”, **a.g.e.**, Sayı:9, Şubat 2004, s.33.

¹⁷⁴ Yasin Aktay, “İkrar ile inkâr arasında Ak Parti’nin kimliği”, **a.g.e.**, Sayı: 31, Aralık 2005, s.51-54.

¹⁷⁵ M. Akif Kayapınar, “Muhafazakârlık neyi muhafaza eder?”, **a.g.e.**, Sayı: 9, Şubat 2004, s. 30.

¹⁷⁶ Altun, “İslamcılığın Muhafazakâr Demokrasiyle İmtihanı”, **a.g.e.**, Sayı:31, Aralık 2005, s.42.

Dış politika açısından bakılacak olursa, Ak Parti'nin, Refah hareketinin iç ve dış kuşatma altında kaldığını göz önünde tutarak kuruluşundan itibaren iç ve dış odaklarla uzlaşma aramayı tercih ettiği belirtilmektedir. Derginin bazı içeriklerinde, Ak Parti'nin 'değişme' söylemine bağlı olarak iç ve dış kuşatmayı yarmak istediği vurgulanmıştır. Bu değişme söyleminin ileride nasıl bir sonuç doğuracağı, iç ve dış gelişmelere göre bağlı olarak ortaya çıkacağı ifade edilmiştir:

"Ak Parti öncüleri, aslî tabanlarının 'gönülden değişmeme', iç-dış odakların ise 'gönülden değişme' beklentisine muhataplar. Aslî tabanlarıyla bağlarını koruyabildikleri ölçüde bir zihniyetin yerel ve küresel şartları dikkate alarak süregiden biçimi olacaklar; iç-dış güç odaklarının değişme talebi sonuç aldığı ölçüde de 'yeni bir zihniyet-çizgi' olarak yürüyecekler. Doğrusu, bu yeni çizginin ne tür bir nitelik arz edeceği tam olarak kestirilemez; çünkü bu olay, 'değişim' sürecinin nerede duracağı ve iç-dış odakları hangi 'değişim süreci'nin tatmin edeceğiyle ilgili."¹⁷⁷

Derginin kimlik meselesine olan yaklaşımında ele aldığı diğer bir husus milliyetçilik ve ulus devlet üzerinedir. Milliyetçiliğin ve ulus devlet anlayışının Türkiye'ye uygun olmadığı, Türkiye'nin farklılıkları bünyesinde barındırmaya alışkın bir ülke olduğu ifade edilmektedir. Etnik milliyetçi çatışmaların yoğun bir şekilde yaşandığı 2000'li yılların başında ulus devletlerin homojenleştirme stratejileri de etnik temelli iddiaların kavgasını vermek de dergi tarafından eleştirilmiştir. Derginin milliyetçilik ve ulus devleti 'düşman kardeşler' olarak nitelendirmesi söz konusudur.¹⁷⁸ Derginin içeriklerinde Türkiye'ye Osmanlı Devleti dönemindeki gibi farklılıkları içeren bir yapının uygun olduğu yönünde vurgular yer aldığı görülmektedir.

Tarihçi Kemal Karpat ile yapılan bir söyleşinin dergiye taşınması noktasında dikkat çeken konulardan birisi de Türkiye'nin sorunlarının kaynağının Cumhuriyet dönemiyle birlikte ortaya çıkan 'ırkçı milliyetçilik' olduğu görüşüdür. Milliyetçiliğin Türkiye'yi belirli sınırlara hapsettiğinin vurgulandığı söyleşide aynı zamanda Türklüğün bir ırk olarak değil bir kültürel mesele olarak anlaşılması gerektiği dile getirilmiştir.¹⁷⁹ Günümüzde Türkiye'nin ırkçı milliyetçilik üzerine inşa edilmesinin

¹⁷⁷ Ahmet Taşgetiren, "Muhafazakâr Demokrasi'nin içi yeterince dolu değil", **a.g.e.**, Sayı:31, Aralık 2005, s.55.

¹⁷⁸ İsmail Yaylacı, "Düşman Kardeşler: Milliyetçilik ve Ulus Devlet", **a.g.e.**, Sayı: 23, Nisan 2005, s.44.

¹⁷⁹ Mücahid Eker, "Sorunlarımızın Kaynağı Cumhuriyetin Irkçı Milliyetçiliği", **a.g.e.**, Sayı:80, Ocak 2010, s.32.

yanlış olduğu vurgulanarak her şeyden önce tarihin bunu reddedeceği ifade edilmektedir:

“ (...) düzen kurucu işlev görmekten aciz olan milliyetçilik, yarattığı mikro ve makro çatışmalarla, insanî değerlerden yoksun küresel düzeni, insanlık için sahte bir kurtuluş ümidi haline getirme işlevi görüyor. Hâlbuki -inşa edilen ulusun değil- sahici milletin yurdu tarihtir. Dünyanın kurtuluşu, ırk ve kültür temelinde çatışmada değil, ortak tarih bilincinde toparlanmadadır. Tarih bilincinin temel kaynağı ise dindir.”¹⁸⁰

Ak Parti iktidarında İslamcılık, muhafazakârlık, liberalliğin kimlik oluşturma konusunda öne çıktığı ifade edilen dergide, değişen koşullarla birlikte Ak Parti’nin söylemlerine milliyetçiliğin de girdiği ancak bu keşfin bilinçli bir arayışla değil, gündelik politikaların zoruyla elde edildiği ve bunun iç politikada kısa vadede olumlu etkilerinin hissedildiği belirtilmektedir.¹⁸¹ Dergiye göre Milliyetçilik ile İslamcılık arasındaki fark şu şekilde açıklanmıştır: *“Milliyetçilik ile İslamcılık arasındaki en ayırt edici husus, bütün bir İslam dünyasına Türkiye’nin doğal liderliğinde birleşecek ‘tabi’ler olarak bakmakla Türkiye’yi bütün bir İslam dünyasının dikkate değer bir parçası olarak görmek arasındaki farktır.”*¹⁸²

3.4. Dış Politika Değerlendirmeleri

Anlayış dergisinin dış politika değerlendirmeleri çalışmanın bu kısmında incelenecektir. Bu kapsamda yapılacak olan incelemede derginin medeniyetler çatışması/ittifakı tartışmalarına, Batıyla olan ilişkilere, Orta Doğu’ya ve Balkanlara bakışına yönelik değerlendirmeleri analiz edilecektir. Bu değerlendirmelerde yer alan örnekler, Anlayış dergisinde dış politika vizyonunun nasıl inşa edildiğini göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

İncelenecek olan konu başlıklarına geçmeden önce derginin dış politika yaklaşımına ilişkin dikkat çeken bazı hususları belirtmek yararlı olacaktır. Bunlardan ilki derginin ‘mevcut’ dünya düzenine yoğun eleştiriler getirmesidir. Derginin bazı sayılarında kapak sayfasında dünya düzenine getirilen eleştirilerin olması bunu destekler niteliktedir. Uluslararası düzende değer temelli bir sistemin oluşturulması

¹⁸⁰ “Millet, Milliyetçilik ve Din”, **a.g.e.**, Sayı: 23, Nisan 2005, s.43.

¹⁸¹ M. Mücahit Küçükyılmaz, “Ak Parti Dördüncü Eğilimini Buldu!”, **a.g.e.**, Sayı:41, Ekim 2006, s.61.

¹⁸² Yücel Bulut, “Türkiye’de din ve milliyetçilik”, **a.g.e.**, Sayı: 23, Nisan 2005, s. 53.

gerektiği ve uluslararası düzende ahlaki değerlerden yoksun olunması sebebiyle mevcut dünya düzeninin çözülme süreci içerisine girdiği belirtilmektedir. Çözülme süreci içine giren mevcut düzende Türkiye'nin dış politikasında nelerin ön planda olması gerektiğine dair işaretler içermesi bakımından bu hususlar önemlidir: *“Çözüm yeniden değerlere dayanan, adil, ahlaki ve insanî bir düzenin inşası. Geçmişinde hem ahlaki hem gerçekçi, değer eksenli ama hukukun şekillendirdiği, bundan dolayı da farklılıkları bünyesinde barındırmayı başarmış bir düzeni gerçekleştirmiş olan Türkiye, bu inşada etkin bir yer alabilir.”*¹⁸³

Anlayış Dergisi'nin dış politika değerlendirmelerinde dikkat çeken bir diğer husus dergide Türkiye'nin dış politikasıyla ilgili olan içeriklerinde Orta Doğu'daki ülkelere daha çok yer verilmiş olmasıdır. Bu durum, derginin yayınlandığı dönemde gündemin Orta Doğu ile ilgili olmasına bağlanabilir. Ancak, misyonu ‘dünyayı Türkiye'ye, Türkiye'yi dünyaya taşımak’ olan Anlayış dergisinin misyonu düşünüldüğünde bir eksiklik olarak görünmektedir.

Bu açıdan, Anlayış dergisinde özellikle Orta Doğu bölgesindeki ülkelerle dini ve tarihi bağın üzerinde durarak Türkiye'nin öncü rolüne dikkat çektiği görülmektedir. İlerleyen bölümlerde detaylandırılacağı gibi Anlayış dergisi Türkiye'nin dış politikada Orta Doğu'da öncü rol üstlenebilecek potansiyelini vurgulamaktadır.

3.4.1. Medeniyetler Çatışması/İttifakı Değerlendirmeleri

11 Eylül olaylarından sonra gündemde olan bir diğer önemli madde medeniyetler çatışması tezine karşılık geliştirilen medeniyetler ittifakı tezi olmuştur. Derginin bu tezlerle ilişkin görüşlerine ve medeniyet, çatışma, ittifak, diyalog gibi kavramları nasıl değerlendirdiğine açıklık getirilmeye çalışılacaktır.

Medeniyetler çatışması tezine göre Batı ülkeleri ayrıcalıklı toplumlar olarak görülmekte iken Türkiye gibi İslam ülkeleri geri kalmış, Batı medeniyetine ulaşamamış toplumlar olarak nitelendirilmiştir. 11 Eylül olayları sonrasında AB özellikle İKÖ ile ilişkiler kurarak medeniyetlerin çatışmasından ziyade medeniyetlerin

¹⁸³ “Uluslararası Düzen Çözülüyor”, **a.g.e.**, Sayı:5, Ekim 2003, s.33.

ortak mirasına vurgu yapan sağduyulu ve ileriye dönük bir tutum¹⁸⁴ benimserken, ABD'nin medeniyetler çatışması tezinden hareketle özellikle İslam dünyasını hedef gösterme çalışmalarının arttığı vurgulanmıştır:

“Özellikle 11 Eylül 2001'den sonra, cereyan eden olaylar, Batı'nın ideolojik savaşı başlattığını gösteriyor. Artık Batılı güçler, sağ ve sol kanatlara hücum etmiyorlar; tersine merkeze, 'otağ-ı humâyun'un bulunduğu merkeze saldırmaya başladılar. İslam'ın tevhid ilkesinin çoğulcu bir siyasi rejime engel olduğunu söyleyen Latin Amerikalı yazar ile Müslümanların 'şehit' inancının savaşı [terörü!] körüklediğini iddia eden Hintli-Amerikalı yazarın maksadı aynı: İslam'ın temel ilkeleri ve kavramlarını vurmak...”¹⁸⁵

Anlayış dergisinin medeniyetler çatışmasına olan yaklaşımını iki cümlede özetlemek mümkündür. Medeniyetler çatışması şöyle ifade edilmiştir: *“Medeniyetler çatışması uzun zamandır İslam ülkelerini sömürmek için kullanılan bir Amerikan ideolojisi. Aynı zamanda çatışmayı kışkırtmak için kullanılan haince bir tezdır.”*¹⁸⁶ Bu sebeple Anlayış dergisinin medeniyetler çatışmasına olan yaklaşımına ilişkin daha fazla yer verilmesine gerek görülmemiştir. Bununla birlikte derginin medeniyetler ittifakına olan yaklaşımından bahsetmek gerekmektedir.

Medeniyetler çatışmasına karşı geliştirilen medeniyetler ittifakı tezi dünya üzerindeki medeniyetlerin birbiri ile işbirliği içerisinde olması ve karşılıklı saygı esasına dayanmaktadır. İspanya ve Türkiye tarafından başlatılan ve ardından Birleşmiş Milletler tarafından benimsenerek bir girişim halini alan medeniyetler ittifakının amacı şu şekilde açıklanmıştır:

“Müslüman ülkeler ile Batılı toplumlar arasında görülen karşılıklı şüphe, korku ve kutuplaşma ortamının, çeşitli aşırı unsurlarca istismar edilmesi karşısında İttifak, ilk aşamada uluslararası istikrarı tehdit edebilecek dereceye yaklaşan bu durumun daha da kötüleşmesini ancak kapsamlı bir koalisyonun önleyebileceği anlayışından hareket etmiş ve kültürler arasında karşılıklı saygı yoluyla bu eğilime karşı koymayı amaçlamıştır”.¹⁸⁷

¹⁸⁴ K. Zafer Şen, “Avrupa Birliği'nin İslam Dünyasıyla İlişkileri”, **a.g.e.**, Sayı:6, Kasım 2003, s.58.

¹⁸⁵ İhsan Fazlıoğlu, “İdeolojik savaş başladı mı?”, **a.g.e.**, Sayı: 1, Ocak 2003, s. 80.

¹⁸⁶ Altun, “Medeniyetler Çatışması Haince Bir Tezdır”, **a.g.e.**, Sayı:30, Kasım 2005, s.38.

¹⁸⁷ “Medeniyetler İttifakı Girişimi” (Çevrimiçi) <http://www.mfa.gov.tr/medeniyetler-ittifaki-girisimi.tr.mfa> , Erişim Tarihi: 07.04.2019.

Medeniyetler çatışmasının eleştirildiği kadar medeniyetler ittifakının da eleştirildiği Anlayış dergisinde ittifakın ortaya çıkışı şu şekilde yorumlanmıştır: “İslam medeniyetine tarihte en büyük darbeyi indirmiş olan İspanya’dan hareketle, bir ‘Medeniyetler İttifakı’ söylemi dünyaya yayılmaya başladı.”¹⁸⁸ Medeniyetler çatışması tezinin yumuşamasıyla birlikte ortaya çıkan Medeniyetler İttifakı girişimine yönelik de dergide tedbirli ve çekingen bir yaklaşım içinde bulunulmuştur:

“Medeniyetler arasında uzlaşmaz bir çatışmayı politik olarak araçsallaştıranlara karşı ittifaktan, diyalogdan bahsediliyor. Diyalog nedir? Monoloğun hilafına, iki tarafın da konuşması. Bir hesaplaşma ise herkesin eteğindeki dökmesi, ilan-ı aşk ise mukabelenin devreye girmesi vs. Bir dönem görücü usule karşı “konuşarak evlenmek” diye tabir edilen bir nevi flört, daha “Avrupalı” olduğu için adeta propagandası yapılan bir uygulamaydı. Buradan hareketle gündemde olan medeniyetler arası diyalogu da evlilik öncesi “konuşma” ya da flört olarak mı değerlendirmeliyiz? Yoksa artık evlilik ‘out’, süresiz bir flört müdür hedeflenen? ‘Baştan çıkarıcı’nın peşinde, hiç bir gelecek vaat etmediğini bile bile gününü gün etmek midir?”¹⁸⁹

Anlayış dergisinde uluslararası desteği zayıf ve yaptırım gücü net olmayan medeniyetler ittifakı girişiminin içerikten çok iyi niyet temennilerinde bulunan bir oluşumu andırması dolayısıyla başarı şansının oldukça düşük olduğu belirtilmiştir. İslam dünyası ve Batı arasındaki ilişkilerde tarihsel önyargılar, kuşku ve güvensizlik var olduğu müddetçe medeniyetler arasında bir diyalogun dahi olamayacağı ifade edilmiştir.¹⁹⁰ Medeniyetler ittifakına yönelik yapılan tartışmalarda “İttifak yapabilmek için önce ortada medeniyet diye bir şeyin olduğu üzerinde anlaşmamız gerekiyor”¹⁹¹ şeklinde bir yorumda bulunulmuştur.

Medeniyetler İttifakı girişimine yönelik olarak yapılan eleştirilerin yanında, girişimin Türkiye’nin dış politikası açısından önemli kırılmalara işaret ettiği dile getirilmiştir. Türkiye’nin gerek İslam dünyasında öncü bir rol üstlenmesi gerek AB üyelik sürecinde kendisine avantaj sağlaması noktasında bu girişimin etkili olabileceği ifade edilmiştir:

¹⁸⁸ “Medeniyetler İttifakı”, **a.g.e.**, Sayı:72, Mayıs 2009, s.43.

¹⁸⁹ Nazife Şişman, “Medeniyetler arası evlilik mümkün mü?”, **a.g.e.**, Sayı: 33, Şubat 2006, s.81.

¹⁹⁰ Sadık Ünay, “Medeniyetler İttifakı ne kadar gerçek?”, **a.g.e.**, Sayı: 72, Mayıs 2009, s. 50-52.

¹⁹¹ İbrahim Kalın, “İttifak için önce medeniyet lazım”, **a.g.e.**, Sayı: 72, Mayıs 2009, s.44.

“Cumhuriyet’in kuruluşundan itibaren Batı’ya dönük bir politika izleyen ve İslam ülkelerine mesafeli duran dış politik tavrı, bu ittifak girişimiyle altüst edildi. Böylesi bir girişimin öncülüğünü üstlenmek bir anlamda İslam dünyasının sözcülüğüne girişmek anlamına geldiğinden proje, dış politika alanında ciddi bir konum değişimine işaret ediyor. Bu da Türkiye’nin bölgesel güç olma söyleminin altını dolduran bir husus. Yine bu inisiyatife Türkiye, süper güçlerden bağımsız bir şekilde tarihinde ilk kez küresel bir oluşumun önderliğini üstlenerek ‘yeni bir güç olma’ söylemini bir başka noktadan da desteklemiş oldu.”¹⁹²

Bir başka değerlendirmede medeniyetler ittifakı söylemi sayesinde Türkiye’nin Batı ile ilişkilerini yeniden tanımladığı ve kendisine uluslararası ilişkilerde merkezi bir misyon kazandırdığı belirtilmiştir. Medeniyetler İttifakı ile, cumhuriyetin ilanıyla birlikte Türkiye’nin ulaşmaya çalıştığı Batı medeniyetinin anlamının da yeni bir psikoloji ile yeniden belirlendiği ifade edilmiştir:

“Ak Parti Batı’yla ilişkilerin derinleşmesi konusunda adımlar atarken, bunu Türk dış politika söyleminde Batı’nın anlamını dönüştürerek gerçekleştirdi. Ak Parti döneminde Batı olduğu yerde kalırken, Türkiye’nin Batı’ya karşı kendini konumlandırışı, daha doğrusu psikolojisi değişti. Türkiye artık Batı’yı ulaşılması gereken bir medeniyet hedefi değil, medeniyetler diyalogunda bir muhatap olarak görüyor. Bu, Türk dış politikasında son bir buçuk asırda gerçekleşen en önemli psikolojik dönüşüm. (...) Son bir buçuk asırdır Türkler Avrupa’yı yegâne olduğu farz edilen Medeniyet’in merkezi olarak gördüler ve ona ulaşmaya çalıştılar. Son altı yıldır Türkiye yine Batı’ya ulaşmaya çalışıyor; fakat bunu yeni bir psikoloji ile yapıyor. Medeniyetler İttifakı projesiyle Türkiye, Avrupa’ya ‘Seni kendime bir diyalog muhatabı olarak kabul ediyorum; çatışmayalım, konuşalım; asimile değil, entegre olalım’ mesajı veriyor.”¹⁹³

Türkiye’nin kendi medeniyet kimliğinin bilincinde olduğu ve Batı medeniyetinin anlamının yeniden belirlediği bir noktada, derginin içeriklerinde, Batı’nın medeniyet seviyesine ulaşmak istenmesinin bir sonucu olarak Türk dış politikasında belirleyici olan Batıcılık ilkesinin de anlamının yeniden belirlenmesi gerektiğinin ifade edildiği görülmektedir.

¹⁹² Ali Balcı, “Medeniyetler İttifakı: Problemler, Açmazlar, Hayaller”, **a.g.e.**, Sayı: 72, Mayıs 2009, s. 50.

¹⁹³ Hasan Kösebalaban, “Türkiye’nin yeni dış politika doktrini: Medeniyetler İttifakı”, **a.g.e.**, Sayı: 72, Mayıs 2009, s. 53.

3.4.2. Batı Değerlendirmeleri

Batıyla olan ilişkilere bakış konusunda Anlayış dergisinin değerlendirmeleri araştırılırken AB ile ilişkiler ve ABD ile ilişkiler konularına farklı başlıklar altında yer verilmesi suretiyle ilerleme kaydedilecektir.

Türkiye'nin Batı ile ilişkileri Cumhuriyet döneminin başlangıcından itibaren Batı ülkelerinin örnek alınması hedefine dayanmaktadır. Türkiye'nin Batı ile olan ilişkilerinde Soğuk Savaşın başlaması ile birlikte oluşan iki kutuplu düzende Batı bloğuna yaklaşmasına uzanan ilişkiler vardır. İkinci Dünya Savaşı sonrası Sovyetler Birliğinin Türkiye'den toprak ve Boğazlarda üs talebinde bulunması, Türkiye'nin tercihini Batı bloğundan yana kullanmasında etkili olmuştur. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından Türkiye bölgesini yeniden keşfetmiş ve bu doğrultuda 1990'lı yıllar boyunca dış politikada çeşitli vizyon arayışlarına girmiştir.

Ahmet Davutoğlu tarafından çizilen yeni Türk dış politikasının Batı ülkelerinde ve Türkiye'de yeterince anlaşılamadığı yeni dünyanın yeni Türkiye'si konusunda işlenmiştir. Dünyanın tek kutuplu bir hal aldığı ve bunun sürdürülebilir olmadığı vurgulandığı dergiden, Türkiye'nin dış politikasında zaman, mekân, tarih ve coğrafya bileşenlerinden faydalanması gerektiği ifade edilmiştir. Dergide Türkiye'nin Batıyla ilişkileri ve dış politikası konusunda Türkiye'nin daha fazla söz sahibi olmaya başlayan bir ülke olduğu söylenmektedir. Anlayış dergisi bu durumu şöyle açıklamaktadır:

“Eski dünya tek kutupluydu. Çift kutupluluk bir görüntüden bir maskeden ibaretti. Türkiye, bu şaşı gözlere çift gözükten tek kutuplu dünyanın edilgen bir parçasıydı. Halkına ve komşularına karşı huysuz, merkeze karşı pasif! Soğuk Savaşın sonu, bir anlamda tek kutupluluğun sonuydu. Eski dünyanın pasif bölgesel gücü Türkiye, yeni dünyada aktif olmaya mecbur ve mahkûmdu. Fakat ‘tarihi derinliğe’ sahip bölgesel güç, ister istemez küresel bir oyuncu haline geliyordu. Henüz küresel bir güç olmasa da küresel bir oyuncu! (...)Türkiye’nin küresel oyuncu rolünün içeride ve dışarıda sayısız gerilimlere yol açması kaçınılmazdı. Dış gerilimler sırasıyla ABD, AB ve bölge ülkeleriyle (bilhassa Rusya, İsrail ve İran); iç gerilimler ise Köktendinci Laikler, Köktenırkçı Türkçüler ve Gücün Büyülediği Dindarlar ile olacaktı. Oldu.”¹⁹⁴

¹⁹⁴ Özel, “Yeni Dünya’nın Yeni Türkiye’si”, **a.g.e.**, Sayı:79, Aralık 2009, s.17.

Bu ifadelerden hareketle derginin söyleminde Türkiye'nin öncelikle küresel oyuncu, sonrasında ise küresel güç olmayı hedeflemesi gerektiği anlaşılmaktadır. Bu hedef doğrultusunda yapılan bir başka değerlendirmede dönemin Dışışleri Bakanı Abdullah Gül ile yapılan söyleşi dergiye taşınmıştır. Bu söyleşi de Gül, Türk dış politikasının temel alması gereken üç unsuru olduğunu vurgulamıştır. Bu üç unsur, dinamik ve çok boyutlu bir dış politika anlayışı, ilk etapta bölgesel ardından küresel etkinlik kazanmayı hedefleyen bir stratejik planlama ve uluslararası toplumun saygın bir üyesi olarak şeffaf bir yönetim oluşturmak şeklinde özetlenmiştir. Gül, Türkiye'nin dış politikada yaptığı açılımları şu şekilde değerlendirmiştir:

“Dış politikayı hâlâ eski dönemin parametreleriyle okumaya çalışanlar yeni durumu anlayamıyor ve hata yapıyor. Soğuk Savaş döneminin tek boyutlu politika anlayışı da, stratejik konumu pazarlayarak statükoyu muhafaza etme perspektifi de geçmişte kaldı. Bunlarla bugünün dünyasında ayakta kalmanız mümkün değil. Israr ederseniz bedel ödersiniz. Artık bağımlılık teorisi de, bağımsızlık teorisi de tek başlarına açıklayıcılıklarını kaybetti. Her şeyinizle bir tarafa bağlanarak tek boyutlu bir politika izleme konforu kalmadığı gibi, dünyayı yok sayarak kendi burnunuzun dikine gitme şansınız da söz konusu değil. Şimdi hâkim olan görüş, karşılıklı bağımlılık içinde bütün tarafların kazançlı çıkacağı bir ortaklık sistemini kurmak.”¹⁹⁵

Dergide 21. yüzyıl Türkiye'si için inşa edilen vizyonunda statükoculuk yerine çok boyutlu ve aktif bir dış politika anlayışının benimsenmesine vurgu yapıldığı görülmektedir.

3.4.2.1. Avrupa Birliği ile İlişkilere Bakış

2002 yılının Kasım ayında iktidara gelen Ak Parti'nin Batı ile olan ilişkileri ikinci plana atması ve Orta Doğu ülkelerinin liderliğini üstlenmesi beklenmiştir. Ancak Ak Parti hükümeti beklentilerin aksine AB ile olan ilişkilerde aktif bir şekilde davranmıştır. Türkiye'nin dış politikada AB'yle aktif bir biçimde ilişki içerisinde olması hem Türkiye'de hem de Avrupa'da geleneksel anlayışların sarsılmasını beraberinde getirmiştir. Derginin yapmış olduğu değerlendirmeler açısından bu durum ele alındığında ise ilişki geliştirilmesinin kolay olduğu, zor olanın ise özgün medeniyet iddiasının göz ardı edilmeksizin bu durumun devam ettirilmesi olduğu vurgusu ön plana çıkmaktadır.¹⁹⁶ Türkiye'nin Batı ile olan ilişkilerinde Batı medeniyetini

¹⁹⁵ Yalçın Çetinkaya, “Türkiye küresel barışın teminatıdır”, **a.g.e.**, Sayı:13, Haziran 2004, s.35.

¹⁹⁶ Kösebalaban, “Kimlik ve çıkarlar arasında AKP dış politikası”, **a.g.e.**, Sayı:7, Aralık 2003, s.30.

benimsemek yerine kendi özgün medeniyetini süreçlere yansıtmanın gerekliliğini gösteren bu durum, aynı zamanda dış politikada derginin medeniyetin özgünlüğüne verdiği önemin bir yansıması olarak görünmektedir. Ak Parti hükümetinin göreve gelmesinin üzerinde henüz bir yıl geçmişken böyle bir değerlendirme yapılması ve özgün medeniyete dikkat çekilmesi, derginin AB ile olan ilişkilere yaklaşımını göstermesi bakımından dikkate alınmak durumundadır.

Anlayış dergisinde Türkiye ve AB'nin birbirine ihtiyacı olduğu düşüncesi ifade edilmiştir. Türkiye ve AB arasında bir gerilim yaşanması için herhangi bir olağandışı gelişme olmadığı şu şekilde ifade edilmiştir: *“Avrupalılar içeride Almanlarla yaşamaya ne kadar mecbursa, dışarıda Türklerle yaşamaya o kadar mecburdurlar”*.¹⁹⁷ Bu ifade, derginin Türkiye ve AB arasındaki ilişkilere bakış açısını göstermesi açısından önemli bir örnektir. Sebahattin Zaim ile yapılan bir söyleşide ise Türkiye-AB ilişkilerinin değerlendirilmesi şu şekildedir:

“Türkiye'nin AB macerası, 59'dan beri devam eden bir hikâyedir. Ben buna şu adı koydum: Bir tereddüdün romanı. İki tarafta da tereddüt hâlâ devam ediyor ve edecek de. Ama hani can ile canan birbirinden vazgeçemezmiş ya, o hâl de devam ediyor. Her iki taraf da tam bir hulûs-i kalple bu işe el atmış değil; şartların zorlamasıyla böyle bir harekete girişilmiş.”¹⁹⁸

Bu ifadelerden dergiye göre Türkiye ile AB arasında şartların zorlamasına bağlı olarak geliştirilmek zorunda kalınan mecburi bir ilişkiden bahsedildiğini belirtebiliriz. Bununla birlikte Anlayış dergisinde uluslarüstü bir örgütlenme modeli olarak AB'yi değerlendirmeye alan içeriklere yer verilmiştir.

Dergide AB ile ilgili değerlendirmeler temel olarak üç eksende yapılmaktadır: Ekonomik ve siyasal eksen, stratejik eksen ve kültürel eksen. Ekonomik ve siyasal eksen, AB ekonomik ve parasal birlik kurma teşebbüsünün uluslarüstü örgütlenme tipi olarak ileri bir örnek olmasına rağmen hâlâ tam anlamıyla nihai yapısına kavuşamadığı belirtilmektedir.¹⁹⁹ Stratejik eksen, küresel düzenin belirleyici bir aktörü olma yolunda ilerleyen AB'nin üye ülkelerin milli çıkarları ile Birliğin genel çıkarlarını uzlaştırmada sorunlar yaşadığı ifade edilmiştir. Kültürel

¹⁹⁷ Özel, “Yeni Dünya'nın Yeni Türkiye'si”, **a.g.e.**, Sayı:79, Aralık 2009, s.18.

¹⁹⁸ Mücahit Küçükyılmaz, “AB-Türkiye: Bir tereddüdün romanı”, **a.g.e.**, Sayı:21, Şubat 2005, s.36.

¹⁹⁹ Tayanç Ahmet Gündüz, “Ekonomik ve Parasal Birlik”, **a.g.e.**, Sayı:3, Ağustos 2003, s.42-44.

eksende ise farklı tarihi ve kültürel geçmişe sahip olan devletleri Avrupalılık üst kimliğinde bir arada tutmanın AB'nin yüzleşmek zorunda kaldığı önemli bir sorun olduğu vurgulanmaktadır.²⁰⁰

Dergide AB-Türkiye ilişkileri de aynı düzeyler de değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler kısa vadede ekonomik ilişkiler düzeyinde, orta vadede stratejik güç arayışı düzeyinde ve uzun vadede iki medeniyet arası yüzleşme düzeyinde yapılmıştır. Kısa vadede, ekonomik ilişkiler düzeyinde büyük bir pazarın üyesi olmanın Türkiye için sınırlı ama yararlı bir avantaj sağlayacağı savunulmaktadır. Stratejik düzeyde ise, Türkiye'nin AB üyesi olmadan da Avrupa'ya yakın olmanın Türkiye'ye büyük yarar sağlayacağı vurgulanmaktadır. Türkiye'nin orta vadede stratejik düzeyde AB ile ABD arasında bir denge kurması, Türkiye'yi tek merkeze olan bağımlılıktan kurtarabilecektir. Uzun vadede medeniyetler arası yüzleşme düzeyinde ise, Türkiye AB ilişkilerinin riskli ama aynı zamanda heyecan verici sonuçlara gebe olduğu ve AB üyesi olsa da olmasa da Türkiye'nin Avrupa medeniyeti ile hesaplaşmasının derin bir mesele olarak devam edeceği vurgulanmıştır. Türkiye AB ilişkilerini bu kapsamda değerlendiren Anlayış dergisi AB'nin dünya siyasetinde önemli bir yeri olmadığını şu şekilde ifade etmiştir:

*“Avrupa siyasî bir cücedir. Biraz açalım. Avrupa'nın önemli bir ekonomik güç haline geldiğine şüphe yok. (...) Ne var ki, bu ekonomik güç, siyasî-askerî destekten yoksundur. Dolayısıyla, Avrupa dünya siyaset sahnesinin, hatta Avrupa siyaset sahnesinin ciddiye alınabilecek bir oyuncusu değildir. Bir şeyler fısıldamakta, fakat kendi sesi kendine bile tam ulaşmamaktadır. ABD'yi hipergüç haline getiren, Avrupa'nın bu asimetrik konumudur: Ekonomide dev, askerî alanda cüce.”*²⁰¹

Anlayış dergisinde, AB'nin ekonomik, stratejik ve kültürel düzeylerde yaşadığı sorunları aşmasının ve gelecekte küresel bir güç olmasının yolunun Türkiye'den geçtiği ifade edilmektedir: *“Birleşik Avrupa, Asya'ya açılabilirse yeniden küresel güç haline gelebilir. Aksi halde, Atlantik'e bir kısrak başı gibi uzanan kıtasında mahpus kalacaktır. Asya'ya açılışın coğrafî olduğu kadar tarihî anahtarı Türkiye'dir.”*²⁰²

²⁰⁰ Adem Yılmaz, “AB'nin temel problemleri”, **a.g.e.**, Sayı:3, Ağustos 2003, s. 52-54.

²⁰¹ Özel, “Milletin yurdu tarihtir”, **a.g.e.**, Sayı: 3, Ağustos 2003, s. 16.

²⁰² “Merhaba”, **a.g.e.**, Sayı:3, Ağustos 2003, s.1.

Dergiye göre Türkiye ve AB ilişkilerinde Türkiye'nin AB üyesi olduğu ve olmadığı seçenekler için farklı senaryolar ortaya çıkabilecek olsa da karşılıklı çıkarların gözetildiği ilişkiler geliştirilmesinin söz konusu olduğu belirtilmektedir. Türkiye ile AB arasında 'mümkün' olan ekonomik alandaki işbirliklerini genişletmek ve daha geniş bir ticaret hacmine ulaşmaktır. Siyasi açıdan ise dönemin dinamiklerine göre değişecek olsa dahi Türkiye'nin AB ile ilişkilerinde çıkarlarını gözetecek şekilde devamlılığı sağlaması 'muhtemel' görünmektedir. Türkiye'nin AB'ye üye bir ülke olarak ya da üye ülke olmadan birlik ülkeleri ile siyasi ve ekonomik ilişkilerinin kopma noktasına gelmeyeceği, belirli bir ölçüde devam edeceği öngörülmektedir. Bu açıdan derginin dış politika vizyonunda Türkiye'nin 21. yüzyıl dış politikasında bir çeşitlenmeye ihtiyaç olduğu belirtilmektedir.

Türkiye'nin AB üyeliğinin gündemde olduğu bir dönemde Türkiye'nin üyeliği hakkında çeşitli bilim insanlarının söyleşilerine yer verilmiştir. Bunlardan birinde Andre Gunder Frank, devletlerin kısa, orta ve uzun vadeli stratejilerinin olduğunu belirttikten sonra, Türkiye'nin benimsemesi gereken siyaseti şu şekilde ifade etmiştir: *"Türkiye isterse elbette AB üyesi olabilir. Fakat gelecek Asya'dadır. Türkiye, Asyalılığını kaybetmeden; Asya siyasetini gölgelemeden AB üyesi olmaya çalışmalıdır."*²⁰³ Bu söyleşi, derginin kimlik tasavvuruna uygun olarak Türkiye'nin dış politikasının çeşitlenmesi yönündeki görüşünü desteklemektedir.

Kısaca özetlemek gerekirse dergiye göre Türkiye-AB ilişkilerine sadece kısa vadeli ekonomik çıkarlar açısından bakmak yanıltıcıdır. Türkiye-AB ilişkilerinde kısa vadede ekonomik çıkarlar etkili olsa da, uzun vadede belirleyici olacak olanın kültür ve medeniyet aidiyeti olduğu belirtilmektedir. Dolayısıyla Türkiye'nin AB'ye üyeliğinin 'mümkün' olup olamayacağı sorusunu kimlik meselesine bağlı olarak ortaya çıktığı söylenebilir.

²⁰³ Özel, "Andre Gunder FRANK: 21. yüzyıl Asya'nındır!", **a.g.e.**, Sayı:19, Aralık 2004, s.35.

3.4.2.2. Amerika Birleşik Devletleri ile İlişkilere Bakış

Anlayış dergisinin değerlendirmelerinde Batıya olan yaklaşımında Batıyı tanımlarken (özellikle ABD) emperyalizme vurgu yaptığı görülmektedir: *“Eski emperyalizmde güç kullanımını ekonomik çıkarlar haklılaştırırken yeni emperyalizmde gücün kendisi onu kullanan devasa kurumu haklılaştırıyor. Bu ise dünyayı kuşatıcı bir totaliterlikle karşı karşıya getiriyor.”*²⁰⁴ Derginin dünyada ‘mevcut’ düzene getirdiği eleştiriler emperyalizm açısından yoğunlaşmıştır. Türkiye'nin ABD olan ilişkilerine bakışta da bu yaklaşımın etkili olduğu değerlendirilmesi yapılabilir. ABD'nin dünyada büyük bir yıkım gücüne sahip olduğunu ve kendisini savaşılamaz görerek bu gücün kullanımını meşrulaştırdığını işaret eden ifadelerin varlığı bu durumu destekler niteliktedir. Bu ifadelerden bir tanesi şu şekildedir:

“Amerika, 11 Eylül'den sonra yürürlüğe koyduğu işgal politikasını başından beri teröre karşı savaş sloganı ile meşrulaştırmaya çalışıyor. Bu slogan, ABD dış politika geleneğinin sahip olduğu savaş ahlakını çok iyi özetliyor. Amerikan savaş tasavvuruna göre, Amerika'nın işgal ettiği bölgelerde dahi, savaş yalnızca ABD'nin kullandığı şiddeti meşrulaştıran bir kavramdır. Bir başka deyişle, şiddet kullanımını tek bir tarafa hasreden bir kavramdır savaş. Bu anlayışa göre, söz konusu bölgelerde Amerikan işgaline karşı ortaya konan silahlı direniş, savaş kavramı ile değil, terör kavramı ile açıklanır. Amerika, hiçbir ülke ile savaşa girmez. O, siyasal bir aktör değil, evrensel değerlerin savunucusu, bir hakikat timsalidir. Bu söylem, Amerikan yayılmacı felsefesinin temelini oluşturuyor ve son derece trajik vakaların karşımıza çıkmasına yol açıyor.”²⁰⁵

ABD'nin büyük bir yıkım gücüne sahip olduğunu ve bu gücün kullanımını meşrulaştırdığını işaret eden bir diğer ifadede, Amerikan kuvvetlerinin Bağdat'a girişleri Moğol istilasına benzetilmiştir. 13. yüzyılda Moğol istilasının bir benzerinin 21. yüzyılın başında ‘Modern Moğollar’ tarafından gerçekleştirmek istendiği belirtilmiş; Moğol istilasının doğurduğu ‘mevcut’ sonuç ile ABD işgalinin doğuracağı ‘muhtemel’ sonuç arasında bir analogi kurulmuştur. Bu analogi derginin dış politika vizyonunun inşasında ‘tarihi derinlik’ anlayışını göstermesi açısından dikkat çekicidir:

²⁰⁴ Özel, “Yeni emperyalizm ve İslam dünyası”, **a.g.e.**, Sayı: 6, Kasım 2003, s.25.

²⁰⁵ Altun, “İşkence kâbusunda kaybolan Amerikan rüyası”, **a.g.e.**, Sayı:18, Kasım 2004, s.79.

“Moğollar hiçbir yönetime savaş açmazdı. Tanrı bütün dünyayı onların emrine vermişti. Fakat bundan haberdar olmayan veya bunu kabule yanaşmayan asiler vardı dünyada. Moğollar savaşmıyor, asileri cezalandırıyorlardı sadece! Bu minval üzere, 1258’de kuşattıkları Bağdat’ta taş üstünde taş bırakmadılar. Medreselerini yıktılar, kütüphanelerini yaktılar... Ve 100 yıl geçmeden, tarih sahnesinden silindiler. (Bu arada Bağdat’ın ruhu Oğuz boyları üzerinden Bursa’ya sinmiş, oradan İstanbul-Edirne istikametine işaretler göndermeye başlamıştı.) Amerikalılar da hiçbir ülkeye savaş açmıyor, liberal demokrasi nimetini geri tepen asileri cezalandırıyorlar sadece! Hülagû’dan 745 yıl sonra Bağdat’a girebilmek için on binlerce akıllı bomba atarak şehri harabeye çevirdiler. Kütüphanelerini yaktılar, müzelerini soydular... Tarih sahnesinden ne zaman çekileceklerini bilmiyoruz, ama 2003 baharında Bağdat kapılarında ne aradıklarını anlamaz ve açıklayamaz isek, Bağdat’a sindirmek istedikleri ruh(suzluk) çok geçmeden Ankara-İstanbul istikametine işaretler göndermeye başlayacaktır.”²⁰⁶

11 Eylül olayları sonrasındaki süreç, uluslararası düzende yeni bir dönemi beraberinde getirmiştir. Bu süreçte “*ABD’nin hegemonyadan imparatorluğa dönüşürken geçirdiği korkunç metamorfoz sancıları*”²⁰⁷ içerisinde olduğu ifade edilmektedir. ABD’nin küresel bir imparatorluk arayışı içinde olduğu bu süreç Türkiye’nin dış politikası üzerinde de etkisini göstermiştir. Bir zamanlar kanat ülkesi olarak ABD dış politikasının temel aktörü olan Türkiye’nin, 11 Eylül sonrasında model ülke²⁰⁸ olarak öne çıktığı belirtilmektedir.²⁰⁹

Türkiye’nin ABD ile olan ilişkilerinde ABD’nin Türkiye’ye karşı takındığı tavır derginin Türk dış politikasıyla ilgili olarak üzerinde durduğu konulardan birisi olmuştur. ABD’nin imparatorluk arayışının dünyayı kaos içerisine götürdüğünün yanında Türkiye’nin de ABD’nin hakimiyet mücadelesinin merkezinde yer aldığı belirtilmektedir. Dergiye göre Türkiye’nin bir yandan ABD’nin stratejik ortağı ve uzun dönemlerden beridir müttefiki iken bir yandan da hâkimiyet mücadelesinde merkezde bulunması düşündürücüdür ve büyük bir ikilem niteliği taşımaktadır. Geliştirilecek olan ilişkilerde tarihi ve coğrafi geçmişi sebebiyle Türkiye’nin gerçek bir model ülke olabileceğine yapılan vurgu dikkat çekmektedir. Anlayış dergisi, böyle

²⁰⁶ Özel, “Kapitalist hegemonyadan küresel imparatorluğa” **a.g.e.**, Sayı:1, Haziran 2003, s.12.

²⁰⁷ M. İbrahim Turhan, “Amerikan imparatorluğunun ikinci istasyonu: Yağmalanan Irak”, **a.g.e.**, Sayı: 1, Haziran 2003, s.39.

²⁰⁸ Model ülke kavramına ve bu kavramın dergiye göre Türkiye’nin Orta Doğu politikası bağlamındaki anlamına Büyük Orta Doğu Projesine Bakış başlığı altında daha detaylı yer verilecektir.

²⁰⁹ Z. Tuba Kor, “Türk-Amerikan İlişkileri”, **a.g.e.**, Sayı:14, Temmuz 2004, s.58-59.

bir yol izlenmesinin hem ABD hem de dünya için daha sağlıklı olacağı düşüncesini ortaya koymaktadır:

“Temel sorun, kapitalist sistemin son aşamasında ABD’nin kendisini küresel bir imparatorluğa dönüşme mecburiyetinde hissetmesidir. (...) Hâlbuki ne medeniyet perspektifi ne de ekonomik yapısı bu metamorfozu desteklemiyor. ‘Kel Kartal’ yaşadığı gerilimin etkisiyle saldırganlaştıkça, dünya düzeni kaosa dönüşüyor. ABD, pratik sorunlara pragmatik çözümler üretmede muhteşem, sıradan insanlarla mükemmel işleyen bir sistem kurmada göz kamaştırıcı ama medeniyet idrakinde zayıf. Türkiye ABD’nin stratejik ortağı, 55 yıllık müttefiki ama öte yandan imparatorluğun hakimiyet mücadelesi verdiği savaş alanının tam kalbinde yer alıyor. Bugün Türkiye, medeniyet derinliğine sahip bir merkez ülke olarak, geçmişte köprü vazifesi gören bir kanat ülkesiyken olduğundan çok daha yararlı olabilir. Şayet görmek isterse, Türkiye’nin, ABD’ye makulü göstermesi ve küresel anlamda gerçek bir model ülke olması mümkün. Bu hem ABD’nin hem de dünyanın hayrına olur.”²¹⁰

ABD’nin 11 Eylül saldırıları sonrasında belirlediği politikalar dergide eleştirilmekle birlikte Türkiye’de Levent ve Taksim’de gerçekleşen saldırılar Türkiye’nin 11 Eylül’ü olarak nitelendirilmiş, Türkiye’nin son dönemdeki Orta Doğu politikasının İslam ülkeleri arasındaki en doğru politika olduğu vurgulanmıştır. Dergiye göre Türkiye-ABD ilişkilerinde beliren ikilem bir başka ifadede şu şekilde açıklanmıştır:

“Orta Doğu, küresel gerilimin somutlaştığı hesaplaşma alanıdır. Hesaplaşmanın kilit oyuncularından biri Türk devletidir. İstanbul operasyonu ve ileride olabilecek benzer girişimler tarihin akış yönünü değiştiremeyecektir. Tarihin dönüştürücü kuvveti kaba güç değil, aklıselim ve kalbi selimdir. Osmanlı bunları zevki selimle birleştirebildiği için altı yüz yıl yaşadı; ABD bunları algılayamadığı için iki yüz yılda yaşlandı.”²¹¹

Türkiye’nin 21. yüzyılın ilk on yılında dış politikadaki kazanımlarının gelişerek devam etmesi için Türkiye-ABD ilişkilerinin seyrinin önem ifade ettiği söylenebilir. Dergiye göre Türkiye’nin bu noktada yapması gereken kendi çıkarlarına göre hareket ederken bölgesel ve küresel dengeleri gözetmektir. Dergide bu durum hakkında şu ifadeler yer almaktadır:

²¹⁰ “Küresel İmparatorluk Arayışındaki ABD”, **a.g.e.**, Sayı: 14, Temmuz 2004, s.39.

²¹¹ Özel, “Türk 11 Eylül’ünün küresel ekonomi politiği”, **a.g.e.**, Sayı:7, Aralık 2003, s.23.

“Türkiye son altı yıldır izlediği dengeli ve akılcı dış politika sayesinde Balkanlar, Orta Doğu, Kafkasya ve Orta Asya’da daha etkin ve daha güvenilir bir pozisyon kazanıp manevra alanını artırırken, Türk-Amerikan ilişkileri de eskisine kıyasla daha dengeli bir ivme yakaladı. CIA’in eski üst düzey yöneticilerinden Graham Fuller, BBC Türkçe servisine verdiği mülakatta Türkiye ile ABD’nin Orta Doğu’da çıkarlarının ortak olmadığını, Ankara’nın bölgede rasyonel ve bağımsız bir siyaset izlemesinin kendi çıkarlarına daha çok hizmet edeceğini vurguladı.”²¹²

Dergiye göre Türkiye’nin bölgesel ve küresel dinamikleri gözeterek kendi çıkarlarına yönelik izlemesi mümkün olan bağımsız siyaset, ABD kanadından kabul görmeye başlamış durumdadır. Bununla birlikte ABD-Türkiye ilişkilerindeki ikilem bugün de başta güvenlik ve terör olmak üzere siyasi ve ekonomik pek çok örnekte kendisini göstermeye devam etmektedir.

3.4.3. Orta Doğu Değerlendirmeleri

Anlayış dergisinin yayın hayatını sürdürdüğü dönemde dünya siyasetinin gündeminde Orta Doğu bölgesinin yeniden inşa edilmesini içeren Büyük Orta Doğu Projesi yer almıştır. BOP’un dünya siyasetinin gündeminde olması ve daha önce de ifade edildiği üzere Orta Doğu ile ilgili konuların oldukça önem arz etmesi sebebiyle derginin içeriklerinde Orta Doğu gelişmelerinin yoğun bir şekilde yer aldığı görülmektedir. Dolayısıyla derginin Orta Doğu’ya bakışı araştırılırken BOP’a ilişkin değerlendirmelerini ve Orta Doğu’daki gelişmeleri değerlendirmelerini ayrı ayrı başlıklarda inceleme ihtiyacı doğmuştur.

3.4.3.1. Büyük Orta Doğu Projesi’ne Bakış

Büyük Orta Doğu Projesinin, geçmişinin eskilere uzandığı ve temelinin daha önceleri atıldığı ifade edilse de, ABD’nin 11 Eylül saldırılarının sonrasında küresel terörizmi neden göstererek aldığı önlemler kapsamında yer aldığı ifade edilmektedir. Büyük Orta Doğu Projesi, Orta Doğu bölgesinin yeniden inşa edilmesini içeren bir projedir ve ABD tarafından geliştirilmiştir. ABD’nin Orta Doğu’nun yeniden inşası için tasarladığı bu projede bölgenin siyasi, ekonomi ve toplumsal açıdan yeniden inşa edilmesi hedefi söz konusudur.²¹³

²¹² Ebru Afat, “ABD’nin Mesih’i Obama mı?”, **a.g.e.**, Sayı:67, Aralık 2008, s.66.

²¹³ Şadiye Deniz, “Orta Doğu’nun Yeniden İnşasının Yapı Bozumu: Büyük Orta Doğu Projesi Üzerine Bir Analizi”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.5, Sayı:20, 2012, s.176.

Büyük Orta Doğu Projesi, Türkiye’yi de yakından ilgilendiren bir proje olması sebebiyle Türkiye’de sık sık gündeme gelmiştir. Büyük Orta Doğu Projesi, Anlayış dergisi tarafından ABD’nin Orta Doğu bölgesinin yeniden şekillendirme faaliyetleri olarak değerlendirilmektedir. Büyük Orta Doğu Projesi’yle ABD bir yandan başka güçlü ülkelerin ortaya çıkmasına engel olmaya bir yandan da enerji kaynaklarını kontrol etmeye çalıştığı ifade edilmiştir. Dergide Büyük Orta Doğu Projesi’nin aynı zamanda ABD’nin Akdeniz bölgesindeki stratejilerinin önemli bir kısmını oluşturduğuna yer verilmiş, bu durum ABD ve AB arasında çekişme alanı meydana getirdiğine değinilmiştir.²¹⁴

Anlayış dergisi, Büyük Orta Doğu Projesi’nin karşısında yer almanın Türkiye açısından son derece önemli olduğunu savunmaktadır. ABD’nin Büyük Orta Doğu Projesi ile birlikte tutumunun ve devlet anlayışının eleştirildiği dergide, ABD’nin dünyayı bir diktatör devlet şeklinde yönetmeye çalıştığı belirtilmektedir:

“Amerika’nın küçüklüğü, ihtirasının büyüklüğüne kıyasladır. (...) Amerika ‘kurucu babalar’dan bu yana özgürlük erdemi ile övünür. Çinli tarihçi Ssu-ma Ch’ien her hanedanın bir erdemle yükseldiğini söyler. Her devlet marifet ve erdem sahibi bir hükümdarla başlar ve berbat bir monarkla çöker. Bu tarih kuramını ABD’ye uygulamak istiyorsanız kurucu babaların erdemleriyle vurucu babalarinkini (iki Bush) kıyaslayın yeter.”²¹⁵

Büyük Orta Doğu Projesi hakkında getirilen açıklamalarda Orta Doğu’da yaşanan çatışmaların projenin uygulamaya geçtiğinin göstermesi açısından dergide “*Büyük Orta Doğu Projesinin pimi çekildi*”²¹⁶ başlığı ile bir yazı kaleme alınmıştır. Anlayış dergisi, ABD’nin Büyük Orta Doğu Projesine itiraz edebilecek olan ülkeleri bir araya getirerek olası itirazların önüne geçmeye çalıştığına dikkat çekmektedir.²¹⁷ ABD’nin aynı zamanda bölgede etkili olabilecek ikinci bir gücü istemediği ancak bunun mümkün olmadığı ifade edilmiştir:

²¹⁴ Muzaffer Şenel, “ABD’nin Doğu Akdeniz Stratejisi ve Kıbrıs”, **Anlayış Dergisi**, Sayı: 14, Temmuz 2004, s.64.

²¹⁵ Özel, “Küçük Amerika’nın Büyük Orta Doğu Projesi”, **Anlayış Dergisi**, Sayı:10, Mart 2004, s.23.

²¹⁶ “BOP’un pimi çekildi!”, **a.g.e.**, Sayı:11, Nisan 2004, s.17.

²¹⁷ Akif Emre, “BOP’un İlk Sahneleri: Suriye ve Hamas”, **a.g.e.**, Sayı:11, Nisan 2004, s.71.

“Büyük Orta Doğu projesi, Amerikan ihtirasının boyutlarını gösteriyor. Eski Orta Doğu, Arabistan’dan Hindistan’a uzanıyorken; yeni Orta Doğu Fas’tan Orta Asya’ya uzanıyor. Üç kadim kıtanın ortası. ABD bu devasa alanda hiçbir küresel veya bölgesel hegemonun ortaya çıkmasına meydan vermek istemiyor. Doğru, bölge iki hegemonu az; ama bir tek hegemon için de fazla büyük değil mi?”²¹⁸

Bu noktada, Orta Doğu’da yaşanan değişim sürecinde Türkiye’nin model ülke olarak yer alması tartışmalarına değinmek yerinde olacaktır. Konuyla ilgili olarak Ahmet Davutoğlu ile yapılan bir söyleşiden belirli çıkarımlar yapmak mümkündür. Söyleşide 11 Eylül saldırılarının ardından dünyada güvenlik odaklı bir politika benimsemesinin tek istisnasının Türkiye olduğu belirtilmiş, Türkiye’nin bu dönemde demokratikleşme ve özgürlük alanını genişletme açısından olumlu adımlar attığı ifade edilmiştir. Orta Doğu bölgesinde bir değişim olacaksa bunun Batı güçlerinin dayatmasıyla değil Orta Doğu’daki ülkelerin ihtiyaçları ve bölgenin dinamikleriyle olması gerektiğinin önemi vurgulanmıştır. Türkiye’nin Orta Doğu’da bir model ülke olabilmesi için iç siyasal meşruiyetini sağlamlaştıracak olan bir özgürlük-güvenlik dengesi sağlaması ve komşularla sıfır sorun hedefi doğrultusunda proaktif bir yaklaşım benimsemesi gerektiği yönünde görüşler bildirilmiştir:

“Bu dönemde, güvenliğini riske etmeden, sürekli demokratikleşme paketleriyle özgürlük alanını genişleten tek ülke Türkiye’dir. Bu iç politika açısından da son derece önemlidir; zira özgürlük ve güvenlik alanında sağlanacak denge iç siyasal meşruiyet problemini de çözecektir. Devletle millet arasındaki en temel mutabakat, “zımnî anayasa”, devletin kendi insanına güvenmesi ve ona özgürlük vermesi, bunun karşılığında da halkın devletten emin olması üzerine kuruludur. Biz bunu gerçekleştirebildiğimiz ve iç siyasal meşruiyeti dengeli bir özgürlük ve felsefî bir güvenlik anlayışı ile irtibatlandırabildiğimiz oranda Türkiye diğer ülkelere model olacaktır. Türkiye bu anlamda hem coğrafi, hem de tarihî açıdan Avrasya’nın merkez ülkesidir. Bunun özgüveni içinde davranıp kendi projemizi, kendi paradigmamız içinde harekete geçirebilirsek, dışarıdan bir ihale olmaksızın kendi bölgemizde ciddi dönüşümlerin önünü açabiliriz. Komşu ülkelerin tümüyle gelinecek sıfır problem noktası, bu dönüşümün habercisidir. (...) Bu dönüşümün tabandan gelen bir dönüşüm olması ve kültürel, ekonomik parametrelerinin de tebarüz etmiş olması lazım. Şu anki siyasal ve ekonomik yapısıyla Orta Doğu’nun bu şekilde varlığını sürdürmesi zor. Bizim burada Amerika’nın isteğine göre tepkici bir tavır geliştirmekten öte, Orta Doğu’nun son hükümler devletin mirasçıları olarak, bölgenin geleceği ile ilgili proaktif bir tavır geliştirmemiz, bunun zihni altyapısını hazırlamamız ve bunu bölge halklarıyla paylaşmamız lazım.”²¹⁹

²¹⁸ “Merhaba”, **a.g.e.**, Sayı: 10, Mart 2004, s.3.

²¹⁹ M. İbrahim Turan, “Türkiye Küresel Güçtür”, **a.g.e.**, Sayı: 10, Mart 2004, s.44.

Kısaca özetlemek gerekirse dergiye göre BOP, ABD'nin çıkarları doğrultusunda Orta Doğu bölgesi için 'dışarıdan' geliştirilen bir projedir. Bu projenin Orta Doğu'da birçok belirsizliğe neden olacağının vurgulandığı dergide; Türkiye'nin Orta Doğu için gerçek bir model ülke olma ihtimalinin 'muhtemel' olduğu, ancak bu ihtimalin Batılı güçlerin istekleri doğrultusunda değil, Osmanlı tarih mirasını ve bölgenin dinamiklerini dikkate alan bir Türkiye'nin komşularla sıfır sorun doğrultusunda proaktif bir dış politika benimsemesiyle 'mümkün' olabileceği ifade edilmiştir. Derginin BOP'a ve muhtemel sonuçlarına ilişkin yaklaşımının, tanımlamış olduğu kaos yasaları söylemiyle uyumlu olduğu görülmektedir.

3.4.3.2. Orta Doğu'ya Bakış

Derginin 2000'li yılların başında Orta Doğu'daki gelişmelere bakışını araştırmadan önce, 1990'lı yıllarda Orta Doğu'daki 'mevcut' durumu nasıl değerlendirdiğini açıklamak yerinde olacaktır.

1990'lı yıllarda Orta Doğu'da Türkiye ile ABD'yi aynı hedefte birleştiren, iki ülkenin dış politikalarına yön veren 'stratejik ortaklık' tercihi olmuştur. Birinci Körfez Krizi'nin ardından ABD'nin Orta Doğu'da Arap olmayan bir devlete, Türkiye'nin ise kendisine destek olacak küresel bir güce ihtiyacı olduğundan, iki ülkenin Orta Doğu'da stratejik ortaklık çerçevesinde hareket ettiği belirtilmiş, ancak bu politikanın Türkiye açısından ağır sonuçlar doğurduğundan bahsedilmiştir.²²⁰

Orta Doğu'nun 1990'lı yıllardaki mevcut durumunun açıklanmasında Orta Doğu'da uzun yıllardır görevde olan liderlerin bölgedeki statikliğinin nedenleri arasında yer aldığı belirtilmiştir. Kral Hüseyin ve Hafız Esad'ın ölümü, Saddam Hüseyin'in ABD işgali sonrasında devrilmesi, Kral Fahd'ın hastalığı, Bülent Ecevit ve Süleyman Demirel'in siyasetten emekli olmaları gibi örneklerle yer verilmiştir.²²¹ Orta Doğu ülkelerinde yıllardır görevde olan liderlerin değişmeye başlaması, bölgede yaşanan değişimler konusunda derginin kullandığı argümanlardan birisi olmuştur.

²²⁰ Yunus Sönmez, "Körfezde iki kriz, iki yönetim", **a.g.e.**, Sayı: 1, Haziran 2003, s.23.

²²¹ Kösebalaban, "Orta Doğu'da değişen stratejik dengeler", **a.g.e.**, Sayı.9, Şubat 2004, s.72.

2000’li yılların başında Orta Doğu’daki belirsizliklerin arttığı bir ortamda Türkiye’de değişen yönetimle birlikte bölgede Türkiye’ye karşı bakış açısının değiştiği söylenmektedir. Arap ülkelerinin Türkiye’yi farklı sebeplerden ötürü dışlamasına karşın son dönemde bu durumun değişmeye başladığı belirtilmektedir. Bu durum “*Türkler Arapları, Araplar da Türkleri yeniden keşfetti*”²²² şeklinde ifade edilmiştir. Anlayış dergisinin Orta Doğu değerlendirmelerinden birinde dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ve Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan’ın Orta Doğu ziyaretlerinde bölge halklarının kendilerine gösterdiği ilginin ifade edilişi şu şekildedir:

“Kuveyt’e giden Türkiye Cumhurbaşkanı ve beraberindeki iş adamları heyeti orada ‘ev sahibi’ sıfatıyla karşılanıyor. ‘Size hoş geldiniz demek uygun düşmez, çünkü burası sizin mülkünüz!’ diyorlar. (...) Şam’da Suriye Devlet Başkanı Esad ile yürüyen Başbakan Erdoğan’a ahali o kadar ilgi gösteriyor ki, Osmanlı sultanı Şam valisiyle dolaşıyor hissine kapılıyorsunuz.”²²³

Anlayış dergisinin Orta Doğu değerlendirmelerinde Osmanlı mirasına yapılan vurgunun zaman zaman popülist bir söylemle de öne çıktığını göstermesi bakımından bu örnek açıklayıcı görünmektedir.

Orta Doğu’yu ve Orta Doğu’da meydana gelen gelişmeleri başta petrol olmak üzere enerji ve doğal kaynaklardan bağımsız olarak değerlendirilmek mümkün değildir. Orta Doğu’nun enerji ve doğa kaynaklarıyla öne çıkması, bu yüzden küresel güçlerin ilgisinin bölgeye olan ilgisinin oldukça yüksek düzeyde olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Nitekim Anlayış dergisinde, dünya ekonomisinin petrol ve doğalgaza bağımlılığından ötürü Orta Doğu’nun önemli bir jeostratejik merkez olduğu, ancak bu fırsatın ‘mevcut durum’da kullanılamadığı şu şekilde ifade edilmiştir:

“Orta Doğu, potansiyel bir çatışma alanı olarak durmaktadır. Bunun en önemli sebeplerinden birisi, bölgenin jeoekonomik kaynaklarıyla ulus-devlet sınırlarının oluşturduğu cari siyasî yapılanma arasındaki uyumsuzluktur. Birinci Dünya Savaşı sonrasında masa başında çizilen ve sömürgeci dönemin izlerini taşıyan yapay sınırlar, petrol ve su kaynaklarının tek bir siyasi yapıda toplanmasını engelleme esası üzerine bina edildi. Bu paylaşım jeoekonomik bir parçalanmayı da beraberinde getirdi.”²²⁴

²²² Hatice Boynukalın Şenkardeşler, “Türkiye’nin Arap âleminde parlayan yıldızı”, **a.g.e.**, Sayı:14, Temmuz 2004, s.72.

²²³ Özel, “Kimlik, Medeniyet ve Siyaset”, **a.g.e.**, s.16.

²²⁴ Barış Şanlı, “İslam dünyasının jeoekonomik önemi”, **a.g.e.**, Sayı: 6, Kasım 2003, s.62.

Dergiye göre komşularla sıfır sorun ilkesinin, ‘mümkün’ Orta Doğu politikaları açısından kritik önem ifade ettiği belirtilmişti. Bu noktada Türkiye'nin Orta Doğu ülkeleriyle geliştirdiği diyaloglar ve ilişkiler derginin dikkat çektiği konulardan birisi olmuştur. Anlayış dergisinde, Orta Doğu konusunda bölgesel entegrasyon seçeneğinin dikkate alınması gerektiğinin ileri sürüldüğü söylenebilir. Dergide bu husus şöyle ifade edilmektedir:

“90’lı yıllarda bölgesel entegrasyon ancak bir ütopya olabilirdi; ama ilişkilerin geldiği son aşama, bunun mümkün olduğunu hissettiriyor (...) Geçen yüzyılda güney komşularımızla ilişkilerde hiç iyi bir sınav verememiş olsak da, ortak tarih algısı ve ortak çıkarlar temelinde bir araya gelmemek için ideolojik saplantılar dışında hiçbir ciddi engel bulunmuyor.”²²⁵

Dergide bölgesel entegrasyon sağlanmasının bölgedeki diğer ülkeler açısından da olumlu yansımaları olacağı belirtilmiş, Orta Doğu'nun istikrarı için bölgesel entegrasyonun önemine dikkat çekilmiştir.

Orta Doğu’da istikrarın sağlanması ise şüphesiz ki İsrail-Filistin sorununun çözümüne bağlıdır. Derginin Orta Doğu ile ilgili olan içeriklerinde, Orta Doğu’da yaşanan istikrarsızlığın temel nedeni olarak İsrail devleti görülmektedir. Türkiye’nin dış politika açılımlarının olduğu bir dönemde İsrail’in Gazze’ye saldırılar gerçekleştirmesinin nedeni dergide şu şekilde açıklanmıştır: “*Türkiye’nin dış politika açılımlarının eski Osmanlı coğrafyasında derinleştikçe tabii olarak güçlenmesi ve rafine hale gelmesidir. Türkiye çıkışlarıyla Orta Doğu’da sorunun kaynağına ışık tutmuştur: Sorun, İsrail sorunudur!*”²²⁶

Dergiye göre Türkiye dış politikada açılımlar gerçekleştirdikçe, “*dünyanın en gelişmiş cinayet şebekesi payesini kimselere bırakmayan İsrail devleti*”²²⁷ Orta Doğu’daki gücünü kaybetmektedir. Dergide İsrail-Filistin sorunu bağlamında İsrail karşıtı ve İsrail’in bir terör devleti olduğuna yönelik pek çok içeriğe rastlanabilir. Ancak, İsrail’in bir terörist devlet olduğunu ifade etmenin ve cinayetlerine tepki

²²⁵ Z. Tuba Kor, “Güney komşularımızla entegrasyona doğru”, **a.g.e.**, Sayı:77, Ekim 2009, s.66.

²²⁶ Taha Özhan, “Türkiye’siz bir ateşkes mümkün mü?”, **a.g.e.**, Sayı:69, Şubat 2009, s.71.

²²⁷ A. Kemal Bersay, “İsrail’in 62. Terör Yılı”, **a.g.e.**, Sayı:84, Mayıs 2010. s.35.

göstermenin insani bir duyarlılık olduğu “dünyanın gerçek problemi anti-semitizm değil, pro-İsrail’dir, pro-siyonizm’dir”²²⁸ şeklinde ifade edilmiştir.

Derginin Orta Doğu’da sağlanacak istikrara yönelik söylemiyle ilgili fikir veren ifadelerden bir tanesi şu şekildedir: “Filistin tarihi ve stratejik olarak bizim meselemizdir. Kudüs’ü yeniden barış yurdu yapmanın anahtarı Türkiye’dir.”²²⁹ Dergide yer alan diğer bir ifadede, Türkiye’nin Orta Doğu bölgesinde barışı sağlama noktasında tarihi geçmişini dikkate almak zorunda olduğu şu şekilde ifade edilmiştir:

“Türkiye tarihsel derinliğine doğru yol aldıkça, İsrail’in tarihsel yüzeyselliği sırtmaya başlıyor. Türkiye, Orta Doğu’nun toparlayıcı gücü olarak temayüz ettikçe, İsrail yönetimi Filistinliler üzerindeki baskısını şiddetlendiriyor. Türkiye, bölgesinde barışın hüküm sürmesini istiyor; İsrail bunu kendi varlığı için tehdit sayıyor.”²³⁰

Dergide yer alan bu ifadelerden, Türkiye’nin tarihi ve kültürel bağının olduğu ülkeler ile yakından ilgilenmesi gerektiği, bölgenin öncü gücü olarak sorunların çözümünde temel aktörlerden bir tanesi olması gerektiğinin vurgulandığı söylenebilir.

3.4.4. Balkanlar Değerlendirmeleri

Soğuk Savaş’ın sona ermesi, Türkiye’ye komşu olan bölgelerde önemli sonuçlar doğurmuş ve Türkiye’nin bu bölgelere yönelik politikalarında pek çok yenilik meydana getirmiştir. Bu anlamda Balkanlar, Türkiye’nin Soğuk Savaş’ın ardından özel önem verdiği ve gelişmelere müdahil olduğu bölgelerden biri olmuştur.

Osmanlı Devletinin idaresinde oldukça uzun bir dönem geçiren Balkanlar, günümüzde Türkiye’nin dış politikada önemle üzerinde durduğu bir konudur. Anlayış dergisinin içeriklerinde ise Balkanlar konusuna çok az yer verildiği görülmektedir. Bununla birlikte Balkanların önemini gösteren ifadelerden biri şu şekildedir: “Avrupa’nın birçok köşesinde ‘bizim’ oluşunun izleri hâlâ canlı. Düşmanlık etmek isteyenler de önce buraya vuruyor. Taş köprüler yıkılsa da, tarih köprüleri kalıcıdır.”²³¹

²²⁸ Yücel Bulut, “İsrail versus İnsanlık”, **a.g.e.**, Sayı: 69, Mart 2009, s.22.

²²⁹ M. İbrahim Turhan, “Bizim Filistin”, **a.g.e.**, Sayı:2, Temmuz 2003, s.36.

²³⁰ Özel, “Tarihi derinlik, barışın teminatıdır”, **a.g.e.**, Sayı: 78, Kasım 2019, s.16.

²³¹ M. İbrahim Turhan, “Bizim Avrupa”, **a.g.e.**, Sayı: 3, Ağustos 2003, s. 31.

Soğuk Savaş döneminde Balkan devletlerinin toprak bütünlüklerinin korunması yönünde politikalar izleyen ve bu yöndeki söylemini sürdüren Türkiye, Yugoslavya'nın dağılacağından anlaşılmamasından sonra bölgedeki Türk ve Müslüman grupların haklarını korumaya çalışan bir politika benimsemiştir. 1990'lı yıllarda Balkanlarda meydana gelen çatışmalardan ciddi şekilde zarar gören grubun Türkler ve Müslümanlar olduğu halde, meydana gelen gelişmeler özellikle AB ülkeleri, ABD ve Rusya'yı da yakından ilgilendirdiğinden, Türkiye'nin Balkanlara yönelik olarak tek başına bir politika takip etmesine imkân olmadığı belirtilmiştir.²³² Yugoslavya bunalımını, ABD'nin öncülüğündeki Körfez Savaşı'na Almanya'nın bir cevabı olarak değerlendiren dergide, Türkiye'nin bölgedeki Müslüman ve Türk grupların korunması için BM ve NATO çerçevesinde çeşitli girişimlerde bulunmuş olmasının Osmanlı mirasını canlandırma çabaları olarak anlaşılmaması gerektiği ifade edilmiştir:

“Osmanlı'nın mirasçısı Türkiye, 1990 sonrasında Boşnak, Arnavut ve Makedonlara destek verdi. ABD ise bölgede etkinliğini artırmak için stratejik işbirliğine girebileceği milletler olarak Boşnak ve Arnavutları gördü. Bu nedenle Türkiye, tarihi-kültürel sorumluluğunun Amerikan küresel stratejisiyle örtüştüğü oranda ABD ile stratejik işbirliğine gitti.”²³³

Dergiye göre Balkanlar, Türkiye ve Yunanistan arasındaki tarihi rekabetin devam ettiği bir ‘hayat alanı’ olarak görülmektedir. Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası dönemin ilk yıllarında Balkanlarda ABD ile birlikte hareket ederek sınırlı bir avantaj elde etmiş olsa da, günümüzde AB kartını kullanan Yunanistan'ın daha avantajlı bir durumda olduğu vurgulanmaktadır. Türkiye'nin eski dinamizmini yeniden kazanması için ise Balkanlarda yaşayan Türk ve Müslümanlar gruplar ile geliştirilecek ilişkilerin önemine şu şekilde dikkat çekilmiştir: *“Osmanlıdan kalma Müslüman nüfus Türkiye'ye bölgede geniş etkinlik alanı sağlamaktadır. (...) Türkiye'nin Balkanlarda etkili bir güç olması Türk Milliyetçiliği ile İslami kimliğin uyum içinde kaynaştırılmasına bağlıdır.”*²³⁴

²³² Mesut Özcan, “Türkiye'nin Balkan politikası”, **a.g.e.**, Sayı:7, Aralık 2003, s. 48-50.

²³³ Zafer Şen, “Büyük güçlerin yüzleşme alanı olarak Balkanlar **a.g.e.**, Sayı:7, Aralık 2003, s. 44-46.

²³⁴ Adem Yılmaz, “Balkanlarda Türk-Yunan rekabeti”, **a.g.e.**, Sayı:7, Aralık 2003, s.50-54.

Balkanlar tarihinin kaleme alındığı bir makalede, Balkanların hızlı bir şekilde Osmanlı hâkimiyetine geçmesinin, Osmanlı idaresinin bölgede ticari ve siyasi bütünlüğü sağlamasından ve çok kimlikli bir yapının kurulmasından kaynaklandığı; ancak, bu çeşitliliğin 19. yüzyılda milliyetçilik akımının sebep olduğu ayaklanmalar ve devamındaki gelişmeler neticesinde bozulduğu belirtilmiştir.²³⁵ Balkanların Osmanlı idaresinden çıkmasının doğurduğu elem şu şekilde ifade edilmiştir:

“Balkanları Türkler kadar seven olmadı. (...) Rumelililer Anadolu’ya hicret ederken Balkanları da yanlarında taşıdı. Anadolu Balkanları ne kadar özlüyorsa, Balkanlar da Anadolu’ya o kadar hasret. Bu iki stratejik yarımada İstanbul’da vuslata erebilir. Zümrüdüanka’nın her iki kanadıyla uçması, İstanbul’un küresel ufuklara yükselmesi, Balkanların da yeniden medeniyet merkezi olmasının tek yoludur.”²³⁶

Soğuk Savaş’ın ardından Türkiye’nin Balkanlar nezdinde sadece kriz zamanlarında harekete geçen politikalar üretmesi yerine, Balkanlar’da yer alan hemen her ülkede, sayıları değişmekle birlikte Türk azınlıklarının varlığı dolayısıyla bölgedeki diğer güçlerden bağımsız makul bir Balkan politikası geliştirmesinin elzem olduğu belirtilmektedir.²³⁷

²³⁵ Fatma Sel Turhan, “Çeşitliliğin arkasındaki ‘saklı geçmiş’: Balkanlar”, **a.g.e.**, Sayı:7, Aralık 2003, s. 42-44.

²³⁶ “Zümrüdüanka’nın Kırık Kanadı: Balkanlar”, **a.g.e.**, Sayı:7, Aralık 2003, s.1.

²³⁷ Fatma Tunç Yaşar, “Osmanlı Avrupa’sından azınlık coğrafyasına: Balkanlarda Türkler”, **a.g.e.**, Sayı:7, Aralık 2003, s.62-64.

SONUÇ

Bu çalışmada, bir siyasi düşünce dergisi olan Anlayış dergisinin 21. yüzyıl Türkiye'si için önerdiği dış politika vizyonu analiz edilmiştir. Derginin önerdiği vizyona bağlı olarak Türkiye'nin dış politikada benimsemesi gereken kimliğinin nasıl bir “anlayış” ve “üslup” ile inşa edildiğine işaret edilmeye çalışılmıştır.

Anlayış dergisinin dış politika vizyonunu araştırmaya yönelik yapılan bu çalışmada, gerçekliğin, ona ilişkin olarak paylaşılan bir “anlayış” doğrultusunda inşa edildiğini savunan inşacılık yaklaşımı temel alınmıştır. İnşacılığa göre “anlayış”lar zamana, mekâna ve topluluklar arasında paylaşılan düşüncülere göre oluştuğuna göre, inşacı bir yaklaşımı benimseyen bu çalışmanın ulaşmaya çalıştığı amaç, Anlayış dergisinin Türk dış politikasına yönelik tasavvur ettiği vizyonu nasıl bir zihniyet dünyasının ürünü olarak inşa ettiğidir.

Çalışmanın metodu, inşacı yaklaşıma uygun olarak, olgu ve süreçlerin söylem düzeyinde incelenebileceğini savunan söylem analizidir. Söylem analizini benimseyen çalışmaların temel ortak noktası, söylemin anlamı, dünyayı, kimlikleri ve sosyal ilişkileri yarattığı ve değiştirmekte önemli bir rolü olduğunu savunmalarıdır. Bir yaklaşım olarak inşacılık ve bir metot olarak söylem analizi; söylemlerin hangi kavramlar etrafında oluşturulduğunun, nasıl bir dünya görüşünün parçası olarak dile getirildiğinin, dış politikada nasıl bir vizyon üretildiğinin araştırılmasına olanak sağlamaktadır.

Anlayış dergisinin 2003 yılında yayın hayatına başlamasından kısa bir süre önce, Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından çift kutuplu dünya düzeni yerine Amerika Birleşik Devletleri'nin liderliğinde tek kutuplu bir dünya düzeninin ortaya çıktığı savunulmuştur. 11 Eylül saldırılarından sonraki süreçte ise Avrupa Birliği, Çin, Rusya, Hindistan, Japonya gibi uluslararası aktörlerin küresel sorunlarda daha etkili olmaya başlamaları çok kutuplu bir dünya düzeninin oluşmakta olduğuna işaret etmiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından meydana gelen gelişmelerin etkisinin hızlı bir şekilde hissedildiği tüm dünyada, çok kutupluluğun imkân verdiği

hareket kabiliyeti ile Türkiye dış politikada yeni açılımlar yapmak ve alternatif politikalar üretmek arayışında olmuştur.

Cumhuriyetin ilanından Soğuk Savaş'ın sona erdiği 1990'lı yıllara kadar Türk dış politikasını şekillendiren iki ana ilke Batıcılık ve statükoculuktur. Türkiye'nin temel dış politika amacı ve üslubu olan “Yurtta sulh, cihanda sulh” diskurunda karşılığını bulan statükoculuk ve Batıcılık ilkeleri, Soğuk Savaş dönemi boyunca Türk dış politikasının temel düsturu olmuştur. Soğuk Savaş'ın bitişi ise Türkiye'nin bu ilkeleri yeniden değerlendirmesine neden olmuş, “Batı'ya rağmen Batı” anlayışının geçerliliğini yitirdiği anlaşılmıştır. Soğuk Savaş'ın ardından 21. yüzyılın başına kadar, Türk dış politikasında Avrasyacı, Yeni Osmanlıcı ve Türkçü kimlikleri tasavvur eden söylemler öne çıkmış olsa da, bu kimlik tasavvurlarından hiçbirisi Türk dış politikasında etkili olabilecek bir vizyon oluşturmamışlardır.

21. yüzyılın başı ise Türk dış politikasında hem yeni bir vizyonun belirlendiği hem bu yeni vizyonu oluşturan kavramların üretildiği bir dönem olmuştur. Bu dönemde Anlayış dergisinin Türk dış politikasına yönelik önerdiği vizyon ve bu vizyonu inşa ederken kullandığı kavramlar dikkat çekici bulunmuştur. Bu sebeple Anlayış dergisinin örnek olarak araştırılmasına karar verilmiştir.

Anlayış dergisinin 21. yüzyıl dış politika vizyonunun izini sürmeyi ve dış politika söylemlerinin nasıl bir dünya görüşünü yansıttığını örneklendirmeyi amaçlayan bu çalışmada, tek bir cümleyle ifade etmek gerekirse, Anlayış dergisinin 21. yüzyıl Türkiye'si için İslamcılık ve Osmanlıcılık üzerinde yükselen bir dış politika vizyonu inşa ettiği sonucuna varılmıştır.

Anlayış dergisi, İslamcılık ve Osmanlıcılık üzerinde yükselen bu vizyon uyarınca, dış politikanın öncelikle özgüven üzerine inşa edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Dergiye göre bu psikolojik özgüvenin oluşmasında “tarih” en önemli unsurdur. Dergi, özgüvene dayalı olarak inşa edilecek bir dış politikada, temelde iki düzlemde değişiklik gerektiğine işaret etmiştir. Birincisi, geleneksel Türk dış politikasının statükocu anlayışı yerine, gerek küresel gerekse bölgesel krizleri ortaya çıkaran süreçlerde ve bu krizlerin çözümünde etkin olunmasına ilişkin proaktif bir

anlayışın benimsenmesidir. İkincisi ise, cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte benimsenen ve Soğuk Savaş dönemi boyunca Türk dış politikasında etkili olan Batıcılık yerine İslamcılık ve Osmanlıcılığın dış politikanın belirlenmesinde dikkate alınması gerektiğidir.

Türkiye'nin kuruluşunda Batıcı bir dış politikayı benimsemesinde etkili olan önemli bir husus, kuşkusuz ki, 19. yüzyıldan beri süre gelen Batı'nın egemen konumunun, kurucu kadro tarafından, yeni kurulan devletin uluslararası sistemde egemen ve bağımsız bir şekilde yaşamasının temel şartı olarak algılanmış olmasıdır. Cumhuriyetin kuruluşunda Türk dış politikasının Batıcı karakterinin; yeni kurulan devletin ulusçu karakterine tehlike arz eden etnik Kürt, laik karakterini tehdit eden İslamcı ve rejimine muhalif olan Komünist kanatlarla mücadeleleri sonucunda şekillendiği söylenebilir. Bu anlamda, Batılı güçlerle mücadele edip kurulmuş olan Türkiye'nin siyasal, kültürel ve sosyal alanlarda Osmanlı'dan farklı bir batılılaşma hareketi içerisine girerken uluslararası sistemde statükocu bir tavır alması, Batıcı kimliğinin güvencesi olmuştur.

Anlayış dergisi, Türkiye'nin 21. yüzyılın dış politikasında, kendi toplumsal dinamiklerini dikkate alan bir vizyon geliştirmesi gerektiğini vurgularken Türk dış politikasının Batıcı –aynı zamanda milliyetçi- karakterdeki kimliğinin terk edilmesi gerektiğine işaret ettiği söylenebilir. Anlayış dergisinin Osmanlıcılık ve İslamcılık üzerinde inşa ettiği vizyon, bugün de çeşitli meselelerde Türkiye'nin gündeminde olan Kürt ve İslamcı kimlik taleplerini kapsayacak bir çözüm önerisi olarak sunulmuştur.

2003 ile 2010 yılları arasında toplam 84 sayı yayınlanan Anlayış dergisinde dış politika konusunda yazılan 670 yazının 235'i Orta Doğu, 121'i İslamcılık-muhafazakârlık-milliyetçilik tartışmaları, 92'si Avrupa Birliği, 46'sı ABD, 39'u medeniyetler çatışması/ittifakı, 31'i Afrika, 25'i Rusya, 22'si Çin, 22'si Kafkasya, 22'si Balkanlar ve 15'i Latin Amerika hakkındadır. Dış politika yazılarının en çok Orta Doğu ile ilgili olduğu görülmektedir. Bu durum, derginin yayınlandığı dönemde dünya siyasetinin gündeminde Orta Doğu bölgesinin yer almasına bağlanacak olsa bile, “dünyayı Türkiye'ye, Türkiye'yi dünyaya taşımak” misyonunu benimseyen bir düşünce dergisi için, bir eksikliktir. Derginin dış politika değerlendirmelerinin Orta

Doğu bölgesi, İslamcılık-muhafazakârlık-milliyetçilik tartışmaları, AB, ABD ve medeniyetler çatışması/ittifakı konu başlıklarında yoğunlaştığı görülmektedir. Araştırmanın kapsamına da, kimlik kavramıyla ilgili olmaları sebebiyle, derginin üzerinde yoğunlaştığı bu konu başlıkları ve bu konu başlıklarına ilave olarak Balkanlar girmiştir. Afrika, Rusya, Çin, Kafkasya ve Latin Amerika konu başlıkları altında tasniflenen yazılar daha çok ekonomi ve enerji konularıyla alakalı olması sebebiyle araştırmanın kapsamına girmemiştir.

Araştırmanın kapsamına giren konularda derginin önerdiği vizyonu inşa eden söylemleri kısaca hatırlamak gerekirse; İslamcılık, muhafazakârlık ve milliyetçilik tartışmalarında örneklendirildiği üzere, muhafazakârlığın, iç ve dış kuşatma altında kalan İslamcılığa siyasî taleplerde bulunmayan bir yol haritası olduğu belirtilirken; milliyetçiliğin, Türkiye'yi belirli sınırlara hapsedtiği vurgulanarak, Türkiye'ye Osmanlı Devleti dönemindeki gibi farklılıkları içeren bir yapının uygun olduğu ifade edilmiştir.

Derginin medeniyetler çatışması/ittifakı tartışmalarına olan yaklaşımında hem çatışma tezinin hem ittifak girişiminin eleştirildiği görülmektedir. Medeniyetler çatışmasına yönelik sert eleştiriler getirilirken, İslam dünyası ve Batı arasındaki ilişkilerde tarihsel önyargılar, kuşku ve güvensizlik var olduğu müddetçe medeniyetler arasında bir diyalogun “mümkün” olamayacağı görüşü de sıkça ifade edilmiştir. Bu görüşün yanında, medeniyetler ittifakı söylemi sayesinde Türkiye'nin Batı ile ilişkilerini yeniden tanımladığı ve kendisine uluslararası ilişkilerde merkezi bir misyon kazandırdığı görüşü de yer almaktadır. Medeniyetler İttifakı girişimi ile Türkiye'nin kendi medeniyet kimliğinin bilincinde olarak Batı medeniyetinin ve Batı'nın medeniyet seviyesine ulaşılacak istenmesinin bir sonucu olarak Türk dış politikasında etkili olan Batıcılık ilkesinin anlamının yeni bir psikoloji ile yeniden belirlenmesi gerektiği, derginin söylemlerinde ön plandadır.

“Siyasi bir cüce” olarak nitelenen AB'nin yaşadığı sorunları aşmasının ve gelecekte küresel bir güç olmasının yolunun Türkiye'den geçtiği ifade edilen dergide, Türkiye'nin birliğe üye olarak ya da olmadan da birlik ülkeleri ile ilişkilerinin kopma noktasına gelmeden belirli bir ölçüde devam edeceği öngörülmektedir. “Modern Moğollar” olarak nitelenen ABD'nin ise 11 Eylül saldırılarından sonra küresel bir

imparatorluk arayışı içinde olduğu ve bu arayışın dünyayı kaosa götürdüğü öne sürülen dergide, Türkiye'nin ABD'nin hâkimiyet mücadelesinin merkezinde yer aldığı belirtilmektedir. Dergiye göre, ABD'nin imparatorluk arayışında olduğu bu süreçte, Türkiye, bir yandan ABD'nin stratejik ortağı iken ve 11 Eylül sonrasında model ülke olarak öne çıkarken bir yandan da hâkimiyet mücadelesinin merkezinde yer alması düşündürücüdür. Anlayış dergisinde, Batı ile ilişkilerde yaşanan ikilemler sebebiyle Türkiye'nin 21. yüzyıl dış politikasında bir çeşitlenmeye ihtiyaç olduğu vurgulanmıştır.

Orta Doğu bölgesinin yeniden inşa edilmesini içeren bir girişim olan Büyük Orta Doğu Projesi'nin aynı zamanda ABD'nin ihtiraslarının da ne kadar “büyük” olduğunu ortaya çıkardığını dile getiren Anlayış dergisi, Türkiye ve Orta Doğu ülkelerinin ortak tarih algısı temelinde bir araya gelebileceği bir bölgesel entegrasyon seçeneğini dikkate alan söylemlere yer vermiştir. Tarihi ve coğrafi geçmişiyle Türkiye'nin Orta Doğu için gerçek bir model ülke olma ihtimalinin “muhtemel” olduğu, ancak bu ihtimalin Batılı güçlerin istekleri doğrultusunda değil, Osmanlı tarih mirasını ve bölgenin dinamiklerini dikkate alan bir Türkiye'nin komşularla sıfır sorun hedefi doğrultusunda proaktif bir dış politika benimsemesiyle “mümkün” olabilecektir. Orta Doğu ülkeleriyle geliştirilecek ilişkilerde böyle bir yol izlenmesinin hem ABD hem de dünya için daha sağlıklı olacağı öngörülmüştür.

Anlayış dergisinin İslamcılık, milliyetçilik ve muhafazakârlık tartışmalarındaki tutumu, medeniyetler çatışması/ittifakı tezlerine yönelik eleştirileri, Batı ve Orta Doğu hakkındaki dış politika değerlendirmeleri, derginin dış politika vizyonunda İslamcı ve Osmanlıcı bir dünya görüşünün yer aldığını destekler niteliktedir.

Anlayış dergisi Osmanlıcılık ve İslamcılık temelinde inşa ettiği bu vizyonu “Mukadder”, “Muhtemel”, “Mevcut”, “Muhayyel” ve “Mümkün” kavramlarıyla oluşturduğu “5 M Nazariyesi” ile kuramlaştırmıştır. Bu kavramların nazariye içinde bir “perspektif” oluşturacak şekilde kullanımlarını hatırlamak gerekirse; “Mukadder”i ilahi düzlemde kaçınılmaz olan şeklinde tanımlayan Anlayış dergisi, ilahi düzlemde bazı şeylerin gerçekleşmesinin başka şeylere göre daha “Muhtemel” olduğunun

bilincindedir ve dünya düzeninin içinde bulunduğu “Mevcut” durumu anlamlandırıp “Muhayyel”in büyüüne kapılmadan “Mümkün” olan çözümü aramaktadır.

Anlayış dergisi, uluslararası düzene eleştiriler yönelterek, düzenin “mevcut” durumunun kaotik olduğunu ve kaotik ortamlarda kaos yasalarının geçerli olduğunu belirtmiştir. Tanımlamış olduğu kaos yasalarına göre bir dış politika söylemi üreten Anlayış dergisi, kontrolden çıkmış bir dünyada bilinçli ve sistemli hareket edebilen toplulukların küçük bir girdiyle büyük sonuçlar elde edebilmesinin “mümkün” olduğu görüşündedir. Nazariyeyi oluşturan kavramların işaret ettiği üzere Anlayış dergisinin inşa ettiği dış politika vizyonu, dergiye göre, gerçekçi ve hayata geçirilebilirdir.

Kaotik ortamlarda bilinçli hareket edebilen toplumların küçük bir girdiyle büyük sonuçlar elde edilebileceği görüşünün, “kaostan kozmosa geçişin aktörleri” olmaya gayret eden toplumların psikolojisini yansıttığı söylenebilir. Bu toplumların psikolojisini hatırlayacak olursak, uluslararası sistemin içinden geçtiği her yeni süreçte, tarihî ve coğrafi birikimlerini yeniden anlamlandırarak gerektiği anda ve gerektiği şekilde kullanan toplumlar “tarihi bir yürüyüşe” çıkmaktadır. 21. yüzyılın başında Türk dış politikasının kendi tarihi ve coğrafi birikimlerine dayanarak stratejik derinlik düşüncesi çerçevesinde yeni bir “yolculuğa” başladığı aşikârdır.

Anlayış dergisinin yayın hayatına başlarken bir “yolculuğa” çıkmış olduğundan bahsetmesinden hareketle, derginin dış politika vizyonunu, fenomenolojik anlamlarıyla “Yolculuk”, “Pusula”, “Rota” ve “Varış Noktası” kavramlarının yardımıyla ve bu kavramlara denk düşen söylemlerin örneklendirilmesiyle inceleyen bu çalışmada, Anlayış dergisinin çıktığı bu yolculuğun “tarihi bir yürüyüş” olduğu anlaşılmıştır. Pusulasını “5 M Nazariyesi” olarak kabul ettiğimiz bu yolculuğun rotası “Kaostan Kozmosa”, varış noktası -vizyonu- ise “Muhtemel Dünyanın Mümkün Türkiye’si” olarak görülmektedir.

Statükocu kabulün karşılığı olarak ifade edildiği belirtilen “Yurtta sulh, cihanda sulh” diskuru 20. yüzyılda Türkiye’nin temel dış politika üslubu ve amacı olmuştur. Proaktif bir dış politikanın karşılığı olarak ifade edilen “Muhtemel dünyanın, Mümkün Türkiye’si” diskurunun ise 21. yüzyıl Türkiye’sinin dış politika üslubu ve amacı olarak Anlayış dergisinin Türk dış politikasına önerdiği bir perspektif olduğu sonucuna varılmıştır.

KAYNAKÇA

Kitaplar:

- Ahmad, Feroz: **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, çev. Ahmet Fethi, İstanbul, Hil Yayınları, 1996.
- Atılğan, Gökhan: “Tarımsal Kapitalizmin Sancağı Altında”, **Osmanlıdan Günümüze Siyasal Hayat**, Ed. Gökhan Atılğan, Cenk Saraçoğlu, Ateş Uslu, İstanbul, Yordam Kitap, 2015, s. 387-501.
- Baharççek, Abdülkadir: “Soğuk Savaşın Anlamı ve Sona Ermesinin TDP Üzerindeki Etkileri”, **21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası**, Ed. İdris Bal, İstanbul, Alfa, s.30-45.
- Balcı, Ali: **Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler, Uygulamalar**, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2013.
- Bali, Rifat N.: **Revival of Islam in Turkey in the 1950's through the Reports of American Diplomats**, İstanbul, Libra, 2011.
- Berger, Peter: **The Social Reality of Religion**, Middle-sex, Penguin Books, 1976.
- Berger, Peter, Thomas, Luckmann: **The Social Construction of Reality**, Middlesex, Penguin Books, 1991.
- Bilgin, Nuri: **Kimlik İnşası**, Ankara, Aşina Kitaplar, 2007.
- Bilgin, Nuri: **Kollektif Kimlik**, İstanbul, Sistem Yayıncılık, 1999.
- Bilgin, Nuri: **Sosyal Bilimlerin Kavşağında Kimlik Sorunu**, İzmir, Ege Yayıncılık, 1994.
- Bloom, William: **Personal Identity, National Identity and International Relations**, Cambridge, Cambridge University Press, 1990.
- Bozdağlıoğlu, Yücel: **Turkish Foreign Policy and Turkish Identity: A Constructivist Approach**, New York & Londra, Routledge, 2003.
- Burkitt, Ian: “Relations, Communications and Power”, **The Politics of Constructionism**, Ed. Irving Velody, Robin Williams, London, Thousand Oaks, New Delhi, Sage Publications, 1998, pp. 121-131.
- Checkel, Jeffrey T.: “Constructivism and Foreign Policy”, **Foreign Policy: Theories, Actors, Cases**, Ed. Steve Smith, Amelia Hadfield, Tim Dunne, Oxford, New York, Oxford University Publishing, 2008, pp. 71-82.

- Clotz, Audie, Lynch, Cecelia: **Strategies for Research in Constructivist International Relations**, New York, M. E. Sharpe, 2007.
- Çakmak, Haydar: “Türk Dış Politikasında Karar Alma ve Uygulama Yöntemleri”, **Türk Dış Politikası 1919-2008**, Ed. Haydar Çakmak, Ankara, Platin Yayınları, 2008, s.31-39.
- Çalış, Şaban H.: **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri-Kimlik Arayışı, Politik Aktörler ve Değişim**, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2015.
- Çalış, Şaban H.: “Ulus, Devlet ve Kimlik Labirentinde Türk Dış Politikası”, **Türkiye’nin Dış Politika Gündemi: Kimlik, Demokrasi, Güvenlik**, Ed.. Şaban H. Çalış, İhsan D. Dağı, Ramazan Gözen, Liberte Yayınları, Ankara 2001, s. 3-34.
- Davutoğlu, Ahmet: **Stratejik Derinlik**, 112.bs., İstanbul, Küre Yayınları, 2016.
- Davutoğlu, Ahmet: **Küresel Bunalım:11 Eylül Konuşmaları**, 42. bs., Küre Yayınları, 2017.
- Efegil, Ertan: “Kimlik ve Dış Politika İlişkisi”, **Sosyolojik Unsurların Dış Politikaya Etkisi**, Ed. Ertan Efegil, Gündoğan Yayınları, 2017, s. 231-248.
- Ekinci, Necdet: **II. Dünya Savaşından Sonra Türkiye’de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkiler**, İstanbul, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1997.
- Erdoğan, Mehmet Murat: **Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri 1990-2005**, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2006.
- Giddens, Anthony: **The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration**, Berkley, Los Angeles, University of California Press, 1986.
- Güleç, Cengiz: **Türkiye’de Kültürel Kimlik Krizi**, Ankara, Verso Yayınları, 1992.
- Heywood, Andrew: **Siyasetin ve Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları**, çev. Fahri Bakırcı, BB101 Yayınları, 2016.
- İlkin, Selim: “A History of Turkey’s Association with the European Community”, **Turkey and the European Community**, Ed. Ahmet Evrim, Geoffrey Denton, 1990, pp.35-49.

- İnalçık, Halil: **Rönesans Avrupası: Türkiye'nin Batı Medeniyetiyle Özdeşleşme Süreci**, 8.Baskı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.
- Jackson, Robert, Georg Sorensen: **Introduction to International Relations: Theories and Approaches**, 4. bs., London, New York, Oxford University Press, 2010.
- Jorgensen, Marianne, Louise J. Philips: **Discourse Analysis as Theory and Method**, London, New Delhi, Sage Publications, 2002, (Çevrimiçi) <http://www.rasaneh.org/Images/News/AtachFile/27-3-1391/FILE634754469767402343.pdf> , 03.02.2019
- Kaliber, Alper: "Türk Modernleşmesini Sorunsallaştıran Üç Ana Paradigma Üzerine", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt III: Modernleşme ve Batıcılık**, Ed. Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s.107-124.
- Keyman, E. Fuat: "Atatürk ve Dış Politika Vizyonu", **Türk Dış Politikası 1919-2008**, Ed., Haydar Çakmak, Ankara, Platin Yayınları, 2008, s.155-162.
- Keyman, E. Fuat, Öniş, Ziya: **Turkish Politics in a Changing World: Global Dynamics and Domestic Transformations**, İstanbul, İstanbul Bilgi University Press, 2007.
- Kocatürk, Utkan: **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri**, Üçüncü Basım, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2007.
- Köseoğlu, Nevzat: **Milli Kültür ve Kimlik**, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2013.
- Kowert, Paul: "Agent Versus Structure in the Construction of National Identity", **International Relations in a Constructed World**, Ed. Vendulka Kubalkova, Nicholas Onuf, Paul Kowert, New York, M. E. Sharpe, 1998, pp. 101-122.
- Kubalkova, Vendulka, Nicholas Onuf, Paul Kowert: "Constructing Constructivism", **International Relations in a Constructed World**, Ed. Vendulka Kubalkova, Nicholas Onuf, Paul Kowert, New York, M. E. Sharpe, 1998, pp. 3-21.
- Maghroori, Ray, Bennett Ramberg: **Globalism Versus Realism: International Relations' Third Debate**, Boulder, Colorado, Westview Press, 1982.
- McSweeney, Bill: **Security, Identity and Interest: Sociology of International Relations**, Cambridge: Cambridge University Press, 1999.

- Mert, Nuray: “Muhafazakârlık ve Laiklik”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt V: Muhafazakârlık**, Ed. Ahmet Çiğdem, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s.314-345.
- Milliken, Jennifer: “Discourse Study: Bringing Rigor to Critical Theory”, **Constructing International Relations: The Next Generation**, Ed. Karin M. Fierke, Knud Erik Jorgensen, New York, M. E. Sharpe, 2001, pp. 136-158.
- Mircea, Eliade: **Kutsal ve Din Dışı**, Ankara, Gece Yayınları, 1991.
- Nunan, David: **Introducing Discourse Analysis**, London, Penguin, 1993.
- Okumuş, Ahmet: “Kavramların Stratejisi, Stratejinin Kavramları”, **Stratejik Zihniyet: Kuramdan Eyleme Ahmet Davutoğlu ve Stratejik Derinlik**, Ed. Talha Köse, Ahmet Okumuş, Burhanettin Duran, Küre Yayınları, 1.bs., 2014, s.15-46.
- Onuf, Nicholas G.: “A User’s Manual”, **International Relations in a Constructed World**, Ed. Vendulka Kubalkova, Nicholas Onuf, Paul Kowert, New York, M. E. Sharpe, 1998, pp. 58-78.
- Onuf, Nicholas G.: **World of Our Making**, South Carolina, University of South Carolina Press, 1999.
- Onuf, Nicholas G.: “The Politics of Constructivism”, **Constructing International Relations: The Next Generation**, Ed. Karin M. Fierke, Knud Erik Jorgensen, New York, M. E. Sharpe, 2001, pp. 236-254.
- Oran, Baskın: “Türk Dış Politikasının Teori ve Pratiği”, **Türk Dış Politikası Cilt I: 1919-1980**, Ed. Baskın Oran, 15. baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009, s. 46-53.
- Oran, Baskın: “SSCB’yle İlişkiler”, **Türk Dış Politikası Cilt II: 1980-2001**, Ed. Baskın Oran, 12.bs., İstanbul, İletişim Yayıncılık, 2010, s. 158-167.
- Oran, Baskın: “Uluslararası Ortam ve Dinamikler”, **Türk Dış Politikası Cilt III: 2001-2012**, Ed. Baskın Oran, 2.bs., İletişim Yayınları, İstanbul 2013, s. 14-51.
- Pamuk, Akif: **Kimlik ve Tarih**, 1.Baskı, İstanbul, Yeni İnsan Yayınevi, 2014.
- Philips, Andrew Bradley: “Constructivism”, **International Relations Theory for the Twenty-First Century**, Ed. Martin Griffiths, Oxon, Routledge, 2007, pp. 60-74.

- Rumelili, Bahar: “İnşacılık/Konstrüktivizm”, **Küresel Siyasete Giriş: Kavramlar, Teoriler ve Süreçler**, Ed. Evren Balta, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014, s.151-173.
- Schiffrin, Deborah, Deborah Tannen, Heidi E. Hamilton: “Introduction”, **The Handbook of Discourse Analysis**, Ed. Deborah Schiffrin, Deborah Tannen, Heidi E. Hamilton, Massachusetts, Oxford, Blackwell Publishing, 2001.
- Selçuk, Fatma Ülkü: “1965-1971 Döneminde Başbakan Demirel: Koşullar, Vaatler, İcraatlar”, **Türkiye’de Siyasi Liderlik: Dönemler, Özellikler ve Karşılaştırmalar**, Ed. Emre Toros, Ankara, Atılım Üniversitesi Yayınları, Haziran, 2011, s.41-120.
- Smith, Steve: “Introduction”, **International Relations Theories**, Ed. Tim Dunne, Milja Kurki, Steve Smith, Oxford, Oxford University Press, 2007, pp. 1-12.
- Sönmezoğlu, Faruk: **İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası**, Der Yayınları, İstanbul, 2011.
- Sterling-Folker, Jennifer: “Constructivist Approaches: Constructivism”, **Making Sense of International Relations Theory**, Ed. Jennifer Sterling-Folker, Colorado, Lynne Rienner Publishers, 2006, pp. 115-122.
- Tabak, Hüsrev: “Sosyalleşme, Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika”, **Sosyolojik Unsurların Dış Politikaya Etkisi**, Ed. Ertan Efegil, Gündoğan Yayınları, 2017, s. 175-206.
- Uçarol, Rıfat: **Siyasi Tarih 1789-2001**, İstanbul, Der Yayınları, 2006.
- Wendt, Alexander: **Social Theory of International Politics**, Cambridge, Cambridge University Press, 1999.
- Woods, Nicola: **Describing Discourse**, London, Hodder Arnold, 2006.
- Yılmaz, Hakan: **Avrupa Haritasında Türkiye**, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayın Evi, 2005.
- Zarakol, Ayşe: **Yenilgiden Sonra: Doğu Batı ile Yaşamayı Nasıl Öğrendi**, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2011.

Sürelî Yayınlar:

- Adler, Emmanuel: “Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics”, **European Journal of International Relations**, C.3, No: 3, 1997, pp.319-363.
- Ashizawa, Kuniko: “When Identity Matters: State Identity, Regional Institutions-Building, and Japanese Foreign Policy”, **International Studies Review**, C.10, 2008, pp. 571-598.
- Aydın, Mustafa: “Rüzgâra Karşı Durmak: Türk Dış Politikası Kırılmadan Esneyebilir mi?”, **Foreign Policy**, No: 34, Ekim-Kasım 2005, s.48-58.
- Bilge-Criss, Nur: “Türkiye-NATO İttifakının Tarihsel Boyutu”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, C.9, No:34, 2012, s.1-28.
- Deniz, Şadiye: “Orta Doğu'nun Yeniden İnşasının Yapı Bozumu: Büyük Orta Doğu Projesi Üzerine Bir Analizi”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.5, S.20, 2012, s.168-183.
- Dunne, Tim, Hansen, Lene, Wight Colin: “The End of International Relations Theory?”, **European Journal of International Relations**, vol.19, no.3, 2013, pp. 405-425.
- Erdem, Gökhan: “12 Eylül Darbesi’nin Türkiye’nin Avrupa İle İlişkilerine Etkileri: Avrupa Topluluğu Ve Avrupa Konseyi’yle İlişkiler”, **Ankara, Avrupa Çalışmaları Dergisi**, C.14, No:1, 2015, s.29-64.
- Erol, Mehmet Seyfettin: “11 Eylül Sonrası Türk Dış Politikasında Vizyon Arayışları ve Dört Tarz-ı Siyaset”, **Akademik Bakış Dergisi**, C.1, S.1, 2007, s.33-55.
- Erol, Mehmet Seyfettin, Ozan, Emre : “Türk Dış Politikasında Süreklilik Unsuru Olarak Siyasal Rejim”, **Gazi Akademik Bakış**, C.4, S. 8, 2011, s.13-38.
- Kirişçi, Kemal: “Türkiye daima kendisini AB’ye yakınlaştıracak politikalar izlemelidir”, **Mülakatlarla Türk Dış Politikası: Cilt I**, Ed. Habibe Özdal, Osman Bahadır Dinçer, Mehmet Yeğin, Ankara, USAK Yayınları, 2009, s.1-19.
- Kowert, Paul: “National Identity: Inside and Out”, **Security Studies**, C.8, No. 2-3, 1998-1999, pp. 1-34.
- Köse, Talha: “Türk Dış Politikasının Orta Doğu’daki Yeni Kimliği ve Çatışma Çözümlerinin Keşfi”, **Türk Dış Politikası Yıllığı**, 2010, s.623-662.

- Kürkçüoğlu, Ömer: “Çok yönlü bir dış politika izleyecek birikim ve maharet Dışışleri’nde var”, **Mülakatlarla Türk Dış Politikası: Cilt I**, Ed. Habibe Özdal, Osman Bahadır Dinçer, Mehmet Yeğin, Ankara, USAK Yayınları, 2009, s.21-47.
- Lapid, Yosef: “The Third Debate: On the Prospects of International Theory in a ‘Post-positivist’ Era”, **International Studies Quarterly**, C. 33, No: 4, 1989, pp. 235-254.
- Oğuzlu, Tarık: “NATO ve Türkiye: Dönüşen İttifakın Sorgulayan Üyesi”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, C. 9, S.34, 2012, s.99-124.
- Oran, Baskın: “Türk Dış Politikası: Temel İlkeleri ve Soğuk Savaş Ertesindeki Durumu Üzerine Notlar”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C.51, S.1, Ankara 1996, s. 353-370.
- Sayari, Sabri: “Turkish Foreign Policy in the Post-Cold War Era: The Challenges of Multi-Regionalism”, **Journal of International Affairs**, No:54, 2000, pp.169-182.
- Smith, Steve: “The Self Images of a Discipline: A Genealogy of International Relations Theory”, **International Relations Theory Today**, Ed. Ken Booth, Steve Smith, Cambridge, Polity Press, 1995, s. 1-37.
- Soydan, Mahmut: Gazi ve İnkılâp ,(Çevrimiçi) <http://www.atam.gov.tr/duyurular/dis-siyaset>, Erişim Tarihi: 13.06.2019.
- Uğuroğlu, Orhan: “Ahmet Davutoğlu neler söylüyor?”, (Çevrimiçi), <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/ahmet-davutoglu-neler-soyluyor-50758yy.htm>, Erişim Tarihi:15.02.2019.
- Ülgen, Sinan: “Turkey’s Shifting Foreign Policy: What’s Next?”, **Carnegie Europe**, Aralık 2010, (Çevrimiçi) <https://carnegieeurope.eu/2010/07/14/turkey-s-shifting-foreign-policy-what-next-pub-41198>, Erişim Tarihi: 16.02.2019.
- Ülman, Haluk, Sander, Oran: “Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler (1923-1968)-II”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt. 27, 1972, s. 2-24.
- Wendt, Alexander: “Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics”, **International Organization**, C. 46, No: 2, 1992, pp. 391- 425.
- Wendt, Alexander: “Constructing International Relations”, **International Security**, C. 20, No: 1, 1995, pp. 71-81.

Yavuz, Hakan M: “Cleansing Islam from the Public Sphere”, **Journal of International Affairs**. No: 54, 2000, pp. 21-42.

Yeşiltaş, Murat: “Türk Dış Politikasında Yeni Dönem”, http://file.setav.org/Files/Pdf/20140821180746_turk-dis-politikasinda-yeni-donem-pdf.pdf, Erişim Tarihi: 20.05.2019.

Anlayış Dergisi:

Afat, Ebru: “ABD’nin Mesih’i Obama mı?”, **Anlayış Dergisi**, Sayı:67, Aralık 2008, s.65-66.

Aktay, Yasin: “İkrar ile inkâr arasında AK Parti’nin kimliği”, **Anlayış Dergisi**, Sayı: 31, Aralık 2005, s.51-54.

Altun, Fahrettin: “AKP ve Muhafazakâr Demokrasi”, **Anlayış Dergisi**, Sayı:9, Şubat 2004, s.32-33.

Altun, Fahrettin: “İslamcılığın Muhafazakâr Demokrasiyle İmtihani”, **Anlayış Dergisi**, Sayı:31, Aralık 2005, s.42-43.

Altun, Fahrettin: “İşkence kâbusunda kaybolan Amerikan rüyası”, **Anlayış Dergisi**, Sayı:18, Kasım 2004, s.78-79.

Altun, Fahrettin: “Medeniyetler Çatışması Haince Bir Tezdir”, **Anlayış Dergisi**, Sayı:30, Kasım 2005, s.38-41.

Balcı, Ali: “Medeniyetler İttifakı: Problemler, Açmazlar, Hayaller”, **Anlayış**, Sayı: 72, Mayıs 2009, s. 46-50.

Bersay, A.Kemal: “İsrail’in 62. Terör Yılı”, **Anlayış Dergisi**, Sayı:84, Mayıs 2010, s.35-36.

Boynukalın Şenkardeşler, Hatice: “Türkiye’nin Arap âleminde parlayan yıldızı”, **Anlayış Dergisi**, Sayı:14, Temmuz 2004, s.72-73.

Bulut, Yücel: “İsrail versus İnsanlık”, **Anlayış Dergisi**, Sayı: 69, Mart 2009, s.22-24.

Çetinkaya, Yalçın: “Türkiye küresel barışın teminatıdır”, **Anlayış Dergisi**, Sayı:13, Haziran 2004, s.34-40.

Eker, Mücahit: “Sorunlarımızın Kaynağı Cumhuriyetin İrkçi Milliyetçiliği”, **Anlayış Dergisi**, Sayı:80, Ocak 2010, s.32-36.

- Emre, Akif: “Toplum mühendisliği projesi olarak muhafazakârlık”, **Anlayış Dergisi**, Sayı:9, Şubat 2004, s.28-29.
- Emre, Akif: “BOP’un İlk Sahneleri: Suriye ve Hamas”, **Anlayış Dergisi**, Sayı:11, Nisan 2004, s.70-72.
- Fazlıoğlu, İhsan: “İdeolojik savaş başladı mı?”, **Anlayış Dergisi**, Sayı: 1, Ocak 2003, s. 80-81.
- Gündüz, T. Ahmet: “Ekonomik ve Parasal Birlik”, **Anlayış Dergisi**, Sayı:3, Ağustos 2003, s.42-44.
- Kalın, İbrahim: “İttifak için önce medeniyet lazım”, **Anlayış Dergisi**, Sayı: 72, Mayıs 2009, s.44-46.
- Kayapınar, M. Arif: “Muhafazakârlık neyi muhafaza eder?”, **Anlayış Dergisi**, Sayı: 9, Şubat 2004, s. 30-31.
- Kösebalaban, Hasan: “Türkiye’nin yeni dış politika doktrini: Medeniyetler İttifakı”, **Anlayış Dergisi**, Sayı:72, Mayıs 2009, s.53-55.
- Kösebalaban, Hasan: “Kimlik ve çıkarlar arasında AKP dış politikası”, **Anlayış Dergisi**, Sayı:7, Aralık 2003, s.30-32.
- Kösebalaban, Hasan: “Orta Doğu’da değişen stratejik dengeler”, **Anlayış Dergisi**, Sayı:9, Şubat 2004, s.72-75.
- Küçükylmaz, Mücahit: “AB-Türkiye: Bir tereddüdün romanı”, **Anlayış Dergisi**, Sayı:21, Şubat 2005, s.36-40.
- Küçükylmaz, Mücahit: “Ak Parti Dördüncü Eğilimini Buldu!”, **Anlayış Dergisi**, Sayı:41, Ekim 2006, s.60-61.
- Özcan, Mesut: “Türkiye'nin Balkan politikası”, **Anlayış Dergisi**, Sayı:7, Aralık 2003, s. 48-50.
- Özhan, Taha: “Türkiyesiz bir ateşkes mümkün mü?”, **Anlayış Dergisi**, Sayı: 69, Şubat 2009, s.70-71.
- Özel, Mustafa: “Muhtemel dünyanın mümkün Türkiye’si”, **Anlayış Dergisi**, Sayı:2, Temmuz 2003, s. 12-17.
- Özel, Mustafa: “Milletin yurdu tarihtir”, **Anlayış Dergisi**, Sayı:3, Ağustos 2003, s. 16-21.
- Özel, Mustafa: “Niçin Türk oldular?”, **Anlayış Dergisi**, Sayı:57, Şubat 2008, s.18-20.

- Özel, Mustafa: “Ulustan millete yükseliş”, **Anlayış Dergisi**, Sayı:8, Ocak 2004, s. 22-27.
- Özel, Mustafa: “Yeni Dünya’nın Yeni Türkiye’si”, **Anlayış Dergisi**, Sayı:79, Aralık 2009, s.17-19.
- Özel, Mustafa: “Kadife devrimler, milliyetçilik ve kapı kulluğu”, **Anlayış Dergisi**, Sayı: 23, Nisan 2005, s.24-27.
- Özel, Mustafa: “Sodom ve Gomore; Türkler Kim, Türkiye nereye?”, **Anlayış Dergisi**, Sayı:22, Mart 2005, s.24-27.
- Özel, Mustafa: “Muhtemel dünyanın mümkün Türkiye’si”, **Anlayış Dergisi**, Temmuz 2003, Sayı: 2, s.12-17.
- Özel, Mustafa: “Türk 11 Eylül’ünün küresel ekonomi politiği”, **Anlayış Dergisi**, Sayı:7, Aralık 2003, s.22-25.
- Özel, Mustafa: “Andre Gunder FRANK: 21. yüzyıl Asya’nındır!”, **Anlayış Dergisi**, Sayı:19, Aralık 2004, s.32-35.
- Özel, Mustafa: “Yeni emperyalizm ve İslam dünyası”, **Anlayış Dergisi**, Sayı: 6, Kasım 2003, s.24-27.
- Özel, Mustafa: “Tarihi derinlik, barışın teminatıdır”, **Anlayış Dergisi**, Sayı: 78, Kasım 2019, s.16-19.
- Özel, Mustafa: “Kimlik, medeniyet ve siyaset”, **Anlayış Dergisi**, Sayı:80, Ocak 2010, s.16-19.
- Özel, Mustafa: “Küçük Amerika’nın Büyük Orta Doğu Projesi”, **Anlayış Dergisi**, Sayı:10, Mart 2004, s.22-25.
- Şanlı, Barış: “İslam dünyasının jeoekonomik önemi”, **Anlayış Dergisi**, Sayı:6, Kasım 2003, s. 61-63.
- Şen, K. Zafer: “Avrupa Birliği’nin İslam Dünyasıyla İlişkileri”, **Anlayış Dergisi**, Sayı:6, Kasım 2003, s.56-58.
- Şen, K. Zafer: “Büyük güçlerin yüzleşme alanı olarak Balkanlar”, **Anlayış Dergisi**, Sayı:7, Aralık 2003, s. 44-46.
- Şişman, Nazife: “Medeniyetler arası evlilik mümkün mü?”, **Anlayış Dergisi**, Sayı: 33, Şubat 2006, s. 80-81.
- Şenel, Muzaffer: “ABD’nin Doğu Akdeniz Stratejisi ve Kıbrıs”, **Anlayış Dergisi**, Sayı:14, Temmuz 2004, s.64-65.

- Taşgetiren, Ahmet: “Muhafazakâr Demokrasi’nin içi yeterince dolu değil”, **Anlayış Dergisi**, Sayı:31, Aralık 2005, s.55-57.
- Turhan, Fatma Sel; “Çeşitliliğin arkasındaki ‘saklı geçmiş’: Balkanlar”, **Anlayış Dergisi**, Sayı:7, Aralık 2003, s. 42-44.
- Turhan, M. İbrahim: “Bizim Filistin”, **Anlayış Dergisi**, Sayı:2, Temmuz 2003, s.33.36.
- Turhan, M. İbrahim: “Bizim Avrupa”, **Anlayış Dergisi**, Sayı: 3, Ağustos 2003, s. 31-35.
- Turhan, M. İbrahim: “Türkiye küresel güçtür!”, **Anlayış Dergisi**, Sayı:10, Mart 2004, s.40-45.
- Ünay, Sadık: “Medeniyetler İttifakı ne kadar gerçek?”, **Anlayış Dergisi**, Sayı: 72, Mayıs 2009,s. 50-52.
- Yaşar, Fatma Tunç: “Osmanlı Avrupa’sından azınlık coğrafyasına: Balkanlarda Türkler”, **Anlayış Dergisi**, Sayı:7, Aralık 2003, s.62-64.
- Yaylacı, İsmail: “Düşman Kardeşler: Milliyetçilik ve Ulus Devlet”, **Anlayış Dergisi**, Sayı: 23, Nisan 2005, s.44-47.
- Yılmaz, Adem: “Balkanlarda Türk-Yunan rekabeti”, **Anlayış Dergisi**, Sayı:7, Aralık 2003, s.50-54.
- Yılmaz, Adem: “AB’nin temel problemleri”, **Anlayış Dergisi**, Sayı:3, Ağustos 2003, s. 52-54.
- Sönmez, Yunus: “Körfezde iki kriz, iki yönetim”, **Anlayış Dergisi**, Sayı:1, Haziran 2003, s. 23-24.
- Kor, Z. Tuba: “Güney komşularımızla entegrasyona doğru”, **Anlayış Dergisi**, S.77, Ekim 2009, s.66-67.
- Yazar Bilgisi Yok: “Merhaba”, **Anlayış Dergisi**, Sayı: 1, Haziran 2003, s.1.
- Yazar Bilgisi Yok: “Merhaba”, **Anlayış Dergisi** Sayı: 2, Temmuz 2003, s.1.
- Yazar Bilgisi Yok: “Merhaba”, **Anlayış Dergisi** Sayı: 3, Temmuz 2003, s.1.

Yazar Bilgisi Yok:	“Merhaba”, Anlayış Dergisi , Sayı:4, Eylül 2003, s.1.
Yazar Bilgisi Yok:	“Merhaba”, Anlayış Dergisi , Sayı: 10, Mart 2004, s.3.
Yazar Bilgisi Yok:	“Merhaba”, Anlayış Dergisi , Sayı:84, Mayıs 2010, s.3.
Yazar Bilgisi Yok:	“Saddam sonrası Irak, Orta Doğu, Türkiye ve Dünya”, Anlayış Dergisi , Sayı:1, Haziran 2003, s.9-11.
Yazar Bilgisi Yok:	“İslamcılık ve Muhafazakâr Demokrasi”, Anlayış Dergisi , Sayı:31, Aralık 2005, s.41.
Yazar Bilgisi Yok:	Medeniyetler İttifakı”, Anlayış Dergisi , Sayı:72, Mayıs 2009, s.43.
Yazar Bilgisi Yok:	“Uluslararası Düzen Çözülüyor”, Anlayış Dergisi , Sayı:5, Ekim 2003, s.33.
Yazar Bilgisi Yok:	“Küresel İmparatorluk Arayışındaki ABD”, Anlayış Dergisi , Sayı: 14, Temmuz 2004, s.39.
Yazar Bilgisi Yok:	“BOP’un pimi çekildi!”, Anlayış Dergisi , Sayı:11, Nisan 2004, s.17.
Yazar Bilgisi Yok:	“Zümrüdüanka’nın Kırık Kanadı: Balkanlar”, Anlayış Dergisi , Sayı:7, Aralık 2003, s.1.
Yazar Bilgisi Yok:	“Millet, Milliyetçilik ve Din”, Anlayış Dergisi , Sayı: 23, Nisan 2005, s.43.

İnternet Kaynakları:

Anlayış Dergisi:	“Hakkımızda”, (Çevrimiçi) http://www.anlayis.net/hakkimizda.aspx , Erişim Tarihi: 05.12.2018.
Türk Dil Kurumu:	“Nazariye”, (Çevrimiçi) http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=NAZARİYE , Erişim Tarihi: 05.12.2018.
Türk Dil Kurumu:	“Mukadder”,(Çevrimiçi) http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=MUKADDER , Erişim Tarihi: 05.12.2018.

Türk Dil Kurumu:	“Muhtemel”,(Çevrimiçi) http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=MUHTEMEL , Erişim Tarihi: 05.12.2018.
Türk Dil Kurumu:	“Mevcut”,(Çevrimiçi) http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=MEVCUT , Erişim Tarihi: 05.12.2018.
Türk Dil Kurumu:	“Muhayyel”,(Çevrimiçi) http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=MUHAYYEL , Erişim Tarihi: 05.12.2018.
Türk Dil Kurumu:	“Mümkün”, (Çevrimiçi) http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=MÜMKÜN , Erişim Tarihi: 05.12.2018.
Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı:	“Medeniyetler İttifakı Girişimi”, (Çevrimiçi) http://www.mfa.gov.tr/medeniyetler-ittifaki-girisimi.tr.mfa , Erişim Tarihi: 07.04.2019.